T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

TÜRKİYE'DEMAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜNÜN AİLEYE ETKİLERİ

Yüksek Lisans

CEMİLE KAPLAN

İstanbul, 2019

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DİN SOSYOLOJİSİ BİLİM DALI

TÜRKİYE'DEMAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜNÜN AİLEYE ETKİLERİ

Yüksek Lisans

CEMİLE KAPLAN

Tez Danışmanı

Dr.Öğr. Üyesi . HAFİZE ŞULE ALBAYRAK

İstanbul 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ Anabilim Dalı DİN SOSYOLOJİSİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi CEMİLE KAPLAN'nın TÜRKİYE'DE MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜNÜN AİLEYE ETKİLERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 16.05.2019 tarih ve 2019-14/9 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 24/05/2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı			**İmzası**
1.	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi HAFİZE ŞULE ALBAYRAK	
2.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi FATMA ODABAŞI	
3.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. MEHMET FATİH AYSAN	

MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜNÜN AİLEYE ETKİLERİ

Cemile Kaplan

Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2018

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi HAFİZE ŞULE ALBAYRAK

ÖZET

Türkiye'de mahremiyetin dönüşümünün aileye etkisini konu alan tezimiz 3 bölümden oluşmaktadır. I. bölümde mahremiyet ve mahremiyetin dönüşümüne dair kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu bölümde modernleşme ve post modernleşme kavram ve süreçleriyle bağlantılı olarak mahremiyet anlayışındaki dönüşümler ilgili literatür çerçevesinde değerlendirilmiştir. II. bölümde aile kavramı ve bir kurum olarak aile, ilgili literatür dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Türk aile yapısıyla ilgili yapılan araştırmalara işaret edilmiş ve mahremiyetin dönüşümünün Türk aile yapısına etkileri ortaya konmuştur. III. Bölümde ise mahremiyetin dönüşümünün Türk ailesi üzerine etkileri 2012-2017 tarihleri arasında Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Alo Fetva hattına gelen sorular üzerinden analiz edilmiştir. Böylece bu bölümde aile sorunları bağlamında mahremiyetin dönüşümünün sonuçları değerlendirilmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığına iletilen sorular çerçevesinde yapılan analizlerde öne çıkan temalar şunlar olmuştur: Öncelikle itaat ve evin reisliğine bakışla ilgili bir değişimden söz edilebilir. Karşı cinsle ilişkilerin boyutuyla ilgili de gelen sorular çerçevesinde bir farklılaşma gözlenebilmektedir ve bunun aile birlikteliğine yönelik sonuçları olmaktadır. Cinsler arasındaki mesafenin azalması, kamusal alanın birlikte paylaşılması, sosyal medya ve iletişim olanaklarındaki artış, tıp teknolojisindeki gelişmeler vb. etkenler mahremiyetin dönüşümüne yol açarken aileye etkileri ele aldığımız örneklem sınırları içinde çalışmamız boyunca gözlenebilir.

Anahtar Kelimeler: Alo Fetva Hattı, Aile, Mahremiyet, Dönüşüm

THE EFFECTS OF PRIVACY TRANSFORMATION ON THE FAMILY

Cemile Kaplan

Marmara University Institute of Social Sciences

Master Thesis, May 2019

Advisor: Assist. Assoc. HAFİZE ŞULE ALBAYRAK

ABSTRACT

This study addresses the effects of the transformation of privacy on family in Turkey. It consists of 3 sections. In the first section, a conceptual framework for the privacy and transformation of privacy was formed. In this section, transformations in the understanding of privacy related to modernization and post modernization process were considered within the scope of the relevant literature. In the second section, the notion of family and the family as an institution were evaluated considering the related literature. In the third section, the effects of the transformation of privacy on Turkish family were analysed regarding the questions asked to Alo Fetva hotline of the Directorate of Religious Affairs between the years 2012 and 2017. Therefore, the consequences of the transformation of privacy in the context of family problems were stated in this section.

The outstanding themes in the analysis made within the framework of the questions asked to the Directorate of Religious Affairs were as follows: First of all, a transformation in terms of obedience and the view regarding the head of the family concept could be stated. A differentiation within the framework of questions about the dimension of relationships with the opposite gender can be observed. While the factors such as shortening the distance between genders, sharing the public area, increase in the social media and communication opportunities, developments in medicine technology and etc. cause the transformation of privacy, their effects on the family can be observed in our study within the limits of our sampling.

Key Words: Alo Fetva Line, Family, Privacy, Transformation

ÖNSÖZ

Mahremiyetin dönüşümü sosyal bilimler alanında son zamanlarda üzerinde yoğun çalışma yapılan konulardan biri olmuştur. Biz de çalışmamızda mahremiyetin dönüşümünün aileye etkilerini incelemiş bulunmaktayız. Öncelikle bu çalışmanın hazırlanma sürecinin her aşamasında bilgisini ve tecrübesinin yanı sıra değerli vaktini benim ile paylaşan ve her fırsatta bana yardımcı ve destek olan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Hafize Şule ALBAYRAK hocama teşekkürlerimi borç bilirim. Diyanet İşleri Başkanlığı'na ve ilgili birim olan ADBR yetkilisi Mürüvet AKTAŞ Hanımefendiye gerekli bilgi ve dokümantasyon destekleri için teşekkürleri borç bilirim.

Konumun seçilmesinde ve aile üzerinde çalışmamda büyük etkisi olan ve kıymetli vaktini benim ile paylaşarak jürimde yer alan Doç. Dr. Fatih AYSAN hocama teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca kıymetli zamanını benim ile paylaşarak her türlü bilimsel ve sosyal desteğini eksik etmeyen ve jüri üyem olarak bulunan Dr. Öğr. Üyesi Fatma ODABAŞI hocama teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Üniversite hayatım boyunca her türlü yönden donanımlı bir öğrenci yetiştirmek için çaba sarf eden başta Prof. Dr. Ali KÖSE hocam olmak üzere ailemiz Marmara İlahiyat Fakültesi hocalarıma sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Maddi manevi desteklerini esirgemeyen yakın arkadaşlarım ve Arş. Gör. Merve TOPAL'a teşekkürlerimi bir borç bilirim. Son olarak her anımda yanımda olan ve desteğini daima yanımda hissettiğim hayat yoldaşım Mustafa KAPLAN'a ve sevgili aileme sonsuz teşekkür ederim.

27.05.2019

CEMİLE KAPLAN

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ vi

ŞEKİLLER LİSTESİ vii

GİRİŞ 1

1. Problem 3

2. Amaç ve Önem 3

4. Yöntem, Sınırlılıklar ve Örneklem 4

5. İlgili Araştırmalar 6

1. BÖLÜM: MAHREMİYET 2

1.1. Kavramsal Çerçeve 2

1.1.1. Kaynak Olarak Mahremiyet 3

1.1.2. Hak Olarak Mahremiyet 4

1.1.3. Türk Toplumunun Sosyo- Kültürel Farklılıklarının Mahremiyete Yansıması 8

1.1.4. Toplumsal Değişme ve Mahremiyetin Dönüşümü 10

1.2. Modernite ve Mahremiyet 14

1.3. Post-Modernite ve Mahremiyet 20

1.3.1. Gözetim Toplumu ve Mahremiyetin Dönüşümü 23

2. BÖLÜM: AİLE 30

2.1. Aile Tanımlamaları 30

2.2. Aile Kurumuna Farklı Kuramsal Yaklaşımlar 33

2.2.1. Sembolik Etkileşimcilik 34

2.2.2. Yapısal İşlevselcilik Yaklaşımı 36

2.3. Ailenin İşlevleri 38
2.4. Aile Sınıflamaları 40
2.4.1.Ailede Yaşayan Birey Sayısına Göre Aile 41
2.4.1.1.Geniş Aile 41
2.4.1.2. Çekirdek Aile 43
2.4.2. Evlilik Çeşidine Göre Aile 44
2.4.2.1. Eşin Seçildiği Gruba Göre Aile 45
2.4.2.2. Eş Sayısına Göre Aile 45
2.4.2.3. Otorite İlişkisine Göre Aile 46
2.4.3. Güncel Aile Türleri ve Aileye Alternatif Birliktelikler 47
2.4.3.1. Tek Ebeveynli Aileler: 47
2.4.3.2. Babasız Aile 47
2.4.3.3. Birlikte Yaşama 48
2.4.3.4. Komün Yaşam Biçimleri 48
2.5. Türk Aile Yapısı 48
2.6.Modernite Etkisinde Ailede Yaşanan Değişimler 53
2.5.1.Türk Aile Toplum Yapısı Hakkında Yapılan Güncel Araştırmalar 57
2.5.1.1. Aile Yapısı Araştırması 2006 57
2.5.1.2. Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması (2010) 58
2.5.1.3.Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması (2016) 60
3. BÖLÜM: Alo Fetva Hattına Gelen Sorular Üzerinden Mahremiyetin Dönüşümünün Aile Üzerindeki Etkisinin Analizi 64

3.1. Alo Fetva Hattı 64
3.1.2. Alo Fetva Hattına Gelen Soruların Analizi 66
3.1.2.1. Cinsiyete Göre 66
3.1.2.2. Yaşa Göre 67
3.1.2.3. Eğitime Göre 68
3.1.2.4. Medeni Duruma Göre 70
3.1.2.5.İletişim Şekli 71
3.1.2.6. Gelen Soruların Konulara Göre Dağılımı 73
3.2. Mahremiyetin Dönüşümünün Aile Üzerindeki Etkileri 74
3.2.1. Mahremiyetin Dönüşümünün Aile' ye Yansımaları ve Güncel Sorunlar 74
3.2.1.1. İtaat ve Rol Paylaşımındaki Değişim: 74
3.2.1.2. Aile İçi İlişkilerde Sorunlar: 78
3.2.1.3. Aile İçi Çarpık İlişkiler: 80
3.2.1.4. Nikâh ve Nikâhlanma: 83
3.2.2. Mahremiyetin Dönüşümü Sonucunda Karşı Cinsle İlişkilerin Boyutunda Aşınan Sınırlar 87
3.2.3. Mahremiyetin Dönüşümünde Kitle İletişim Araçları ve Sosyal Medyanın Etkisi. 90
3.2.4. Mahremiyetin Dönüşümü ve Sapkın Cinsel Eğilimler 94
3.2.5. Mahremiyetin Dönüşümü ve Biyoetik Tartışmalar 100
3.2.6. Mahremiyetin Dönüşümü ve Boşanma 104
3.3. Mahremiyetin Dönüşümü Sonucu Değişen ve Değişmeyen Normlar 105

SONUÇ 107

EKLER 113

KAYNAKÇA 114

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1:Soru Soranların Cinsiyet Dağılımı Tablosu 66

Tablo 2:Soru Soranların Yaş Dağılımı Tablosu 68

Tablo 3:Soru Soranların Cinsiyet Dağılımı Tablosu 69

Tablo 4:Soru Soranların Medeni Durum Dağılımı Tablosu 70

Tablo 5:Soru Soranların İletişim Şekli Dağılımı Tablosu 71

Tablo 6: Gelen Soruların Konulara Göre Dağılımı Tablosu 73

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1: Modernliğin kurumsal boyutları (Giddens, 2014, s.18)..... 15

Şekil 2:Soru Soranların Cinsiyet Dağılımı Grafiği 66

Şekil 3:Soru Soranların Yaş Dağılımı Grafiği 67

Şekil 4:Soru Soranların Eğitim Dağılımı Grafiği..... 68

Şekil 5:Soru Soranların Medeni Durum Dağılımı Grafiği 70

Şekil 6:Soru Soranların İletişim Şekli Dağılımı Grafiği 71

Şekil 7: Gelen Soruların Konulara Göre Dağılımı Grafiği 73

KISALTMALAR

ABD. Amerika Birleşik Devletleri

ADRB. Aile Danışmanlık Ve Rehberlik Bürosu

Akt. Aktaran

Çev. Çeviren

İBBS. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması

MS. Milattan Sonra

NSA. NationalSecurityAgency

S. Sayfa

TAYA. Türkiye Aile Yapısı Araştırması

TDK. Türk Dil Kurumu

TÜİK. Türkiye İstatistik Kurumu

Ünv. Üniversite

Vb. Ve benzeri

GİRİŞ

Mahremiyet; bir kimsenin kendi özelinde olan, gizli öznelliğini ifade eden ve dış müdahalelere kapalı olan alanını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bir bakımdan "kim kime ne derece yakın olabilir?" sorusunun da cevabıdır. Mahremiyet, geçmişten günümüze her toplumda yer alan toplumsal bir olgudur. Ve her toplumsal olgu gibi o da değişime tabidir. Süreç içerisinde bir takım anlayış farklılıkları çerçevesinde değişim söz konusu olsa dahi her toplumun mahremiyet anlayışı mevcuttur. Bu sonuçların bireysel etkilerinin olduğu gibi toplumsal etkileri de bulunmaktadır. Aile kurumu hem bireysel hem toplumsal alanı ilgilendiren bir kurum olması bakımından mahremiyetin dönüşümünü her iki açıdan göstermektedir. Biz de bu çalışmada genel olarak mahremiyetin dönüşümünün Türk ailesine yansımalarını ele almaktayız.

Mahremiyetin dönüşümünden kasıt günümüz modern ve modernleşmekte olan toplumlarda vuku bulan sosyo-ekonomik dönüşümlere ek olarak bilim alanında, iletişim teknolojisindeki gelişmelerin birey ve toplum hayatına yaptığı derin etkiler ve modern şehir hayatının ve popüler kültürün dönüştürücü karakteriyle aile ve sosyal yaşamın temel değerleri ve normları dönüştürmesidir. Bu minvalde çalışmamız günümüz gelişmeleri çerçevesinde mahremiyetin dönüşümünü aile üzerinden incelemektedir. Amacımız detaylı bir mahremiyet okuması değildir ancak mahremiyetin dinamiklerini anlamak için mahremiyetin incelendiği bir bölüm bulunmaktadır.

Mahremiyetin dönüşümü kişilerin şahsi hayatlarına yönelik dini sorularındaki değişimin yöneliminde gözlenebilir. Zira mahremiyet kavramının içeriği çoğu zaman dini ilke ve normlarla iç içedir. Bu önermeden yola çıkarak biz de araştırmamızda Türk toplumunda

mahremiyetin dönüşümünü aileye etkileri üzerinden araştırırken din işlerinde en yetkin kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı'na yöneltilen soruları analiz etmeyi uygun gördük. Bu bağlamda talebimiz karşılığında Diyanet İşleri Başkanlığı yetkililerince tarafımıza yönlendirilen Alo Fetvaya gelen sorular çerçevesinde mahremiyetin dönüşümünün Türk ailesine etkilerini betimsel analizle belli temalar çerçevesinde analiz edeceğiz. Alo Fetva hattına 190 numaralı hat üzerinden irtibat sağlanmaktadır. Bu hat üzerinden iletişime geçen kimseler sorularını aktarırken görevli bir yandan kayda almaktadır yani ses kayıt yöntemi kişisel mahremiyet nedeniyle tercih edilmemektedir. Aynı zamanda kişiler müftülüklere gelerek yüz yüze vaiz ve vaizelere sorularını yöneltebilmektedirler. Her iki yönden gelen sorular Alo Fetva hattında çalışan görevlilerce kişisel kartekslere işlenmektedir. Çalışmamızda Alo Fetva olarak kullanılma nedeni birimin genel adı olması nedeniyledir, birim her iki yöntemi de kullanmaktadır.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. I. bölümde mahremiyet ve mahremiyetin dönüşümüne dair kavramsal bir çerçeve oluşturacağız. Bu bölümde modernleşme ve post modernleşme kavram ve süreçleriyle bağlantılı olarak mahremiyet anlayışındaki dönüşümleri ilgili literatür çerçevesinde değerlendireceğiz. II. bölümde aile kavramını ve bir kurum olarak aileyi ilgili literatürü dikkate alarak değerlendireceğiz. Bu bağlamda Türk aile yapısıyla ilgili yapılan araştırmalara işaret edecek ve mahremiyetin dönüşümünün Türk aile yapısına etkilerini ortaya koyacağız. III. Bölümde ise mahremiyetin dönüşümünün Türk ailesi üzerine etkilerini 2012-2017 tarihleri arasında Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Alo Fetva hattına gelen sorular üzerinden analiz edeceğiz. Böylece bu bölümde aile sorunları bağlamında mahremiyetin dönüşümünün sonuçlarını değerlendirme imkânı bulacağız.

1. Problem

Alo fetva hattına gelen sorular mahremiyetin dönüşümü ve sonucunda aileyi etkilediği hakkında bilgi vermektedir. Bu soruların incelenmesi bize Türkiye'de mahremiyetin dönüşümünün ailedeki etkilerine dair fikir verecektir. Mahremiyetin dönüşümünün Türk ailesine etkisi diyanetin Alo fetva hattına gelen sorular ölçeğinde izi sürülebilir.

Bu doğrultuda araştırmamız Alo fetva hattına gelen sorular çerçevesinde "Mahremiyetin dönüşümü Türk aile yapısını nasıl etkilemiştir ve bu etki hangi şekillerde ortaya çıkmaktadır?" ana sorusunu sormaktadır. Çalışmamızın alt problemleri şunlardır:

a- Diyanete dini yaşamda mahremiyete dair ne yönde sorular geldiği
b- Diyanete cinsler arası ilişkilere dair sorulan sorular ve mahremiyetle bağlantısı
c- Karşı cinsle ilişkilerde mahremiyete dair neler sorulduğu
d- Diyanete yöneltilen sorular arasında aile içi yaşanan problemlerde, sıkıntıların kaynağında mahremiyet konusunun olup olmadığı
e- Diyanete yöneltilen sorular çerçevesinde aile mahremiyetinde değişen ve değişmeyen normların neler olduğu
f- Mahremiyetin dönüşümünün ailede eşler arasındaki cinsel münasebete etkilerinin ne yönde olduğu
g- Tıp teknolojisindeki ilerlemenin ailede mahremiyetin dönüşümüne etkileri
h- Mahremiyetin dönüşümünün boşanma olgusuna etkilerinin nasıl olduğu.

2. Amaç ve Önem

Alo fetva hattı dini yaşam konusunda insanların fikir aldığı bir danışma merci olması açısından önemlidir. Her seviyeden insanın aynı dini bilgiye sahip olması

düşünülemezken böyle bir birimin Diyanet tarafından işlevsel hale getirilmesi hayatına dini çerçevede yön vermek isteyen ya da uygun tutum ve davranış için dinden referans almak isteyen dindar bireyler için büyük bir açığı kapatmaktadır. Toplumsal açıdan modernite etkisinde kalan bireylerin değişen koşullarda dini yaşamlarıyla ilgili ya da gündelik hayatlarındaki bir soruna dair dini yaklaşım hakkında yetkili merciden görüş almaları Alo fetva hizmetinin önemine işaret eder.

Diyanet İşleri Başkanlığının bu uygulaması, kişilere sadece dini bilgi yönünden cevap vermenin yanı sıra kişisel danışmanlık hizmetleri vermesi açısından da önemlidir. Modern zamanda bireyler, danışmak ve fikir alışverişinde bulunacağı kurum ya da otorite arayışında olabilmektedir. Bu durumda Diyanet İşleri Başkanlığının ilgili işlevi kişilere hizmet vermektedir. Konumuz açısından değerlendirildiğinde Alo Fetva Hattı aynı zamanda toplumdaki eğilim ve yönelimlere dair çıkarımlar yapabileceğimiz önemli bir veri arşivine sahiptir. Yöneltilen sorular hem toplumsal sorunlara ve yeni sorulara dair bilgi sunmakta hem de toplumsal yönelime dair fikir verebilmektedir. Bu bağlamda biz de mahremiyetin dönüşümünün aileye etkilerini incelediğimiz çalışmamızda Alo fetvaya yöneltilen soruları incelemeyi uygun gördük.

4. Yöntem, Sınırlılıklar ve Örneklem

Araştırılan konu üzerinde sistematik ya da deneysel olarak çok fazla araştırmanın yapılmadığı veya farklı açılardan betimlemeden sadece genel tahminlerin bulunduğu çalışmaların yapıldığı bir araştırma konusuysa veya konu değişim ve dönüşüm geçirdiyse keşfedici araştırma söz konusudur (Bingöl Ünv.,t.y. Araştırma). Bu bağlamda mahremiyetin dönüşümünün aileyi etkilemesi literatürde yeterli kadar bulunmadığı için çalışmamız mahremiyet ve aile ekseninde keşfedici bir çalışma olarak nitelendirilebilir. Odaklandığı zamana göre kesitsel bir çalışma olmakta, araştırmamız Diyanet İşleri Başkanlığından mail yoluyla tarafımıza 03.03.2017 tarihinde gelen ve 2012-2017 yılları arasındaki zaman dilimini kapsayan sorulardan oluşmaktadır.

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanıldığı bir çalışmadır. Nitel araştırma

yöntemi, etnografi, antropoloji, yorumlayıcı araştırma, durumsal araştırma, doğal araştırma, içerik analizi gibi pek çok benzer analiz tekniklerini içerisinde barındıran üst bir araştırma yöntemidir. Bilgi toplama tekniği olarak da genel olarak gözlem ve görüşmenin yanı sıra dokümantasyon vb. kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 46). Çalışmamız veri toplama sürecinde doküman inceleme tekniğini esas almıştır. Bu bağlamda öncelikle mahremiyet ve aileyle ilgili literatür taranmıştır. Ardından Diyanet İşleri Başkanlığının Alo Fetva hattına gelen sorular tasnif edilmiş, kodlanmış, ilgili temalar çıkarılmıştır. Çalışmamızda toplanan verileri konulara göre sınıflandırarak belli temalar oluşturduk. Ve bu temalar altında mahremiyetin dönüşümünün aileye etkisini anlamaya çalıştık (Yıldırım ve şimşek, 2018, s. 89, Özdemir, 2010, s. 330). Aynı zamanda çalışmamızı nitel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizine tabi tuttuk. Bir çözümleme yöntemi olarak adlandırılan bu yöntemde asıl amaç, incelenmek istenen insan davranışları için kişinin davranışlarının izlenmesi veya yapılandırılmış sorular ile kişinin yönlendirilmesi yerine, araştırmacının ortaya koymuş olduğu iletişim materyalleri incelenmektedir. İçerik analizi yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarda sözel veya yazılı olarak elde edilen datalar belirli bir problem veya amaç kapsamında sınıflandırılarak özetlenir. İçerik analizi yönteminde ilk olarak toplanan veriler kavramsallaştırılır. Daha sonra araştırmacı ortaya çıkan bu kavramlara göre yerinde düzenlemeler yapar. Böylece veriyi açıklayan temaların belirlenmesi sağlanır (Yıldırım ve şimşek, 2018, s. 259).

Bu araştırma 2012-2017 yılları arasında Alo Fetva Hattına gelen soruları kapsamaktadır. Araştırmamız, talebimiz doğrultusunda bize mail yoluyla gönderilen soruları kapsamaktadır. Fakat bu soruların Türkiye genelini mi yoksa İstanbul'u mu kapsadığı bilgisi net değildir; zira bu konuda Diyanet mensuplarıyla yapılan görüşme ve yazışmalarda yeterli bilgi alınamamıştır. Bu belirsizlik araştırmamızın sınırlılıkları içinde değerlendirilir. İstanbul'da yaşayan ve Alo Fetva Hattına aile bağlamında soru soran insanlar araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Alo Fetva Hattına gelen soruların görevliler tarafından sisteme işlenmiş kısmı araştırmada analiz edeceğimiz verilerdir. Çalışmamızda Alo fetva hattı bünyesinde çalışanlar tarafından yaş, cinsiyet,

eğitim düzeyi, medeni durum, görüşme şekli gibi kategoriler altında kayıt altına alınan sorular değerlendirilmiştir.

Tarafımıza iletilen sorular, vaizeler ve vaizler aracılığıyla kişisel kartekslere not edilmekte ve kayda alınmaktadır. Bu tip dokümantasyon metodu ikincil data olarak adlandırılmaktadır. İkincil verilerin kullanımı dolaylı bilgi ifade ettiği için bu da çalışmamızın bir diğer sınırlılığını oluşturmaktadır. Ayrıca kaydedilen soruların ne derece tarafsız ve tam olarak yazıldığı bilgisine sahip olmadığımız gibi hangi soruların seçilip hangilerinin dışarıda bırakıldığını da tam olarak bilmemekteyiz. Biz çalışmamızda tarafımıza iletilen sorular üzerinde analiz gerçekleştirdik. Ayrıca bu çalışma çerçevesinde ele aldığımız veriler Alo Fetva hattına irtibat sağlayan kişileri kapsayan örnekleme dahil olduğu için buradan çıkarılacak sonuçların genele teşmil edilemeyeceğini ve tüm topluma dair genelleştirilmiş sonuçlara ulaşmadığımızı da belirtmek isteriz.

4.3. Verilerin Analizi

Bu çalışmada veriler analiz edilirken konuyla ilgili belli başlı birtakım çalışmalardan istifade edilmiştir. Bunların başında Nevin Meriç'in *Değişen Kentte Dini Hayat ve Fetva Soruları*, *Fetva Sorularında Değişen Kadın Yaşamı* isimli eserleri, soruları değerlendirme ve yorumlama konusunda yardımcı olmuştur. Dini yaşam ve ritüeller hakkında değerlendirmeler yapılırken yine verilerin analizinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi* temel kaynak olarak kullanılmıştır.

5. İlgili Araştırmalar

Konuyla ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında çalışılan konular genellikle fetvalar ışığında sosyal hayat, dini hayat ve kadına dair meseleler hakkında sorulan soruların analizi veya sorulan soruların hangi konular üzerine yoğunlaştığının analize tabi tutulmasıdır. Simav'ın 2009 yılında yapmış olduğu *Erzurum ve Bursa İl Müftülüklerine Sorulan Sorular Işığında Türkiye'deki Aile Hayatının Sosyolojik Analizi*

adlı yüksek lisans tezi aile hakkında gelen soruların hangi sorudan ne kadar geldiği ve gelen sorulara örnek verilmesi şeklinde yapılmış bir araştırmadır. Yine Meriç'in 2004 yılında yapmış olduğu çalışması *Fetva Sorularında Değişen Kadın Yaşamı* gelen soruların konulara göre başlıklar altında kadın yaşamına etkisini araştırmaktadır. Bizim araştırmamız ise modernite etkisinde değişen mahremiyet algısının aile üzerinde ne gibi etkiler bıraktığı sorusuna Alo fetva hattına gelen sorular üzerinden cevap aramaktadır.

1. BÖLÜM: MAHREMİYET

1.1. Kavramsal Çerçeve

TDK'nin tanımına göre mahremiyet: "gizli olma durumu, kişisel gizlilik" şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 2014, Mahremiyet). Türkiye Diyanet Vakfı mahremiyetin tanımını mahrem kelimesinin kökeninin haram kelimesinden geldiğini varsayarak; Allah'ın haram kıldığı, yasakladığı şeyler olarak; mahremi ise evlenilmesi sonsuza kadar haram olan kişiler olarak tanımlamaktadır (Diyanet, t.y. , Evlenilmesi). Gizlenmek, saklanmak, ulu orta yerde bulunmamak, korunmak gibi anlamlara gelen mahremiyet, bütün erkek ve kadın Müslümanların hayatlarında dikkat etmesi gereken bir husustur.

Birey için mahremiyet, temel bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Toplumsal hayatta mahremiyet ihtiyacı; yalnız kalma, tek başına olma isteği; yakın çevre ve ailenin müdahalesinden uzak olarak sosyalleşme isteği şeklinde ortaya çıkmaktadır (Karagülle,2015,s.21). Mahremiyet kavramı; kültüre, coğrafyaya ve dine bağlı olarak farklı algılara sahip bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavramın birden fazla anlamının olması ve belirsizliği itibariyle, net bir mahremiyet tanımı yapmak güçleşmektedir.

Mahremiyet, üç farklı bağlamda bir tutarlılığa sahip olmalıdır: a) Tarafsız bir mahremiyet kavramına sahip olmak, bireysel ve toplumsal hayatta ortaya çıkabilecek mahremiyet kaybını tanımlayabilmek açısından gereklidir. Ayrıca bu, mahremiyete ilişkin iddiaların ve tartışmaların anlaşılabilmesi bakımından da önemlidir. b) Mahremiyet, bir değer olarak tutarlı ya da uyumlu bir bütünlük arz etmelidir. Mahremiyet konusunda neyin arzulanıp arzulanmadığı, nasıl bir düzenlemenin uygun olup olmadığı konusunda bir sonuca varılabilmelidir. c) Mahremiyet, ancak hukuki

bağlamda kullanışlı bir kavram niteliğine kavuşturulduğu takdirde, hukuki koruma gerektiren olayların veya durumların tespiti mümkün olabilir (Yüksel, 2009, s. 17).

Mahremiyet hakkında tanımlara yer verdikten sonra mahremiyetin çalışmamızdaki tanımı yer vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Çalışmamızda mahremiyet dediğimizde biz mahremiyeti: ailenin kutsallığına atfedilen görüşün yanı sıra gelenekten gelen evin kapısının kapandığında karı-koca ve çocuğun paylaştığı ortak ve gizliliği olan yaşanmışlıkları kast etmekteyiz.

1.1.1. Kaynak Olarak Mahremiyet

Toplumsal bir varlık olarak insanın alışkanlıklarının, yaşam biçiminin, iletişim kurma biçimlerinin değişmesiyle birlikte birey olmanın farkına varmasıyla 'mahremiyet ihtiyacı' doğmuştur (Karagülle, 2015, s.18). Sosyal ilişkilerin kurulabilmesi için mahremiyete gereksinim vardır. Çünkü bireylerin gözetlendiği bir toplumda dostluk, samimiyet ve güven ilişkileri gelişemez. Sosyal ilişkilerde çeşitliliği sağlayabilmek için mahremiyet kaçınılmazdır. Çünkü diğer insanlarla kurulan sosyal ilişkilerin niteliğini kişilere verilen özel bilginin içeriği ve derinliği belirler (Çelikoğlu, 2007, s.22).

Filozof Robert Nozick (1938), mahremiyeti özgürlük hakkının bir devamı olarak düşünür. Mahremiyete yönelik ihlaller, kişilerin ayrı bir yaşam biçimi oluşturma yeteneğini zayıflattığı zaman, bu hiçbir şekilde adil görülemez. İnsan içsel ya da özsel olarak çevresindeki insanların belirlediği sınırlar dâhilinde eylemde bulunan sosyal bir varlıktır. Bu, bireylerin hem sosyal alanda belli kurallarla yaşamalarını hem de özel yaşamlarını düzenlemelerini sağlar (Yüksel, 2009, s. 17). Sosyal bir olgu olarak mahremiyet, zaman içerisinde anlam bakımından genişlemekte ya da daralmaktadır. Bu bakımdan mahremiyet, toplumsal ve kültürel birikimi taşıması bakımından önem taşımaktadır (Karagülle, 2015, s. 31).

Hilmi Yavuz'un tespitlerine göre "Batı kültürünün mahremiyet konsepti dokunulmazlık üzerine; buna karşılık Doğu kültürününki ise görünmezlik üzerine inşa edilmiştir. Batı kültürü için insan gövdesinin mahremiyeti, onun kamusal alanda

dokunulamaz olması ile güvence altındadır. Doğu toplumlarında ise mahremiyet, "mahrem olanın ötekinin bakışından saklanması, ötekinin bakışına kapalı tutulmasıdır." Yani mahremiyet dokunma duygusuyla değil; görme duyusuyla ilişkilendirilmiştir. Batı kültüründe mahremiyetin sınırı yakından başlarken; Doğu kültüründe bu sınır uzaktan başlamaktadır (Yavuz, 2012, s.18).

İsim J. S. Mill, insan özgürlüğünün bireysel ya da "özel alanının" üç öğeden oluştuğunu belirtir: Birinci olarak, insan bilincinin iç alanı girer. Daha geniş anlamda vicdan özgürlüğü, bütün dünyevi, zihinsel, bilimsel, ahlaki ve dinsel konular bakımından mutlak düşünce ve duygu özgürlüğü burada yer alır. İkinci olarak, beğenilerde ve uğraşılarda özgürlük gelir. Bu, başkalarına zarar vermediği sürece, kişilerin tercihlerine göre davranma özgürlüğünü ifade eder. Üçüncü öğe; insanların başkalarına zararı olmadan herhangi bir amaç için bir araya gelme özgürlüğüdür (Yüksel, 2009, s.52).

1.1.2. Hak Olarak Mahremiyet

Mahremiyet, ahlaki temeli olan hukuki bir kavramdır. Bu nedenle ahlak ve hukuk kuralları göz önüne alınmadan bir insanın kişiliğini oluşturan manevi dünyasıyla davranışlarının veya dış hayatının bütünlüğü kurulamaz (Şen, 2016, s.16).

Kişilerin tek başına kalabildikleri, istedikleri gibi düşünüp istedikleri gibi davranabildikleri, başkalarıyla hangi yer, zaman ve koşullarda ne ölçüde ilişki ve iletişim kuracaklarına bizzat kendilerinin karar verebildikleri bir alanı ve bu alan üzerinde sahip olunan hakkı ifade eder. Bununla birlikte insanın günlük yaşantısının çok önemli bir parçasını oluşturan mahremiyet hakkı, başkalarını tamamen dışlamak veya onlarla olan ilişkiyi tümüyle kesmek anlamına gelmez. Sadece bir kimsenin, kendi hayatını başkalarıyla ne ölçüde paylaşacağını belirleme hakkına sahip olduğunu ifade eder (Diker, 2015, s.64).

Mahremiyete konu olan özel hayat, insan olmanın getirdiği faaliyetleri kapsayan ve hukuk sahasında yalnızca gerçek kişilerin sahip olabileceği bir hayat alanıdır. Bu

nedenle mahremiyet hakkının başlangıç zamanı, geniş bir açıdan bakıldığında anne karnındaki anıdır. Mahremiyetin de içinde bulunduğu manevi bireysel değerlerin korunmasının amacının, insanın onurlu bir yaşam sürdürmesi oluşu, mahremiyet yani bireysel hayatın gizliliği kavramının merkezinde "hayat" olgusunun bulunması, mahremiyetin konusu olan hayat alanının, insan kişiliğiyle yakından alakalı olması ve kişilik haklarının, kişinin varlığıyla yapısallaştığı ve kişiye bağlı oldukları için, hak sahibinin yokluğuyla kendiliğinden son bulması nedeniyle mahremiyetin bitiş zamanı, aslına bakıldığında ölüm anıdır (Şen, 2016, s. 33).

Her bireyin kendi mahrem alanını yaratma ve onu toplumsal tehditlerden koruma hakkı, temel insan hak ve özgürlüklerinden biri olarak bütün modern hukuk metinlerinde yerini almıştır (Öztekin, 2010, s. 61). Ayrıca mahremiyetin ihlalini önlemek amacıyla uluslar arası düzeyde bir takım tedbirler alınmıştır. Örneğin; 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin 12. Maddesi; "Kimsenin özel yaşamına, ailesine konutuna ya da haberleşmesine keyfi olarak karışılamaz, şeref ve adına saldırılamaz. Herkesin bu gibi karışma ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır" (Danıştay, 2010). Diğer yandan 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. Maddesinde "Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir" ibaresi yer almaktadır (Danıştay, 2010).

Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi'nin 17. Maddesinde ise "Hiç kimsenin özel ve aile yaşamına, konutuna veya haberleşmesine keyfi veya hukuka aykırı olarak müdahale edilemez; onuru veya itibarı hukuka aykırı saldırılara maruz bırakılamaz. Herkes bu tür saldırılara veya müdahalelere karşı hukuk tarafından korunma hakkına sahiptir" denilmektedir (Danıştay, 2010). Yine Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi'nin 7. ve 8. Maddelerine bakıldığında "Herkes, özel ve aile yaşamına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Herkes, kendisine ilişkin kişisel bilgilerinin korunmasını isteme hakkına sahiptir" ifadeleri dikkat çekmektedir (Danıştay, 2010).

Simonefischer-Hubner, mahremiyet söz konusu olduğunda üç tip mahremiyetin tüm insani eylem alanı içerisinde yer aldığına işaret etmektedir: bireyin içerisinde bulunduğu alanın korunması olarak "mekansal mahremiyet", bireylerin haksız müdahalelere karşı korunmasını içeren "bireysel mahremiyet", özel yapıdaki verilerin toplanmasının, saklanmasının ve işlenmesinin ne türde olacağının denetiminin bireylere ait olması anlamında "enformasyon mahremiyeti" (Çelikoğlu, 2007, s. 23).

Mekânsal mahremiyetin oluşumunu David Vincent şu şekilde değerlendirmektedir: "Karşılıklı ifşa ve koşullara dayalı mahremiyetin karmaşık sistemlerinin ötesine geçmiş olan tek taraflı gözleme biçimlerine başvuruluyor. Tek taraflı gözlemenin sonucunda ortaya çıkan kültürel denetime karşı genellikle şiddetli ve başarılı direnci içeren yeni kaçınma ve gizlenme yapılarının oluşturulmasıdır. 'Elizabeth İngiltere'sinde' diye yazıyor John L. Locke, ev duvarları sakinlerini yalnız olduklarını düşündürerek rahatlatıyordu, ancak gerçekte komşular ve sokakta gezenler sadece yapısal kusurun izin verdiği kadar uzaktaydılar" (Vincent, 2017, s.13-17). Mekânsal mahremiyet kişilerin karşılıklı şekilde riayet etmesi gereken temel mahremiyet çeşitlerinden biridir. Fakat bu mahremiyete kişiler ancak yapının izin verdiği kadar sahiptir. Konutları içerisinde güvende olduğu duygusu bireyleri rahatlatırken bir yandan da dışarıda gözlemcilerin oluşu bireyi kaygılandırır ve daha farklı kaçınma ve gizlenme alanları oluşturmaya kişiyi sevk eder.

Bireysel mahremiyet söz konusu edildiğinde kimilerinin hayatı daha ulaşılabilir, denetlenebilir, gözlenebilir ve müdahale edilebilir haldeyken bazılarının hayatı ulaşılamaz, denetime kapalı ve suiistimal edilemez konumdadır. Fakat bu bağlamda toplumsal eşitliksizlik söz konusudur çünkü mahremiyet her kişinin dış müdahaleye karşı korunmasını ifade eder (Karagülle, 2015, s. 41). Yapılan tüm mahremiyet tanımlarına bakıldığında "kişilerin yalnız başlarına kalabildikleri, başkalarıyla hangi koşullarda ilişki içerisine gireceklerine kendilerinin karar verdikleri bir alan" ve bu alanın kontrolünü tamamen kişinin kendisi üstlenmektedir.

Türkiye'de ise kişisel mahremiyetin korunmasına ilişkin kanun ve yönetmeliklere göre kamu hukuku açısından özel hayatın gizliliği ve korunması kavramı, 1961 ve 1982 anayasalarında "Kişinin Hakları ve Ödevleri" adı altında temel bir hak olarak düzenlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda kişisel mahremiyetle ilgili en temel madde 20. Maddenin a bendinde "özel hayatın gizliliği" tanımı ile yer almaktadır (Çelikoğlu, 2007, s. 20).

Bireysel mahremiyetin kapsamı alanında olan bir diğer husus beden mahremiyetidir. Beden mahremiyetinden kasıt kişinin bedenine kendisi dışında herhangi birinin müdahale ve tasarrufta bulunulmasının engellenmesidir. Bedeni anlamlı ve değerli kılan asıl unsur onun dokunulmaz bir mahremiyete sahip olmasından ileri gelir. Aksi halde beden canlı hayvansal yapı olmaktan öteye geçemez (Karagülle, 2015, s. 46).Bedenin tüm müdahalelerden uzak tutulması beden mahremiyetinin özünü oluşturmaktadır. Ve bu mahremiyet sosyo-kültürel farklılıklara rağmen insan olmanın özünde bulunmaktadır. Hans Peter Duerr çıplaklık ve mahremiyet bağlantısını "kendi çıplaklığından utanmak, insanın özünde vardır ve beden utancı tüm insan topluluklarında kaçınılmazdır. Aynı zamanda utanç duygusu, etnik ve coğrafi ayrım tanımaz" şeklinde kurmuştur (Duerr, 1999, s. 287).

Enformasyon mahremiyeti kişisel bilgilerin dokunulmazlığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Günümüzde sosyal medya kullanıcıları, özel yaşamları ve kendilerine dair neredeyse her türlü bilgiyi sosyal medya hesaplarından paylaşma ihtiyacı duymaktadır. Bu paylaşımları gerçekleştirirken; kendileri hakkındaki bilgilerin ve yaşamlarının diğer kişiler tarafından geniş ölçüde öğrenilmesine sebep olmaktadırlar. Bu sayede diğer kullanıcıların ilgi odağı olmayı hedeflerken; aynı zamanda diğerlerinin yaşamlarını, sosyal medya hesapları vasıtasıyla takip edip gözlemekte; hatta bu durum bir tür dikizleme boyutuna ulaşmış olduğu görülmektedir. Bununla beraber kendisi de mahremiyetini gözler önüne sermekten çekinmemektedir (Karagülle, 2015, s. 57). Kimse telefonlarının dinlenmediğinden, maillerinin okunmadığından, telefon sinyaliyle takip edilmediğinden, bir yere gizlenmiş kamera tarafından izlenmediğinden ya da kişisel bilgilerinin diğerleri tarafından çeşitli amaçlarla kullanılmadığından emin

olamamaktadır. Ancak bugün gelinen noktada mahremiyet sadece modern devlet ya da kapitalist örgütlenmeler tarafından dışarıdan tehdit edilmemekte; bireyin kendisi de bilerek ve isteyerek bu sürece dâhil olmaktadır. Ve bireyler bilişim teknolojileri vasıtasıyla kendilerini binlerce insan önünde ifşa ederken özelde kendi mahremiyetlerini, genelde ise toplumda yerleşmiş mahremiyet yapısı ve algısını aşındırmaktadırlar (Öztekin, 2010, s. 56). Dışarıdan gözetleme yoluyla ihlal edilebileceği gibi bireyin kendini ifşa yoluyla da enformasyon mahremiyeti ihlal edile bilinir.

1.1.3. Türk Toplumunun Sosyo- Kültürel Farklılıklarının Mahremiyete Yansıması

Mahremiyet algısının yansıması toplumdan topluma farklılık arz edebilir. Şöyle ki kadın bedeninin mahrem sayılması özellikle namus kavramının cinsel namus anlayışı çerçevesinde değerlendirilmesi Türk toplumunun önemli tabularından ve değer yargılarından biridir (Karataş, 2009, s. 1657). Bu konuda 2008 yılında yapılan araştırmalardan birinde 15 yaş üstü katılımcılara namusu temsil eden kişinin kim olduğu sorulmuş ve katılımcıların %78,8'i kadın ve erkeğin birlikte namusu temsil ettiklerini söylerken; buna karşılık %19,7 namusu kadının temsil ettiğini, %1,5 ise erkeğin temsil ettiğini dile getirmiştir. Buradan anlaşıldığı üzere namusu sadece kadının temsil ettiğini söyleyenlerin oranı aynı kanaati belirten erkeklerden oldukça fazladır (Diker,2015, s.28).

Mahremiyetin sosyal faktörler tarafından- dini inanç ve kültürel yapı gibi- toplumdan topluma görünürlüğü değişiklik göstermektedir. Türk toplumu da hem ataerkilliğin hem de İslam dininin normları etrafında şekillenen bir toplumsal yapı arz etmektedir. Bunun yanında sekülerizm, mondernite ve kapitalizm de Türk toplumunu şekillendirmektedir.

Türk toplumu açısından bakıldığında mahremiyetinin şekillendiricilerinden biri olan İslamiyet ile Türkler 751 yılında tanışmışlardır. Kendi istekleri doğrultusunda bu dini benimseyen Türkler sosyal hayatlarına daha hızlı şekilde bu dini katmışlardır. Tüm

dinler gibi İslam dini de kendisine inananlardan belirli davranışlar talep etmektedir. İbadetlerin dışında sosyal hayattaki davranışlar düzenlenmiş; örneğin tesettür hem erkek hem kadınlar için önemli görülmüştür. Mahremiyet çerçevesindeki bu düzenlemeye göre yabancı erkeklerin olmadığı bir ortamda kadının örtünmesinin bir anlamı yoktur. İslam'da örtünmenin amacı kadının mahremiyetini temsil etmekte ve örtünmeyle kadın koruma altına alınmaya çalışılmıştır (Zhumagaziyeval, 2010, s. 32).

Türk-İslam Devleti olması ve günümüze yakınlığı bakımından Osmanlı toplum yaşamına baktığımızda mahalle sakinlerinin evlerinden başlayarak farklı derecelerde mahremiyet tecrübesi kazandıkları görülmektedir. Örneğin; evlerin sokak tarafına bakan kısmındaki kapı ağzına dükkân açılmaması, suçlu aramak maksadıyla olsa dahi kadının izni olmadan kişilerin evlerinde arama yapılmaması ve evlerin birbirlerinin içlerini görebilecek şekilde yapılandırılmaması Osmanlı'da mahkeme kayıtlarına yansıyan uygulamalardandır. Özellikle makarr-ı nisvan olarak adlandırılan ve evlerin genellikle kadınlara ait bölümüne bakan pencereler hakkındaki şikâyetlerin kabul görmesi ve pencerelerin kapatılması pek çok kez uygulanmıştır (Yaşar, 2019, s. 55) .

Fakat 18. Yüzyıla gelindiğinde modern zamanlara doğru bir evrim söz konusudur. Bu evirilmeyle birlikte hem mahrem olan ifşa edilmeye başlanmış hem de mahremiyet sınırları belirginlik kazanmıştır. Mahremiyetin ifşası moda, ev, statü ve zenginliğin bir tüketim nesnesi olarak beğeniye sunulmasıyla olurken; konutların sitelere taşınmasıyla mahalleli statüsündeki takipçi gözlerden uzaklaşmasıyla mahremiyet alanları artmıştır. Ev dışında durum bu haldeyken ev içerisinde bulunan haremlik-selamlık* bölümleri de yavaş yavaş kadın ve erkeğin birlikte ağırlandığı salonlara dönüşmeye başlamıştır. 19. yüz yılda ise mahallede olduğu gibi grubun mahremiyeti anlayışı yerini kişisel mahremiyet anlayışına bırakmıştır. Bu yüz yılda ev içinde ve dışında kişilerle karşılaşıldığında dikkat edilmesi ve korunması gereken

* Haremlik- Selamlık: kadın ve erkeğin ayrı ayrı bulundukları bölümlere verilen isimdir (TDK, t.y. , harem)

mahremiyet sınırları tartışılmaya başlanmıştır. 16.-19.Yüzyıllar arasında Osmanlı toplumundaki mahremiyet anlayışından da yola çıkarak mahremiyet her dönemde ciddi değişimlerle karşılaşmıştır. Bu nedenle "mahremiyet geçmişe nazaran arttı ya da azaldı" iddiaları yerine farklı dönemlerde, farklı şartlar altında, farklı mahremiyet anlayışlarının tecrübe edildiğini söylemek daha yerinde olmaktadır (Yaşar, 2019, s. 57-63).

1.1.4. Toplumsal Değişme ve Mahremiyetin Dönüşümü

Mahremiyet olgusunun zaman kavramından kopuk kabul edilmesi olanaksızdır. Zaman, bütün varlıklarla ilişkili olmasına karşın sadece insanoğlu tarafından bilinçli olarak algılanabilen bir süreçtir (Öztekin, 2010, s. 71).

Parsons, çalışmalarında toplumsal dönüşümü şu şekilde açıklamıştır: "Toplumsal dönüşüm normalde sağlam toplumsal denge durumunun bozulmasına yol açan yapısal dönüşümdür. Toplumsal dönüşüm, iki dönüşümsüz durum arasında meydana gelen ve bozulma kaynaklı geçiş durumudur" (Parsonsakt. Çelikoğlu, 2007, s. 55). Bizim bu çalışmamızda dönüşümden kastımız; moderniteyle birlikte gelen hız dünyasında ve tüketim çağında yaşayan insanların sadece maddi unsurları tüketip dönüştürmediği bunun yanı sıra değerleri ve manevi yapıyı da kendilerine göre değiştirip yeniden dizayn ettiği varsayımından yola çıkarak günümüzde yaşanılan mahremiyet algısındaki dönüşümdür. Kültür aktarımında kişisel ve toplumsal maddi-manevi yapının değişerek aktarıldığı ve post modern dönemde etkisinin giderek azaldığı aşikârdır. Mahremiyet hem toplumsal hem bireysel değerlerin koruyucu unsurudur. Bunun değişmesi ve dönüşmesi koruduğu değerlerin de dönüşmesini gerektirecektir. Ve dönüşüm her zaman olumlu yönde olmayabilmektedir.

Bundan on yıl öncesine kadar mahremiyet sınırları içerisinde değerlendirilen olgular, bugün "sosyal olmanın" ve "şeffaflığın" bir parçası olarak görülmektedir. Evin en mahrem alanlarında çekilen fotoğraflar, videolar sosyal paylaşım siteleri ve video paylaşım siteleri aracılığıyla milyonlarca insanla paylaşılabilmekte, sıradan bir insan

hızla herkesin tanıdığı biri haline gelebilmektedir. İnternet üzerinden sürekli izleniyor olmak hemen herkes tarafından biliniyor olmasına rağmen, bu durum internet kullanıcılarının tüm açıklığıyla kendini ifşa etmesine engel teşkil etmemektedir. Tam tersine bundan zevk alıyor, gurur duyuyor ve herkes tarafından izleniyor olma fikri bireyi, daha fazla teşhire kışkırtmaktadır (Öztekin, 2010, s. 73).

Alan F. West, mahremiyete yönelik tehditlerin üç kaynağı olduğunu ileri sürer. Bunlar; kendini ifşa etme, merak ve gözetlemedir. Kişinin kendisini ifşa etmesi, çevresinde bulunan kimselere kendi özel yaşamı hakkında bilgi vermesidir. Kişiler gelirleri, cinsel hayatları, siyasal yönelimleri ve dinsel inançları ile ilgili bilgileri sunarak mahremiyet alanlarını kendileri ihlal edebilmektedirler. Evrensel ve ikinci tehdit kaynağı olan merak eğiliminin bireylere ve kültüre göre yapısı değişmektedir. Mahremiyete yönelik üçüncü tehdit kaynağı, gözetleme ise temel toplumsal kontrol araçlarından birisidir. Modern gözetim teknikleri; gözetim yoluyla gözetim, itiraf ettirme ve iletişimin yeniden oluşa bilirliği olarak üç çeşittir. Seyrederek ya da dinleyerek yapılan gözlemde, gözlenen kişi üzerinde zorunlu olarak sınırlayıcı bir etki yaratılmaktadır. Gözetlemenin ikinci tipi olan itiraf ettirmek ise bir kimsenin mahrem alanına girerek onun mahremi olarak gördüğü bilgi, duygu ve tercihleri dolaylı olarak kendisine ifşa ettirmektir. Yeni kayıt cihazları ve kameralar vasıtasıyla kişilerin bilgisi olmadan ses ve görüntü kayıtlarının elde edilmesi ise gözetlemenin üçüncü tipi olan iletişimin yeniden üretile bilirliği olarak ifade edilmektedir (Çelikoğlu, 2007, s. 63).

Kişilerin kendilerini ifşasının temellerine bakıldığında genellikle ya uyma davranışı ya da sosyal kabul isteği yatmaktadır. Her ikisi de kişinin toplumun etkisi altında kaldığını ve bireysel olarak kendi olamama durumunda ortaya çıkmaktadır. Sosyal medyada yapmış olduğu paylaşımlarıyla kişi diğer insanlardan davranışının uygun bulunup kabul edilmesini beklerken bir taraftan da beğenilmeyi ve özenilmeyi istemektedir. Ve kişi de bir başkasından etkilenerek bu çabaya girdiği için süreç kısır bir döngü halini almaktadır. Kitle iletişim araçlarından kolayca etkilenen, dış etkiye ve yönlendirmeye açık, kendi çıkarlarını her şeyin ötesinde tutan, topluluk ruhunu büyük

ölçüde yitirmiş, kendi özel yaşam sınırları içerisindeki durumları kamusal alanda dile getirmekten rahatsızlık duymayan bir birey ortaya çıkmaktadır (Çöpür, 2019).

Hannah Arent, modern toplumun, özel alan ile kamusal alan sınırlarını artık tamamen kaldırmak üzere olduğunu şu şekilde ifade eder: "Özel olan ile kamusal olan arasındaki ve yalnızca mahremiyette gelişebilecek olan ile kamusal dünyanın tüm ışıkları altında herkese gösterilmesi gereken arasındaki farkı modern toplum tamamen bertaraf ettikçe, yani özel ve kamusalın arasına, özelin kamusal kılındığı ve tersinin gerçekleştiği sosyal bir alan koydukça doğaları gereği rahatsız edilmeksizin büyümek için mahremiyetin güvenliğine ihtiyaç duyan çocuklar için işler gittikçe güçleşir" (Çelikoğlu, 2007, s. 70).

Kamusal alanın şekillenmesinde özellikle Müslüman toplumlarda kadın ile ilgili meseleler merkezi bir konum oluşturur. Zira kadın erkek ilişkileri ve kadının özel alandan kamusal alana çıkışı " mahremiyet" tartışmalarını gündeme getiren en büyük etkenlerden biridir. İslami bir toplum açısından duruma baktığımızda kamusal alanın, kadının görünürlüğü ve erkekle kadının toplumsal olarak bir araya gelmesiyle ortaya çıktığı anlaşılır (Çelikoğlu, 2007, s. 72).Bu anlamda Türk kadınının görünür olma meselesi genellikle cumhuriyet dönemiyle başlatılsa da aslolan Tanzimat dönemiyle başlamasıdır. Gerek ev içi giyimde gerek de sosyal hayatta olsun Türk kadını Tanzimat'tan itibaren modernleşme sürecine dâhil olmuştur. Örneğin bu dönemde kamusal alan din doğrultusunda şekillendiği için tesettüre uygun davranılırken ev içinde kadınlar başlarını erkeklerin yanında açabilmişlerdir. Şu örnek bunu ortaya koymaktadır: "Seniye hanım ile ben, Kazım Bey'den kaçmaz, lakin Kürşat Bey'in bulunduğu toplantılarda başlarımızı örterdik" (Hürmen,2000, s.315 akt. Barbarosoğlu, 2016, s. 48). Öte yandan modernleşmeyle birlikte tesettürün de modern kıyafetler arasında yer almasıyla mahremiyet doğrudan ilişkili olan kadın kıyafetlerinin nasıl olması gerektiğini tartışmaya açmıştır. Modernleşme ve çağdaşlaşmanın bir göstergesi olarak kıyafet cumhuriyet döneminin en önemli mücadele alanı olmuştur. Cumhuriyet döneminde devlete egemen olanlar, kadının örtünmesini batılılaşma, çağdaşlaşma ve modernleşmenin karşıtı bir tavır olarak değerlendirmiş, kadın kıyafetlerinde açıklığı her

fırsatta teşvik etmiş, zaman zaman bu konuda baskı yapmışlardır. Kadınlar Avrupai kıyafetler giymeye, balolara katılarak erkeklerle dans etmeye bizzat ülkeyi yönetenlerce teşvik edilmiştir (Zhumagaziyeval, 2010, s. 45). Caporal 1970'li yıllarda Türk kadınını şu şekilde aktarmaktadır: "Görüntüde yan yana yürüyen üç kadın vardır; kadınlardan birincisi büyük annedir ve hemen hemen tümüyle kapalıdır; ikincisi annedir, geleneksel mantosunu ve başörtüsünü giyinmiştir; nihayet üçüncüsü olan kız bir blucin ya da mini etek giymektedir" (Caporal, 1999, s. 72). Buradan edindiğimiz izlenim modernleşmenin kadın kıyafeti üzerinden nasıl dönüştüğünü gözler önüne sermektedir.

Modernleşmenin mihenk taşı olan kadınlar, özel alan ile ilgili bilinen şeylerin yeniden değerlendirilmesine sebep olmuşlardır. Zira özel ve kamusal alandaki değişimler, kadınların özel alandan kamusal alana çıkışları konusu üzerinden değerlendirilmektedir (Çelikoğlu,2007:78). Göle'ye göre İslam kültürü, mahrem alanı kadının görünmezliği ile sınırlandırmış ve mahremiyet, giderek kadınlar için mahrumiyeti getirmiştir. Kadını özel alana mahkûm edenler "mahrem alanda mahrum bırakıldığını" düşünenler, özel alana ait bilgilerin ifşa edilmesiyle kadınları özgürleştirebileceklerini düşünmüşlerdir. Kadının özel alandan kamusal alana çıkması yolunda yapılan şey aslında özel alana ait olan bilgileri ifşa ederek meşru bir zemin arayışıdır. Ancak bu türden bir düşünce, mahremiyet alanının giderek daralması ve özel alana müdahalenin kolaylaşması sonucunu getirmiştir (Göle,2016, s.35). Göle, kentli kadınların moda, eğlence, eğitim, çalışma gibi yollarla haremlik-selamlık geleneğini kırarak toplumsal yaşama katılmalarını, onların "mahrem alandan çıkarak kıyafet açısından ve toplumsal düzeyde görünürlük kazanmış" olmaları şeklinde değerlendirmektedir (Göle, 2016, s. 45). Göle'ye göre Türkiye'de mahrem/namahrem arasındaki sınırlar, Tanzimat dönemiyle birlikte sarsıntıya uğramış ve özellikle kadınların yaşamları değişmeye başlamıştır. Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan kadınların eğitim alması, açılması, dans etmesi, fotoğraf çektirmesi gibi konular, Batı toplumsal yaşam biçiminin birer figürüdür. Bu durum aynı zamanda mahrem olarak tanımlanan kadın yaşam alanlarının zamanla görünürlük kazanmasına sebep olmuştur. Batıcılar ile

muhafazakârlar arasındaki görüş ayrılıklarının, kadın konusunda temellendirilmesinin nedeninin, mahremiyetin bozuluşuna ilişkin olduğu görülür (Göle, 2016, s. 31).

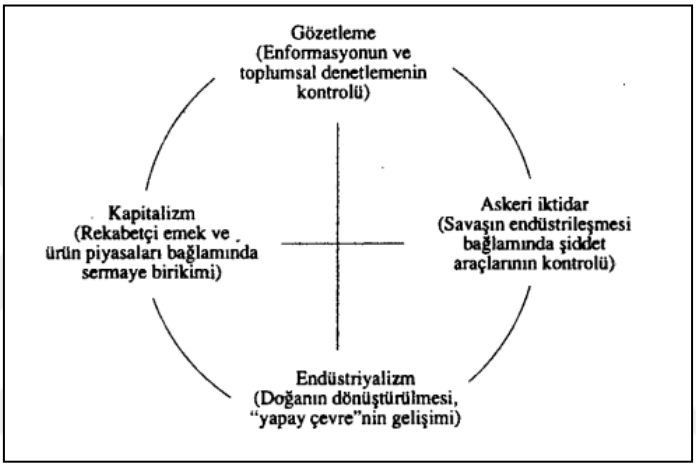
İlber Ortaylı'ya göre Türk toplumunda kadın, 19. Yüzyıldan itibaren sanayileşmenin ve kentleşmenin yavaş olmasına rağmen, Batı tipi bir özgürleşme sürecine girmiştir. Ancak sanayileşen Avrupa'da kadın, özgürlüğünün bedelini çok ağır ödemişken; bir Türk kadınının özgürlük için ödediği bedel Avrupalı kadar ağır değildir. Bunun nedeni de yakın tarihimizde, Tanzimat döneminde, sanayileşmeden önce yapılan reformların, özgürlük için uygun bir zemin oluşturmasından gelmektedir (Ortaylı, 2000, s. 61).

1.2. Modernite ve Mahremiyet

Modern sözcüğü, Latince modern us sözcüğünden değişerek günümüze gelmiştir. Modern us, ilk kez MS.5.yy.da, kendi çağını, yani beşinci yüzyılı, önceki dönemler açısından tanımlamak amacı ile kullanılmıştır. Burada kastedilen, tamamen Hıristiyanlaşmış bir dönemi pagan ve Romalı geçmişten ayırmaktı. Bir başka deyişle; Hıristiyan olmak bir modernlikti (Yüksel, 2004, s. 24).

Anthony Giddens *modernliğin sonuçları* kitabında moderniteyi; modern toplumu ve endüstriyel uygarlığı içine alan şemsiye bir kavram olarak kullanmaktadır. Ve bununla birlikte on yedinci yüzyılda Avrupa'da başlayan sonra bütün dünyayı etkileyen bir unsur olarak kabul eder. Giddens'a göre "modernlik çok boyutludur." Ona göre modernliğin üç temel kaynağı: zaman ve uzamın ayrılması (somut, yerel ve birincil ilişkilerin yerine; soyut sistematiklerin geçmesi), yerinden çıkarma düzeneklerinin değişimi(toplumsal fiilleri yerleşmiş bağlamlarından arındırmak-koparmak), bilginin düşünümsel temellükü (toplumsal yaşam hakkında sistematik bilgi üretmek)'dür. Giddens aynı zamanda modernliği dört kurum açısından tanımlamaya gider. İlki özel sermaye birikimi ve sınıf sisteminin belirlediği kapitalizmdir. Modernliğin toplum düzeni hem ekonomik olarak hem de diğer kurumlarınca kapitalisttir. İkinci temel unsur ise endüstriciliktir. Endüstri mal üretmek için makine kullanımını ifade etmektedir. Daha sonra üçüncü ve dördüncü unsuru içine alan ve modern öncesi toplumda

görülmeyen bir toplum biçimi olan ulus-devlet düzeni ile modernliğin bağlantısını kurmuştur. Ulus-devlet modernliğin ortaya çıkardığı toplumsal bir form biçimidir. Ulus-devlet; düzeni sınırları belirli bir bölgede idari yapısını sürdüren, varlığını içeride ve dışarıda şiddet araçlarının kontrolünü elinde bulundurmayla sağlayan bir hükümet biçimidir. Ulus-devlet yapısının şiddet araçlarını kontrol altına almak, denetimi altında bulunan bireylere yaptırım uygulamak ve onlar hakkında her türlü bilgiye erişim sağlaması gibi özellikleri bulunmaktadır. Bu nedenle üçüncü ve dördüncü unsur gözetim ve askeri iktidardır (Giddens, 2014, s. 18-59).

Şekil 1: Modernliğin kurumsal boyutları (Giddens, 2014, s.18)

T. Parsons'a göre ise, modernleşme, temelinde adaptasyonun, yani uyumun yattığı evrensel bir süreçtir (Erinç,1994, s.30). Modernleşme, genel olarak ekonomik anlamda kapitalist sisteme ve endüstriyel gelişime, siyasal bakımdan ulus devlete ve liberal demokrasiye, sosyokültürel açıdan bireyciliğe ve seküler bir dünya anlayışına, toplumsal yapının giderek farklılaşmasına ve karmaşık bir sistem haline gelmesine, kentleşmenin artmasına ve bilimsel düşünce tarzının gelişmesine giden bir süreci ifade etmektedir (Yüksel, 2004, s.28). Öte yandan toplumsal hareketlilik, işbölümü, uzmanlaşma ve farklılaşma olanaklarının oldukça dar olduğu geleneksel yapıda 'birey" ve "mahrem yaşam alanı" gibi kavramların gelişmesi beklenemezdi. Bireyin kendi başına bir değer olarak görülmesi için modernleşme sürecinin başlamasını beklemek gerekir (Yüksel, 2004, s.65). Modernleşmenin sonuçları arasında görülebilecekler

olaylardan birkaçını ise Erkilet; "Kardeşlik, merhamet ve kahramanca ahlâkî davranışlardan mahrum olan bu demir kafes toplumu gitgide gayrişahsî ve güvensiz, görev, dakiklik, hiyerarşiye saygı ve diğerinden faydalanmak gibi değerlerin hükümranlığı altına girecektir" şeklinde ifade etmektedir (Erkilet, 2012, s. 28).

Batı dışı toplumlar için modernleşme, çoğunlukla modern, kültürel, siyasal yapı ve ekonomik anlamda sanayileşmiş ülkelere benzeme ve onları taklit çabaları olarak tezahür etmiştir. 20.yy'ın son çeyreğinde tek tip bir modernlik anlayışı eleştirilmiş; çoğul modernlikler, alternatif modernlikler gibi yeni kavramsallaştırmalarla Batı dışı modernlik tecrübeleri tartışılır hale gelmiştir (Altun, 2011, s. 9-10). Modernlik, temelde birçok açıdan değişimi ifade etmektedir. Marx, söz konusu değişimin, feodal toplumdan kapitalist topluma doğru gerçekleştiğini kabul ederken; Durkheim, mekanik dayanışmaya dayalı basit yapılı topluluklardan organik dayanışmaya dayalı karmaşık toplumlara doğru olduğunu belirtir. Otorite tipleri konusunda karizmatik, geleneksel ve yasal-rasyonel otorite şeklinde üçlü bir ayrım yapan Weber, geleneksel otorite biçiminin egemen olduğu toplum tipinden rasyonel-yasal otorite biçiminin egemen olduğu toplum tipine geçildiğini düşünür. Tönnies ise insan topluluklarının ırk, etnik köken ve kültür bakımından değişiklik göstermeyen bireylerden oluşan kişisel, samimi ve içten ilişkiler üzerine kurulmuş küçük, homojen ve mahrem insan toplulukları olan cemaatlerden, ırk, etnik köken, sosyo-ekonomik statü ve kültür sistemleri bakımından değişikliğe uğramış, geniş, heterojen topluluklar olan cemiyetlere doğru evrimleştiğini söyler (Yüksel, 2004, s.62). Tönnies, gemeinschaft (geleneksel toplum) ve geselschaft (modern toplum) ayrımını ortaya atmış ve gemeinschaft topluluklarında ilişkilerin iki birey arasında ya da küçük gruplar oluşturan bireyler arasında basit ve gayrı resmi anlaşmalar şeklinde vuku bulduğunu belirtmiştir. Fakat geselschaft toplumlarda birey her alanda resmi ilişkiler kurarak yalnızlığa itilmektedir (Simmel, 2014, s. 35).

Marx ise, yaşadığı toplumdaki büyük değişimleri, gelenekten kaçış ve modernliğe yönelişin genel görüntüsünü şu şekilde aktarıyor; "Tüm yerleşmiş ilişkiler, doğurdukları eski değer yargıları ve görüşlerle birlikte çözülüp dağılmakta yeni oluşanlarsa daha kemikleşemeden eskimektedir. Kalıcı durağan ne varsa buharlaşıyor,

kutsal diye ne varsa kutsallıktan düşüyor" (Marx ve Engels, 2011, s. 50akt. Çelikoğlu, 2007, s. 35). Modernitenin en güçlü silahlarından biri hızdır. Hız sayesinde her türlü değer yargısını asitin demiri eritmesi gibi eritip yok etmektedir. Bu nedenle kalıcılık ortadan kalkmakta ve insanlar daha anı yaşamadan anları hatıraları olmaktadır. Bu nedenle insanlar ne geçmişe ait hissetmekte ne de anda kendilerine bir yer edinebilmektedir.

Simmel, paranın hâkimiyetini sağladığı modern şehir toplumlarında kişiler arası ilişkilerin duygudan yoksun, ikincil ilişkilerden oluşan ve mantıksal birlikteliklerin olduğuna dikkat çeker. Simmel'e göre, modern şehir yaşamı bir yandan insanı geleneksel ve tarihi dokunun diktelerinden kurtarırken onu kendiyle baş başa bırakmaktadır. Özgürlük verilen birey içinde bulunduğu topluma karşı yabancılaştırılıp yalnız bırakılmaktadır. Onun ifadesiyle "Modern yaşamın en derin sorunları bireyin ezici toplumsal güçlerin, dışsal kültürün ve yaşam tekniğinin karşısında varoluş özerkliğini ve bireyselliğini muhafaza etme amacından kaynaklanır" (Simmel, 2014, s.34). Modernleşme ile birlikte başlayan köklü toplumsal değişiklikleri bireyin zihniyet yapısı ve toplumsal ilişkileri bağlamında inceleyen Simmel, yapısal farklılaşma sonucu geleneksel toplum yapılarının kısmen ortadan kalkması ya da zayıflaması ile bireyin eski geleneksel yapılardan kurtulup; büyük bir özgürlüğe kavuştuğunu belirtir. Ancak özerk bir varlık haline gelen birey, çevresinde oluşan toplumsal yapılarla gerçek bağlar kuramamakta ve toplumda bürokratik yapıların egemenliği arttıkça bu duygu daha da artmaktadır. Her ne kadar bu örgütler, geleneksel toplumun tersine insanları daha fazla birbiriyle ilişki kurmaya zorlasa da özgün ilişkilerin yoğunluğu kaybolduğundan bireyin bu tür örgütlerle ilişkisi salt araçsal ve biçimsel, ikincil türden ilişkiler haline gelmiştir (Loo ve Reijen, 2006, s. 19akt. Kaya, 2012).

Richard Sennett'e göre ise modern şehir hayatında "Bireyler kamusal hayatın katılımcıları olmaktan çıkıp izleyicileri haline gelmiş; mağazalar ve parklar sosyalleşme alanları olarak kahvehanelerin yerini almıştır" (Sennett, 2018, s. 15). Modern şehir hayatında birey rahata ve lükse alışmıştır. Çoğalan ihtiyaçlarının artması onu daha fazla çalışmaya ve çabaya yönlendirmiştir. Toplumsal ilişkiler anlamında da artık daha fazla

ikincil ilişkiler tercih ederken bir yandan da güvensizlik hissine kapılmıştır (İbn Haldun, 2004, s.164). Bu güvensizlik hissinde kırsalda kendi güvenliğini kendi sağlayan bireyden kopuş ve şehirdeki iş bölümünün büyük payı bulunmaktadır. Modern insan bu bağlamda mal ve can güvenliğini başkalarına bırakmaktadır ve kırsaldaki kadar cesur değildir.[*]

Modernlik ideolojisi, mantıksal, kendisi için en iyi olanı seçebilen, özgür bireyler tasarlamış ve üretmiş, bu bireyi yüceltip kutsamıştır. Ancak bu gerçekleşmemiş ve modernliğin ilerleyen zamanlarında, kendi iradesiyle ve seçimi doğrultusunda bireyselliği seçmiş, özgür birey değil; modernliğin belirsizliği içinde kaldığı için bireyselliği seçmiş, kendi özel alanına mahkûm edilmiş, toplumsal ilişkilerden yoksun bırakılmış, bencil ve yalnız birey modeli ortaya çıkmıştır. Modern insan, geçmişteki din, gelenek, cemaat gibi bağlarından koparak özgürleşmiş; ama özgürleşirken de kendini belirsiz ve güvensiz bir ortamın içinde bulmuştur. Daha fazla güvende hissetme çabası modern bireyi, özel güvenlikli sitelerde yaşamaya, çok iyi denetlenen iş merkezlerinde çalışmaya, özel güvenlik cihazlarıyla donatılmış otomobillerle seyahat etmeye yöneltmiş; sokaktaki herhangi bir insan, modern birey için bir "yabancı" ya da "tehdit" halini almıştır. Böylesi bir durum ise modern insanı kendi haline yani özel alanına çekilmeye daha da çok itmiştir (Öztekin, 2010, s. 22).

Kişisel gizliliğin ve özel hayata değer verilen bir ortamda, gerek toplumun gerekse kamusal güçlerin bireyin mahremiyetine saygı göstermesi ve özel hayatın gizliliğinin çeşitli yöntemlerle koruma ve garanti altına alınması öngörülür. Oysa beklenilen gerçekleşmemiş, bireyselleşme yoluyla özgürleşen birey modernleşme

[*]15. yy'da yaşamış olan düşünür İbn Haldun, modern dönemlerin başlamasından çok evvel şehirli ile bedevi topumlar arasındaki sosyo kültürel ve ekonomik ayrımlara dikkat çekerek modern sosyologları haber verir şekilde gözlemsel analizler yapmıştır. İbnHaldun,'a göre iki toplum arasındaki farklar genel olarak: bedevi (kırsal) tabir ettiği toplumların ihtiyaçlarının az, şehirlilerin ihtiyaçlarının ise fazla olması; çoğalan arzuların ihtiyaçların çoğalmasına yol açması, bunun da vazgeçilmez bir çabaya dönüşmesi ve tüketimin sürekli hale gelmesidir. İbn Haldun'a göre, şehir yaşamının insanlar üzerindeki diğer bir etkisi, kendilerini müdafaa etmek yerine güvenlik işlerini kurumlara devretmeleridir. (İbn Haldun, 2004, s.165).

sonucunda doğası gereği, kalıplaşmış olup tek tek bireyleri daha çok gözetlenebilir ve denetlenebilir hale getirmiştir (Erinç,1994, s.54). Bir taraftan, modernleşme süreciyle birlikte bireyselleşmenin artması sonucu kişiye ait özel alanın genişlediğini; diğer taraftan, genişleyen kişiye ait özel alana müdahalenin bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile sosyal ve kültürel alanlardaki değişimler vasıtasıyla artarak mahremiyet alanının sınırlarının daraldığını görmekteyiz (Çelikoğlu, 2007, s. 60).

Kişinin özel hayatı ve mahrem alanı devlet tarafından korunması gereken temel hak ve özgürlükler kapsamında yer almaktadır. Modernleşme sürecinde ortaya çıkan ve değer kazanan bu hak, yine modernleşmenin bir sonucu olarak çeşitli biçimlerde ihlal edilmeye ve içi boşaltılmaya başlamıştır. Ancak ne var ki bugünkü bilişim teknolojilerinin sunduğu olanakların ve toplumsal ilişki biçimlerindeki anlam kaymalarının bir sonucu olarak, özel alan ve kamusal alan tamamen karışmış durumdadır. Artık neyin mahrem, neyin kamusal olduğu tamamen anlamını kaybetmiş, hem mahrem alan hem de kamusal alan birbiri tarafından sınırları ihlal edilmeye başlamıştır (Öztekin, 2010, s. 42). Bauman da modern dönemde özel alanın sınırları genişlerken, kamusal alanın yitip gittiğini söylemektedir. Ona göre, kamusalın özeli değil, özelin kamusalı sömürmesi söz konusudur. Ve bireyselleşmeden kasıt, artık yüzyıl önceki anlamında gelenekselden kaçıp moderniteye sığınan insanın bireyselliğinden aktardığı şeyden çok farklı bir anlam taşımaktadır (Bauman, 2005, s. 33).

Bireyin içinde bulunduğu topluma yabancılaşmasında medyanın payı büyüktür. Bireyin son hali esas alındığında artık birey medya kanallarıyla kendisine dayatılan hayatı yaşamakta, bulunduğu toplumdan uzaklaşmakta, tüketime odaklı ve hazza dönük bir yaşamı benimsemekte, sadece görünür olmayı benimsemekte ve popüler olanın peşinden gitmekte, her türlü fikir ve eleştiriyi kendi çerçevesinde değiştirip kabul etmekte ve sonuç olarak da artık bir meta haline gelmektedir (Çelikoğlu,2007, s. 34)[*].

[*]J. D. Salinger de II. Dünya Savaşı'nın hemen arkasından yazdığı romanında modernizmin değiştirdiği insanın eleştirisini yapar. Her türlü bilimsel gelişmeye, paraya, şöhrete kavuşan fakat sadeliği ve

Ayrıca modernleşme sürecinde bireylerin özel hayat sınırlarındaki değişimi özellikle son yıllarda artmakta olan teknoloji kullanımı bağlamında gözlemlemek mümkündür. Zira yaygın hale gelen sosyal medya kullanımı ve bu mecralardaki özel hayata dair kullanıcı paylaşımlarının artan şekilde şeffaflık ve dürüstlük olarak değerlendirilmesi, kişiye ait özel alanın dönüşümü sonucunu ortaya çıkarmıştır (Çelikoğlu,2007, s. 58). Sosyalleşme aracı olarak değerlendirilen sosyal medya kullanımına yakından bakıldığında kullanıcının anlık duygu ve düşünce paylaşımı, istediği kişiye yorum yapabilmesi, müzik, resim, video ve fotoğraf paylaşımıyla kendine bir statü kazandırması dikkat çekmektedir. Böylece birey her ne kadar gerçek hayatta sözüne itibar edilmeyen bir kimse de olsa artık sanal ortamda bir kişilik kazanmıştır ve bunu çoğu zaman takma isimlerle de taçlandırır (Öztekin,2010, s.31).

1.3. Post-Modernite ve Mahremiyet

Modern terimi, yaşıyor olduğumuz dünyayı, hali hazırdaki toplumun hayat tarzını ve bugünün toplumuyla dünün toplumunu ayırmada kullandığımız bir terimi ifade etmek için kullanılmaktadır. Post-modern terimi ise, gelecekteki toplum hayatını, modern sonrası dönemi, günümüz ve gelecekteki hayat tarzlarının II. Dünya Savaşından sonraki yaşam biçimlerinden tamamen farklılık arz ettiğini bildirmek için kullanılmaktadır (Lyotard, 2014, s. 447).

Ünlü İngiliz tarihçisi Arnold Toynbee, 1939 da yazdığı *Bir Tarih İncelemesi*adlı kitabının 5. cildinde "Modern dönem Birinci Dünya Savaşı ile son bulmuştur. Bundan sonraki dönem Post-modern dönemdir ve iki dünya savaşı arası bu dönemin başlangıcı olmuştur" der. İşte post modern ve postmodernizm terimleri de ilk Toynbee sayesinde literatüre girmiş olur (Toynbeeakt.Erinç,1994, s.36).1960 sonrasında, Amerika'da

---

masumiyeti kaybolan modern insanın yaşadığı bunalımı liseli bir genç olan Holden Cauldfield'ın bakışından aktarır. Salinger'a göre modern insan huzursuz ve mutsuzdur. Modern insanın bu mutsuzluğunun nedeni ise, ahlaksal değerlerini eğitim yoluyla öğrenilen, bilim ve bilgiyle kalıplaşmış olarak gelen yozlaşmış değerlere bırakması ve madde karşısında insanî özünü yitirmesidir. Bu yüzden, Holden Cauldfield toplumla uyum sağlayamaz, yabancılaşır ve acı çeker (Gözütok,2011, s. 1170).

ortaya çıkan post-modernizm, modernizm sonrasını ifade etmek için ve modernizme bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Post kelime anlamı olarak, “ek”, “sonra” anlamına gelmektedir. Bu nedenle post-modernizmi, modernizm sonrası olarak ele almak mümkün olmaktadır; fakat post-modernizm ile modernizmi birbirinden bağımsız, ayrı olarak düşünmemek gerekmektedir (Karagülle,2015, s.56).

Post-modernleşme, modernleşmenin güncel şekli, değişimlerin geçmiş, bugün ve geleceğin birleşiminde görülen yeni biçimidir, yani post-modernleşme, hiçbir zaman kendi “çağdaşlığında” sabit kalmayan, her zaman belirli (olumlu veya olumsuz) değişiklik kazanan, geçmiş ve geleceği, gelenek ve yeniliği birbirine bağlayan zaman anlayışının kendisiyle bağlıdır. Bundan dolayı çağdaşlığı (moderni) tamamlanmamış proje olarak adlandırılır (Roida,2012, s.63).

Lyotard’a göre post-modern toplum biçiminin iki temel özelliği bulunmaktadır: Mutlak hakikat anlayışından, dil oyunlarından, bir üst anlatı arayışından uzak durma; her şeyi ifade eden anlatıların yerini uzman teknik dilin alması (2014, s. 449).

Postmodernizm, her şeyden önce, bir eklektik yapı içinde, çoğulculuğu benimseyen "her şey olur" düsturuyla kendini ortaya koyan bir akımdır. "Ya öyle-ya böyle" değil, "hem öyle-hem böyle" düşüncesi hakimdir ve bu onu çoğulcu, çok yönlü bir akım haline getirir. Ünlü İtalyan düşünürü ve edebiyatçısı Umberto Eco, Postmodernizm'i çift anlamlılık, çift işlev yolu ile yeni bir Manihaizm olarak tanımlar. İroni ve eğlencedir bu çift anlamlılık(Erinç,1994, s.41). Postmodernizmde sosyal dünya yerel ve kültürel yapılardan oluşuyor. Batı’yı taklit etmeyi değil kendini gerçekleştirme yollu gelişme olarak nitelendiren post modernleşme, gelişme seçeneklerinin çok çeşitli oluşunu, yani onların belirsizliğini ve çok türlülüğünü öngörür. Kısaca post-modernite “evrensel” üzerine değil, “yerel” üzerinde odaklanmıştır (Roida,2012, s.65).

Post-modernizm yapı, kültür ve bedeni dönüştürmüştür. Post-modernizmin iddiasına göre modernlikteki sermaye-emekle belirlenen sosyal statü ve yapı, post-modern dönemde daha geçirgen ve değişkendir. Sosyal aidiyet, “ne bünyesel ne de yapısaldır”; o ağırlıklı olarak medya tarafından belirlenen simgesel ve hayali

birlikteliklere ve topluluğa aittir. Post-modern dönemde kültür, geleneksel disiplin sınırları gevşetilmiş halde gözle görülür bir halde değişime uğramıştır. Dönüşen kültürel dünya, tarihsel ve zamansal olmaktan uzak, yüzeysel ve mekânsal olan, geleneksel ve tarihselin değerinin bulunmadığı bununla birlikte zevklerin ve hayat biçimlerinin pazar yerinden alınmış bir ürün nispetinde bir değerinin olduğu dünyadan ibarettir. Bahsi geçen kültür dünyasında ürünlerin ve eylemlerin değerlendirilebileceği ve derecelendirileceği herhangi bir ölçüt de bulunmamaktadır. Üçüncü olarak bedenin keşfi post-modern bir yapının ortaya çıktığının kanıtlarındandır. Beden yeni dönemde birçok nedenin birleşmesiyle artık serbest kalmıştır. Bu nedenlere bakıldığında; "cinsellikle ilgili ahlaki yapının çökmesi, bedenle ilgili olarak yaşlanmaya ve formda kalmaya yönelik estetik, kozmetik endüstrisinin gelişmesi; biyoloji ve cinsiyete dair feminist söylemlerin psikianalitik keşfi; Batı toplumlarındaki insanların demografik dönüşümü" bedendeki dönüşüme işaret eder. Ayrıca post-modern dönemde benliğin dönüşümünü ifade etmek için "benliğin yeniden inşa edilmesi" kavramı kullanılmaktadır. İnsanlar artık tüketimi özgürlük, tercih ve kendini ifade eden eşyaları kullanma veya eşya fetişizmini benlik olarak adlandırmaktadır. Son olarak post modern dönemde doğa/kültür ayrımı da dönüşüme uğramıştır. Bilimin doğayı kontrol altına alacağı tezi ihtimal dışı kalmıştır. Buna rağmen bilim meydan okumasını devam ettirerek tehlikeli ve dönülmez bir hal almıştır. Bilimin yol açtığı yeni durumlar nedeniyle toplumda yaşanan çevre sorunları, suçlar ve fakirlik gibi kültüre ait olan olgular doğayla ilgili hale gelmiştir. Doğa ve kültür arasındaki eski sınırlar yıkılmıştır (Walsh ve Thomas, 2014, s. 519-526).

Bilimin meydan okumasına ek olarak post-modernizmin önemli bir başka özelliği bilginin üretilmesi, bilginin değişim göstermesi ve kullanımına verilen önemdir. Çünkü post-modern toplumda bilgi alınıp satılabilir, pazarlanır ve toplumsal ve ekonomik çıkar ilişkilerinin belirlenmesinde büyük öneme sahiptir. Bilgi teknolojisinin kontrolü modern dünya üzerindeki gücün kontrollerinden biridir ve aynı zamanda temel savaş alanlarındandır. Microsoft, BT ve Vodafone gibi büyük şirketler dünya ağlarını

takibinin ve kontrol altında tutmanın yolunu açmıştır. Böylece insanlar daha gözetlenebilir ve denetlenebilir hale getirilmiştir (Lyotard, 2014, s. 450).

1.3.1. Gözetim Toplumu ve Mahremiyetin Dönüşümü

Özgürlükler çağı olarak bahsedilen günümüzde; kişilerin eylemeleri düşünüldüğü gibi özgür irade ile gerçekleşmemekte, bireylerin en basit gündelik faaliyetleri gözetime tabi tutularak biçimlendirilmekte ve denetlenmektedir. Kiminin elektronik panoptizm, kiminin enformasyon gözetim olarak bahsettiği bu süreç; egemen olanın iktidarını sağlama çabasının bir sonucudur. "Bu yüzden gözetim olgusu hem toplumsal denetim hem de iktidar ve egemenlik ilişkileriyle doğrudan ilişkilidir" (Dolgun, 2005, s.44).Gözetim anlam olarak görmeye dayanan eylemi düşündürse de, farklı eylemleri de içeren bir kavramdır. Bu bağlamda gözetim kavramı, iki farklı anlamda tartışmaya konu olabilir: Birinci anlamda gözetim, bahse konu olan bireylerin davranışlarını yönetmek üzere kullanılabilen şifrelenmiş bilgi birikimini ifade ederken; ikinci anlamında, bazı bireylerin davranışlarının, bu bireyler üzerinde otorite kuran diğer bazı bireyler tarafından doğrudan izlenmesini içerir (Giddens, 2008, s.56).

Tarihsel kökenine bakıldığında, görme kavramı Batı düşüncesi içinde farklı bir konuma sahip olmuştur. Örneğin, "Platon'a göre görme, daima felsefi gerçekliği oluşturan bir olgudur. Platon şeylerin özünü (arke), onların algılanması -yani görülmesi- temelinde ele almıştır. Doğru bilgi, şeylerin düşüncelerinin ve formunun bilgisidir. Bu neticede idea (eidos), Antik Yunan dilinde görme anlamına gelen "eido" fiilinden türemiştir. Bu düşüncenin bir diğer takipçisi olan Descartes, görmeyi, sezgi olarak aynı mutlak ve ayrıcalıklı konuma bir kez daha oturtur" (Çatalbaş ve Kaya, 2017, s. 43; Ellul, 1998, s. 32).

Gözetimin modern tartışmalara konu edilmesine neden olan ilk gelişme gözetim mekanizması olarak tasarlanan yapıdır. Bu yapının ortaya çıkış nedeni ise 18. yüzyılda iktidarlarını devam ettirmek isteyen imparatorlukların halklarını kontrol altında tutabilecek bir yapı arayışına girmeleridir. Samuel Bentham 1785 yılında bu arayışa bir cevap olarak kardeşi Jeremy ile birlikte bir yapı tasarlar ve bu yapıya "*panoptikon*" adı

verilir (Özdel, 2012, s. 23). Panoptikon[*]; bir hapishane tasavvurudur. Ortada gözetleme kulesi ve dairesel olarak etrafında da mahkûmların koğuşu vardır.

Sosyolojik anlamda ele almak gerekirse panoptikon yapısını Bentham'ın ortaya atışından sonra gözetleme gözetim anlamında teoriye katkıda bulunanlardan biri de Foucault dur. Foucault'ya göre görünürlük bir tuzaktır. Gören kavramı, gözetimin ve gözetim toplumunun tanımlanmasında belirleyici bir rol oynayan bütünü gözetlemede denetim sahibi, "işin iç yüzünü bilen" kişi anlamına gelmektedir. Panoptikon'da mahkûm, görülmekte ama görememektedir. Birey bir bilginin nesnesidir ancak bir iletişimin öznesi olamamaktadır. Panoptikon'un büyük etkisi de buradan kaynaklanmaktadır (Foucault, 2015, s. 251).

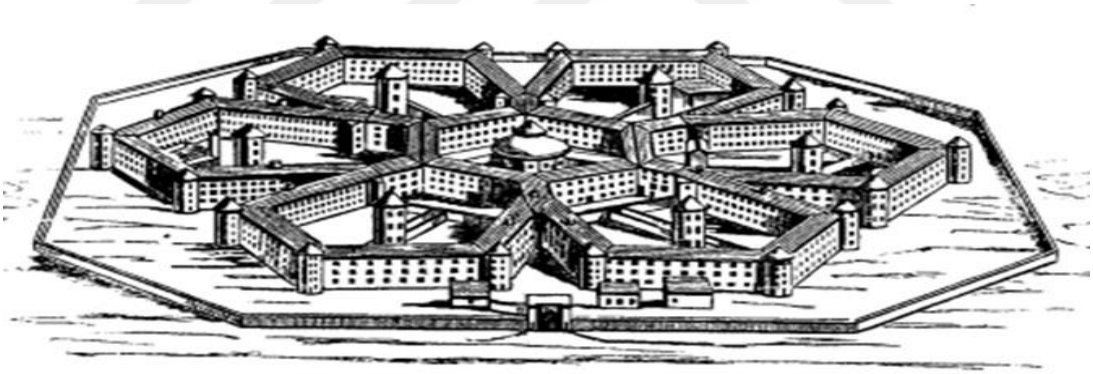
Bilgisinin kaynağı görme gücüne dayanır ve görülen olgu hem bilgisine sahip olunan şey hem de ifşa edilen şeydir. Öteki bilme türleri karşısında en ayrıcalıklı öneme sahip olan görme yetisidir ve gözetleyen kişi ise görünmez hale getirilmiştir. Kendini görünmez kılan iktidara sahip olan, bireylerde "bilinmeyen bir göz tarafından izlenilme hissi" yaratarak, bireyleri paranoyaklaştırmıştır. Birey güvenliğini iktidara teslim ederken, iktidar da "tek yönlü" olarak egemenliğin tek kaynağı olmuş ve gözlenen bireyler de görme yetisinin objesi haline getirilerek nesneleştirilmişlerdir(Lyon, 2006, s.68-70).

Foucault şöyle sormaktadır: "Gören mi iktidardır, görülmeyen mi, yoksa görülmeden gören mi?" Foucault'nun bu sorusu aslında panoptikonun temel felsefesidir. Bentham'ın yapısı Foucault'yla birlikte yeni bir ivme kazanmıştır. Panoptikonda iktidar hem her şeyi görür hem de asla görülmez. Sistem tam da aslında bunun için inşa edilmiştir. Gözetleyen daima vardır ve gözetlenenler onun varlığını hissederler. Gözetleyen egemen güç onları izlemese dahi onlar gözetlendiklerini

[*] "Panoptikon kelimesi ''pan'' ve ''opticon'' olarak bilinen iki farklı sözcükten türetilmiştir. Pan kelimesi bütün anlamına gelirken, opticon kelimesi ise gözlemlemek anlamına gelmektedir. Bu nedenle yapı yerine getireceği göreve uygun olarak ''Bütünü Gözetlemek'' anlamına gelen Panoptikon adını alır" (Özdel, 2012, s.27)

bildikleri için daima onun istekleri doğrultusunda hareket etmektedirler (Foucault,2015, s. 252). Günümüzde yaygın hale gelen sosyal medya fenomenlerinin durumu bu tasvire uymaktadır. Zira kullanıcılar, kendilerinin sürekli takip edildiğini düşünerek takipçilerinin istekleri doğrultusunda hareket etmektedirler. Öte yandan, bireyler sosyal medyada diğerlerini gözetleyip, istedikleri yorumu yapma hakkını kendilerinde bularak iktidar olma çabasını taşırken diğer taraftan da türlü kişisel bilgilerini paylaşarak sosyal medyanın objesi olmaktadırlar (Özdel,2012, s. 28).

Bauman'a göre ise Panoptikon modeli iktidar yapısının üzerine oturtulmuştur. Tek taraflı bir gözetim mekanizması geliştirilerek toplum, bir tarafta sadece gözetlenen, öte yandan ise sadece gözetleyen iki alt kesime bölünmüştür. Bu yeni bir buluş olmakla birlikte, her tür toplumda değişmez bir unsurdur (Bauman, 2003, s. 59). Bentham'ın büyük tasarımı Panoptikonun, "simgesel olarak temsil ettiği kuramlar, gözetim asimetrisini toplumda "normal" iktidar teknolojisi olarak geniş kapsamlı biçimde uygulayan ilk kurumlardır" (Bauman, 2003, s.60).

Resim1:Temsili bir Panoptikon tasarımı.(http://slideplayer.biz.tr)

Bauman'a göre Panoptikon modelinin iktidarı temsil etmesi, kurumlar içinde iktidarı bölmesinin yanında, iki önemli sonuca neden oldu. Bunlardan ilki, tek yönlü gözetim yapısı yeni bir denetim için uygun koşullar sağlamış oldu. Tek taraflı gözetimde, kişilerin davranışı biçimlendiriliyor, yaşam tarzları denetim altına alınabiliyor, istenen kalıba uygun hale getiriliyor ve düzenli hale geliyordu. İradeleri göz ardı edilerek bedenlerinin yapısal hareketleri üzerine tekrarlamalı bir ritim

dayatılıyordu. İkinci önemli sonucu ise, izlenenlerin toplumsal tanımını tek biçimli hale getirmesidir. Özneler aynı kategoriye tabi tutularak, gözetime maruz kalmakta ve böylelikle tek yönlü davranışlar dayatılarak izlenenler aynı kalıpta tek tip hale getirilmektedir (Bauman, 2003, s. 63).

Lyon'a göre Orwell'in "Büyük Birader"i*, tıpkı Foucault'nun Panoptikon çözümlemesinde ki gibi bizlere gözetimin algılanamazlığını sunar. Gözetimin olmadığı bir yerin olup-olmadığını bilmeyen bireyler, bu belirsizlik sayesinde, gözetenlere bağımlı hale gelirler. "Uygun davranırsın çünkü "onların" ne zaman izlediklerini asla bilemezsin" (Lyon, 2006, s. 89).

> "Paraların üzerinde, pullarda, kitap kapaklarında, bayraklarda, posterlerde, sigara paketlerinde, her yerde sizi izleyen büyük biraderin gözleri ve sizi sarıp sarmalayan sesi... Uyurken ya da uyanırken, çalışırken ya da yemek yerken, içeride ya dadışarıdayken, banyoda ya da yataktayken, fark etmezdi, kaçamazdınız." (Orwell, 2004, s. 65).

Bu gözetim sayesinde kişiler artık tek tipleşerek ve öznelliklerini kaybederek, aynı tip davranış modeli sergileyen birer pasif özneye dönüşmektedir. Ayrıca Orwell'ın *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* romanı bize iktidarın mutlak gücünün analizini de yapar. Sadece totaliter bir rejimin analizi değil, aynı zamanda gözetim teknolojileri sayesinde sürdürülebilir bir gücün analizidir. Aslında Orwell romanında, günümüz toplumlarında gelişen gözetim teknolojilerini büyük bir öngörü ile sunmuştur (Çatalbaş ve Kaya,2017, s.85).

> "Geleceğe ya da geçmişe, düşüncelerin özgür olduğu, insanların birbirinden farklı olduğu, ama yalnız yaşamadığı bir zamana, gerçeğin var olduğu ve yapılmış bir şeyin yok edilmeyeceği bir zamana: Tekdüzelik çağında, yalnızlık çağından, Büyük Birader çağından, çift düşün çağından selamlar!"(Orwell, 2004, s. 30)

* Büyük Birader: Büyük Birader ya da İngilizcedeki özgün adıyla Big Brother, George Orwell tarafından kaleme alınan Bin Dokuz Yüz Seksen Dört adlı romanda yer alan kurgusal diktatör karakter (Orwell, 2004, s. 30).

Gözetim olgusu insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen, gözetim toplumu ise daha yeni ve güncel bir olgudur. Gözetim toplumu, bireylerin özel yaşamlarına ait her türlü bilginin devletlere ve büyük şirketlere ait bilgisayarların veri tabanları içinde toplanması, saklanması ve işlenmesi sonucu oluşur (Dolgun, 2005, s. 75). İnsanlık tarihinin ilk safhalarından beri, gözetleme faaliyetleri üç evrede toplanmıştır: Bunlardan ilki ilkel toplulukları, yerleşik medeniyetleri, göçebe toplumları, askeri yapıdaki devletleri, feodal beylikleri, kilise ve imparatorlukları içine alan ve pastoral olarak adlandırılan gözetim türüdür. Bu dönemlerde meydana gelen gözetim türü, sulama kanalları ile tarıma dayalı büyük yapılı devlet faaliyetleri içindeki işgücünü denetlemek, vergi toplamaya yönelik gruplarla ilgili kayıtlara sahip olmak, göçebe hayatı kontrol altında tutmak, savaşlara hazır olmak için asker sayısını belirlemek ve monarşik yapı ile mevcut iktidarı desteklemek için nüfusu kayıt altında tutmak gibi amaçlar taşımıştır (Dolgun, 2015, s. 16).

İkinci gözetim hali ise modern toplumların ortaya çıkmasıyla oluşmuş ve teknik gözetim olarak isimlendirilmiştir. Teknik gözetim, ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla beraber devletlerin mevcut iktidarını güçlendirmek ve toplumsal denetimi sağlamak amacı taşımıştır. Bu dönemde, toplumsal yaşamın sistematik olarak denetimi söz konusu olmuştur. Buradaki gözetimin temel unsurları; devlet idaresi, bürokratik yapı oluşumu, ulus devletin iç ve dış tehlikelere karşı kendini koruma güdüsü, askeri örgütlenmeler, sanayi kentleri ve kapitalist işletme sayısındaki artışlardır. Bu gözetimin karakteristik özelliğini kamusal alanda bürokrasi, üretim alanında da bilimsel yönetim ilkeleri oluşturur (Dolgun, 2015, s. 17-18).

Günümüz toplumlarını anlatan ve gündelik yaşamı hem kitlesel hem de bireysel açıdan gözetleyen gözetim türü ise enformatik gözetim olarak adlandırılır. Enformasyon teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan bu gözetim türü egemen sınıflara ve iktidarlara meşru bir bilgi kaynağı sunarak, telefonların dinlenmesi, bilgisayar, uydu ve telekomünikasyon teknolojilerinden beslenir. Bu teknolojiler hâlâ hızlı bir şekilde gelişmekte ve içine biyo-teknolojileri de almaktadır. Genetik mühendisliği ve insan genom projesi buna dâhildir (Dolgun, 2015, s. 16-17).

Gözetimin ilk karakteristik yapısının(kullanım amacının) şekillenmesinde küresel terör korkusu ve özellikle 11 Eylül sonrası yaşanan olayların payı büyüktür. 11 Eylül saldırısından sonra dünya genelinde güvenlik en üst düzeye çıkarılarak, Büyük Birader'in gözü güvenliği sağlamak için devreye girmiştir. Terör korkusu gözetimi rızaya dayandırarak yasal bir çerçevede yürütülmesini sağlamıştır. Güvenlik adına kişilerin bütün gündelik faaliyetleri kontrol altına tutulmakta, attıkları adımlar dâhil her davranışları en ince ayrıntısına kadar izlenmektedir. Aslında güvenlik adına yapılan gözetim yeni bir olgu değildir. 11 Eylül saldırısının çok öncesinde de özellikle Amerika tarafından kurulan çeşitli ajanslar, yazılımlar aracılığıyla tüm dünyanın izlenmesi söz konusu olmuştur. Bunların başında, "Ulusal Güvenlik Teşkilatı" gelmektedir. 1952 yılında Amerika'da dünyanın en gelişmiş ve donanımlı istihbarat örgütü olan NSA (National Security Agency) yabancı diplomatları, askeri üstleri dinlemek amacıyla kurulmuştur. Fakat günümüzde NSA yeryüzünde telefon, faks, bilgisayar, internet dâhil her türlü yazışmayı ve konuşmayı takip etmektedir[*] (Dolgun, 2006, s. 35)

Kısacası günümüz toplumlarında kişisel hayatımızın en hassas ayrıntıları, her gün, büyük özel şirketlere, devlet birimlerine ve dahası küresel güçlerin istihbarat birimlerine ait dev bilgisayarların veri tabanları içinde toplanıyor. Modern şehir hayatında gündelik faaliyetlerden sayılabilecek olan bir banka makinesinden para çekmek, cep veya normal telefonları kullanmak, gprs bulunan bir araba kullanmak, anket doldurmak, kredi kartı kullanmak, sosyal medyada foto ve video paylaşmak, kütüphaneden kitap almak, internete girerek çeşitli bilgilerimizi paylaşmak,

[*]Takip için Promis ve Echelon adında sistemlerini kullanmakta ve bu sistemlerin Türkiye dâhil, dünyada birçok ülkede uydu trafiğini izleyen antenleri bulunmaktadır. Bu programlarda uydu-bilgisayar sayesinde görüntü istihbaratı da bulunmakta ve bu sayede gerek görsel gerekse işitsel izleme kolaylıkla gerçekleşmektedir. Bu sistemler her gün uydulara 50'den fazla anahtar kelime yüklemekte, içinde bu kelimelerin geçtiği her türlü konuşma otomatik olarak izlemeye alınmaktadır. Sonra yapay zekaya sahip bilgisayar sistemleri devreye girmekte ve bu konuşmaları ayıklamaktadır. Önemsiz görülenler imha edilmekte, en önemliler ise analizciler tarafından raporlaştırılıp ilgililere sunulmaktadır. NSA' da her gün 40 ton evrak atıldığı bildirilmektedir

bilgilerimizi internet ortamında bırakmak gibi sıradan görünen işler, hayatımızın vazgeçilmezleri haline gelmiştir. Ancak tüm bu ilişki türleri bilgisayarlar ve ona bağlı sistemler üzerinde iz bırakmaktadır. Modern hayat adını verdiğimiz bu faaliyetler, bir nevi elektronik gözetim altında olmaktır (Lyon, 2006, s.31). Madalyonun diğer yüzünde ise görünürlüğünün mahremiyetine müdahale olduğunu bile bile modern bireyin görünürlük kazanma isteği yer alır. Bireyler artık gözetim toplumu denilen, mahremiyetin sınırlarının aşıldığı bir dünyada yaşamaktadır. Bu yadsınamayan gerçeğe rağmen bireyi etkisi altına alan algı, kendini bir yandan küçülen diğer yandan tam tersine küreselleşen bir dünyada, kapalılığın reddedilerek her şeyin açık ve görünebilir olması gerektiğine inandığı bir toplumda yaşamak zorunda bırakılmıştır.

2. BÖLÜM: AİLE

Çalışmamızın ilk bölümünde mahremiyetin tanımı ve temel kavramlarına yer verdikten sonra mahremiyetin dönüşümü ve onu etkileyen faktörleri ele aldık. Bu bölümde ise aile tanımları, kuramlara göre, ailenin işlevlerine yer verdikten sonra Türk ailesi hakkında bize bilgi vermesi amacıyla Türk aile toplum yapısı hakkında bilgi veren araştırmalara yer verdik.

2.1. Aile Tanımlamaları

Türk Dil Kurumu tarafından ailenin tanımı; "Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik" olarak verilmektedir (Türk Dil Kurumu, t.y., Aile). Aralarındaki bu bağa atıf yapan sosyologlardan Durkheim ise aileyi aralarında gerçek ya da varsayımsal olarak kan bağı bulunan ve karşılıklı hak ve sorumluluklar üstlenen toplumun en küçük birimi olarak adlandırır (Erkal,2016, s.109). Hilmi Ziya Ülken bir zümrenin aile olabilmesi için iki şartı esas kabul eder: "Aile zümresine giren insanlar arasında gerçek veya uylaşma kandaşlık bağı ve ailenin bağlı olduğu cemiyet tarafından kendisine verilen hukuk düzeni" (Ülken, 1943, s. 35).

Kan bağından yola çıkarsak aileyi en geniş şekilde anne, baba, çocuk ve aralarında kan bağı bulunan kimselerin oluşturduğu en küçük sosyal kurum olarak ifade etmemiz mümkün olmaktadır. Bu kurumun oluşumu, yapısı ve nitelikleri zamanla değişime uğramıştır. İlk insandan bu yana ailenin oluşumu hakkında bilgilerimizin kaynağını semavi dinler oluşturur. Dinler, ailenin ilk insan olan Adem ve Havva'nın birlikteliğiyle oluştuğunu açıklar. Kısaca ilk insandan bu yana süre gelen köklü bir kurum olan ailenin tarihi insanlık tarihiyle başlar.

Her insan topluluğunda aile kendisine yer bulmasına rağmen bu aynı yapı ve niteliği barındırıyor anlamına gelmez. Toplumdan topluma çeşitlilik ve farklılık arz etmektedir. Bu nedenle aile hakkında genel bir tanım yapmak zordur (Duman, 2012, s. 21). Birçok ülkede aile her zaman olduğu gibi toplumun temel yapı taşı olma görevini üstlenirken modernitenin getirmiş olduğu gelenekselden kopuş birçok kurumu etkilemiş, dönüştürmüş; aile de bundan etkilenerek dönüşmüş ve bazı değişikliklere uğramıştır. Bazı sosyal bilimciler ailenin sadece yapısal yönden bir değişiklik geçirdiğini düşünürken bazıları ise hem yapısal hem de işlevsel olarak değiştiğini dile getirmişlerdir. Hatta bu kurumun ortadan kalkmaya doğru gittiğini savunanlar olduğu gibi bu değişimin sadece tarihsel bir zorunluluk olduğunu ve tabi görülmesi gerektiğini savunanlar da olmuştur (Dikeçligil, 2012, s. 8).

Aile kurumunda zamansal ve mekânsal yaşanan farklılıkların birçok nedeni olmakla birlikte bunlardan biri kültürel yapıdır. Sosyal yaşama etki eden ilkelerin değişmesi ve ekonomik, siyasi, dini ve ahlaki yapıda yaşanan değişimler aile kurumunun da güncellenmesine yol açmaktadır (Kurt, 2006, s. 23). Her ne kadar zamansal ve mekânsal farklılık ve değişiklik gösterse de ailenin belli başlı karakteristik özellikleri vardır. Bunları Maclver ve Page *Society* adlı eserlerinde sekiz maddede özetlemiştir:

1. Aile evrenseldir: İnsanoğlunun tarih sahnesinde çıkından itibaren her toplumda ve medeniyette aile varlığını göstermiştir. Ve her insan belli bir aileye mensuptur.

2. Aile duygusal bir temele dayanır: İnsan sosyal olmanın yanı sıra biyolojik bir varlıktır. Biyolojik olarak da gereksinimleri vardır; neslin devamı, annelik, ebeveynlik gibi. Bu duyguların temelini ise duygular oluşturur. Sevgi ve şefkatten milliyetçiliğe, ailenin ekonomik kaygılarından çocukların geleceği kaygısına kadar sosyal olgularla destekli fakat temelinde duygular barındırmaktadır.

3. Aile şekillendirme özelliğine sahiptir: Aileye mensup olan çocuk kişilik özelliklerini ilk olarak ailede alır. Diğer aile bireyleri çocuğun hem zihni hem organik

bakımdan belli etkileşimde bulunarak şekillenmesini ve belli bir karaktere sahip olmasını sağlar. Bu bakımdan aile çocuğun aynı zamanda ilk sosyalleştiği yer olmaktadır.

4. Ailenin kapsamı sınırlıdır: Aile üyelerinin sayılarına göre belli bir kısıtlama arz etmektedir. Bu geçmiş zamanlara göre gittikçe daralma arz etse de aile yapılarına göre çeşitlilik oluşturur. Örneğin geniş aile veya çekirdek aile oluşumu.

5. Aile sosyal yapıda çekirdek özelliği taşır: Toplum için yapılan tanımlardan biri aileler topluluğudur. Her toplum küçük aile birliklerinden oluşmaktadır. Modern zamanda her ne kadar bu azalmış olsa da aile birey için vazgeçilmez kurumlar arasında yerini almaktadır.

6. Aile üyelerinin sorumlulukları vardır: Aile, üyelerine belli sorumluluklar ve roller yükler. Ve bu sorumluluklar hayat boyu devam eder üyeler evlenip başka bir aile kursa bile bu sorumluluk azalarak devam etmektedir. Aile de en büyük sorumluluk payı anne ve babanındır. Ailenin duygu temelli bir kurum olmasından dolayıdır ki hiçbir karşılık beklenmeden çocukları için ağır sorumlulukları yerine getirmektedirler.

7. Aile sosyal kurallarla çevrilidir: Aile sosyal ve kanuni bir düzene sahip kurumdur. Belli yasalara tabi olarak kurulur ve yıkılır. Sosyal anlamda kültürden kültüre farklılık arz etse de genel anlamda eşlerin biri birlerini karşılıklı rıza ile kabulüyle kurulur ve belli kanunlar çerçevesinde bozulur. Kişi kendi istek ve arzularına göre sonlandıramaz. Ve aynı zamanda bu kurallar üzerinde bir değişikliğe gitmesi de pek mümkün değildir.

8. Aile sürekli ve aynı zamanda geçici bir tabiata sahiptir: Aile kurum olarak her toplumda bulunması bakımından devamlılık ve evrensellik özelliklerine sahiptir. Aynı zamanda iki kişinin rızalarıyla kurulması bakımından ise geçicilik ve değişkenlik barındırmaktadır (Gökçe, 2011, s. 72).

Murdock da birçok aileyi araştırıp karşılaştırdıktan sonra ailenin temelde üç karakteristik özelliği olduğu sonucuna varır; ortak yerleşim, ekonomik işbirliği ve üreme (Özen, 1991, s. 92).

2.2. Aile Kurumuna Farklı Kuramsal Yaklaşımlar

Aile olgusu, farklı yaklaşımlar ve perspektifler çerçevesinde ele alınmış; bu bağlamda farklı kuramsal yaklaşımlardan aile değerlendirmeleri ortaya çıkmıştır. Aileyi Marksizm gibi bir üst yapı kurumu olarak gören ve olumsuzlayan kuramsal yaklaşımlar olduğu gibi olumlayan yaklaşımlar da söz konusudur. Marksistler, radikal feministler ve cinsel özgürlükçüler aileye karşı çıkarken ortaya çıkan sorunları ön planda tutarak aileyi bir sorun yumağı olarak tasvir ederler. Onlar, bireyin özgürlüğünü savunurken; bireyi en temel ve sağlam sosyal ilişkileri öğreneceği aile ortamından koparmaktadırlar. Aile olgusuna olumlu bakan görüş ise aileyi toplumu ayakta tutan ve onun mevcudiyetinin en temel yapı taşı olarak kabul eder. Bu görüşün sahipleri çoğu zaman aileye kutsiyet atfetmektedir. Ancak muhafazakâr yaklaşım aileyi idealize ederken ailede yaşanan sorunları ya toptan yok sayarak aile içi mesele olarak görmekte ya da yaşanan olayları işlevlerinin yanında küçük görmektedir (Dikeçligil, 2012, s. 30).

Kurumsal anlamda aileyi ele alan yaklaşımlara bakıldığında, Hill ve Hansen'ın yaptığı sınıflamaya göre, belli başlı yaklaşımlar şunlardır: 1- Sembolik etkileşimci 2- Yapısal-Fonksiyonel 3- Durumsal 4-Kuramsal 5- Gelişimsel çerçeve (Özen, 1987, s. 392). Bunların yanı sıra aileye kuramsal yaklaşımlar arasında sosyal çatışma, sosyal alışveriş, aile sistemleri, aile ekolojisi, feminist aile kuramları da sayılabilir. Sosyal çatışma kuramına göre aile yaşamını güç otorite ve çatışma temelli açıklayan; bireyler arası çatışma sürecini vurgulayan, şiddet, boşanma, evlilik olgusunu ele alan kuramdır (Şahin, 2003, s. 32). Feminist aile kuramına göre ise aile; emek üretirken bir yandan kapitalizmi destekleyerek bir yandan da ataerkilliğin devamını sağlayan bir kurumdur. Aile içerisinde iş bölümü cinsiyete dayalı olarak gerçekleşmektedir. Evde çocuk bakımı, temizlik, yemek işlerinin yanı sıra iş hayatında da kadının çalışmaması kadının ikinci kez sömürülmesidir (Kasapoğlu, 2011, s. 18).

Biz burada aile hakkında temel olan iki yaklaşımdan söz edeceğiz; sembolik etkileşimcilik ve yapısal- işlevselci yaklaşım. Sembolik etkileşimciliğin temelindeki anlam arayışı ve iletişim vurgusu inceleme alanımız için büyük önem arz etmektedir. Bireyin aile üyeleriyle etkileşimi ilk sosyalleşmeyi oluşturmaktadır. Ve bireyin gelişimi için büyük önem teşkil eder. Bu etkileşimin olabilmesi için ise sembollere ihtiyaç duyulmaktadır. Yapısal işlevselci yaklaşımda ise aile bir sistem olarak ele alınır ve aile içi ilişkiler, toplumdaki diğer sistemlerin aile üzerindeki etkileri ve aile sistemlerindeki dengeler dikkate alınır.

2.2.1. Sembolik Etkileşimcilik

Bu yaklaşım toplumda bulunan bireylerin birbirlerini etkilemeleri, karşılıklı iletişimlerini ve bu iletişimin nasıl meydana geldiğini araştırır. Etkileşimcilik yaklaşımı bireyi merkeze alarak incelemektedir. Çünkü birey toplumun en küçük parçasını teşkil eder, en küçük parça anlaşılmadan toplum tam anlamıyla anlaşılamaz. Etkileşimcilere göre insan varlığı ve etkileşimi toplumu anlamlı hale getirir. Sembolik etkileşimciliğin sosyolojideki gelişiminde C.H Cooley ve W.I. Thomas'ın önemli katkıları olmakla birlikte George Herbert Mead bu yaklaşımın kurucusu olarak kabul edilir. Etkileşim kuramcıları insanın semboller aracılığıyla etkileşimde bulunduğunu savunurlar ve bu nedenle kurama sembolik etkileşim kuramı denir (Özkalp, 2004, s. 33).

Toplumsal eylemi gerçekleştirirken her birey diğer bireylerin onu nasıl değerlendireceğini düşünür. Önceki deneyimlerinden edindiği soyutlama ve tecrübeler bu aşamada ona katkı sağlar. Bu benliğin oluşum sürecidir ve kişinin toplumda kendisini nesne olarak düşünebilmesidir. Böylece birey kendi eylemlerini sınayabilen, kendi bilincine sahip, eylemlerini kontrol edebilme zorunluluğuna sahip olur (Mead, 1934, s. 261 akt. Sankır, 2010, s. 13).

Sembolik etkileşimcilere göre geleneksel toplumsal rollere bakıldığında erkek ve kadın belli bir iş bölümü içinde yer alır. Kadınlar; ev kuran çocuk bakıcıları, erkekler ise parayı kazanan taraf olarak cinsiyete bağlı bir iş bölümü teşkil eder. Bu rollerine

bireyler çocukluk yıllarında oynadıkları oyunlar itibariyle hazırlanırlar (Taylor ve diğerleri, 2016, s. 15). Sembolik etkileşimcilerin aile karşı varsayımları şunlardır:

1- Aile bireylerinin davranışları, toplumsal yasalar tarafından olduğundan çok aile içerisindeki etkenlerden etkilenir.

2- Sosyal davranış sosyal çevrenin sonucudur.

3-Temel bağımsız birim, başkalarıyla iletişim kuran, karar alan, aktif bireylerdir (Özen,1987, s.95).

Sembolik etkileşimde önemli olan simgedir. "Bir simge, bir başka şeyi dile getiren bir şeydir. Örneğin; belirli nesnelere göndermede bulunmak için kullanılan sözcükler aslında kastettiğimiz şeyi temsil eden simgelerdir. Örneğin kaşık yemek için kullanılan araçtır.

Sembolik etkileşimciliğin aile hakkındaki birkaç simgesine değinmek gerekirse;

- Duygusal doyum: Eşlerin evlenirken birbirlerinden karşılıklı beklentilerini ifade etmektedir. Eşlerin evlenmeden önce iyi anlaştıkları bir arkadaş ve dost bulma beklentisi çoğu evlilikte karşılanamamakta ve bu durum boşanmayla sonuçlanmaktadır. Kadının iş hayatına girmesiyle rol beklentileri farklılaştığı için evlilikten de beklentiler farklılaşmaktadır.
- Aşk simgesi: Kadın ve erkeğin duygusal tatmin boyutunun bir yansımasıdır. Eşlerin aşk, ilgi gösterme ve ilgi beklemelerini ifade etmektedir. Fakat modern çağda medyanın da etkisiyle ilgi ve beklenti gerçeğin üstünde bir hayal dünyası olmakla birlikte doyumsuzluğu ve çatışmayı beraberinde getirmektedir.
- Çocuğun anlamı: Çocuk tüm toplumlarda anne-babanın sahip olduğu ailenin en küçük ferdine tekabül etmektedir. Fakat çocuğa yüklenen görev ve değer farklılaşabilmektedir. Örneğin Batı'da belli bir yaştan sonra çocuğun kendi geçimini karşılaması beklenirken Türkiye'de bu durum kız ve erkek çocuk olarak farklılık göstermektedir. Kız çocuktan beklenti evlenip evinin kadını

çocuklarının anası olması beklenirken, erkek çocuktan okuması ve bir iş ve statü sahibi olması beklenmektedir. Ortama insan ömrünün uzaması çocuğun da ergenlik süresinin uzaması ve geç olgunlaşmasını beraberinde getirmiştir.

- Ebeveynliğin anlamı: Geçmişte sosyal sigorta olarak bakılan çocuk sahibi olma isteği günümüzde sahip olunması gereken bir eşya halini almıştır. Onlarla stres atıp, anne babanın gerçekleştiremediği hayalin bir projesi gözüyle çocuklara bakmak ve çocuğun da anne babayı her türlü ihtiyaç ve beklentinin karşıladığı bir banka muamelesi görmesi ailenin duygusal temelli çıkar ilişkisinin olmadığı bir kurum haline gelmesine neden olmuştur.
- Boşanmanın anlamı: İlk zamanlar tamamen olumsuz ve gerçekleşmesi zor olan sağlam nedenlere bağlı bir olgu olan boşanmanın modern zamanda insan üzerinde yarattığı anlam değişiklik göstermeye başlamıştır. Boşanma evliliğin başarılamaması ve bir etiket olmaktan çıkıp kişisel karar ve tercih halini alarak bireyin hayatında yaptığı küçük bir değişiklik halini almıştır. Bu da yeni yapılacak evliliklere daha başlangıcında olmazsa boşanırsın temelli bir birliktelik gözüyle bakılmasına neden olmuştur (Kasapoğlu, 2011, s. 17).

2.2.2. Yapısal İşlevselcilik Yaklaşımı

Durkheim, toplumun bireysel eylemlerin toplamından daha büyük ve farklı olduğunu öne sürer. Diğer maddi yapılara bakıldığında toplumda bir yapı işlevi görmektedir. Toplumsal yapılar da bireylere sınırlar koyabilir ve onu şekillendirebilir. Yapı ve eylem arasındaki bağlantı günlük faaliyetlerimiz esnasında toplumsal yapıyı yaptığımızı ve tekrar yaptığımızı kabul etmekten geçmektedir (Giddens, 2000, s. 133-144).

Yapısal-fonksiyonel yaklaşıma göre aile evrensel bir kurumdur ve evrensel fonksiyonları yerine getirmelidir. Etkileşimcilikte önemli olan kişiler arası etkileşimken yapısalcılıkta önemli olan yapı ve onun işlevleridir. Yapıyı oluşturan sosyal olgular gelenekler, adetler, sosyal normlar ve kurumlar incelenir. Ünlü sosyologlardan Durkheim'e göre toplum insan vücuduna benzer ve eğer insan vücudundaki organlardan

biri işlevini yerine getirmezse hastalanır bunun gibi toplum da parçalardan oluşur. Eğer parça işlevini yerine getiriyorsa toplumsal normallik hali varken işlevini yerine getirmezse anormallik ve hastalık durumu görülür (Durkheimakt. Kasapoğlu, 2011, s. 22).

Aile sosyal sistemin korunmasında en büyük paya sahip olan bireylerden oluşur. Bu bireyler ya yapının taleplerine cevap vererek ya da yapıya tabi bir şekilde sistemin devamlılığını sağlamakla yükümlüdür. Bu yaklaşımın temsilcilerinden Parsons'a göre kadınlar aile içerisinde anlamlı bir paya sahiptir. Onlar duygusal, sevgi gereksinimini karşılayıcı, itaatkâr bireylerdir. Erkekler ise kurulu aile ekonomisine gelir getirmekle yükümlü, lider ve yaratıcı rol oynarlar (Özen,1987, s. 81-83).

Yapısal işlevselci yaklaşım toplumun temel ihtiyaçlarından yola çıkarak ailenin kurgulandığını savunur. Sanayi öncesi ailenin gelir elde etmek için fazla birey sayısına ihtiyacı olduğu için aileler genellikle geniş aile şeklindedir. Fakat sanayinin gelişmesiyle iş gücüne olan ihtiyaç azaldıkça aileler geniş aileden çekirdek aile yapısına dönüşmeye başladı. Önceden çocuğun sosyalleşmesi geniş aile yapısında akrabalara ve diğer aile üyesine aitken günümüzde ebeveynin görevi haline gelmiştir. Ailenin diğer işlevlerine bakacak olursak;

- Ekonomik üretim: Tarihsel sürece baktığımızda sanayi öncesi tarım toplumlarında ailenin geliri tüm üyeler tarafından ortak bir şekilde sağlanmaktaydı. Sanayinin gelişmesiyle birlikte ev ve iş birbirlerinden ayrıldı. Evin geçimini sağlama görevi erkeklere verilirken ev işleri kadına ve kız çocuğa bırakılmıştır.
- Çocukların toplumsallaşması: Çocukların eğitimi görevi sanayi öncesi toplumlarda okuryazar olma açısından aileye bırakılmışken modern eğitim kurumlarının yaygınlaşmasıyla birlikte bu kurumlar aracılığıyla sürmektedir. Fakat yine de aile çocuğun eğitimini aldığı ilk yer olarak halen geçerliliğini korumaktadır.

- Yaşlı ve hasta bakımı: Geçmişte hekimler evlere çağrılarak hastanın tedavisi evlerde yapılırken modern zamanda hastane ve hasta bakıcılık gelişerek ailenin bu görevini hafifletmiştir. Geniş aile yapısının çekirdek aile yapısına dönüşmesiyle yaşlı bakımı da aile tarafından bizzat değil huzurevleri, yaşlı bakım evleri gibi kurumlar tarafından dolaylı olarak yapılmaktadır.
- Üreme- neslin devamı: Ailenin geçerliliğini hiçbir zaman kaybetmeden devam ettireceği işlevi hiç şüphesiz çocuk sahibi olmaktır. Aynı zamanda sağlıklı bir cinsel ilişki ve cinsel denetim için de aile yapısına ihtiyaç duyulur (Kasapoğlu, 2011, s. 13).

2.3. Ailenin İşlevleri

Aile sosyal bir kurum olması hasebiyle toplumsal ve bireysel olarak işlevleri olan bir yapıdır. Aile üyelerinin birbirlerine oldukları gibi aile olarak topluma karşı da görevleri ve fonksiyonları bulunmaktadır. Bu görevlerden bir kısmı toplumsal rol dağılımından meydana gelirken bir kısmı da içgüdüsel bağlamda meydana gelmektedir. İnsanın doğası gereği hem canlı varlık olarak hem de sosyal bir varlık olarak; varlığını koruyarak hayatta kalma, üreyerek devam ettirme, barınma, beslenme gibi fizyolojik ihtiyaçlar kadar sevgi, şefkat ve güven gibi temel psikolojik ihtiyaçların karşılanması birey için vazgeçilmezdir ve zorunludur. Aile, her şeyden önce insan doğasının gerektirdiği bir buluşma noktasıdır diyebiliriz. Ogburn geleneksel olarak ailenin fonksiyonlarını belli bir sınıflamaya tabi tutmuş ve bu sınıflamaya bir görev de Elliot ve Merill eklemiş toplam 8 temel görev elde edilmiştir:

1. Biyolojik görev: Temelde aile yapısını korumak ve neslin devamını sağlamak.

2. Ekonomik görev: Aile bireylerinin temel maddi ihtiyaçlarını karşılamaktır. Ve her aile üyesinin ekonomik anlamda temel bir iş bölümü bulunmaktadır. Geleneksel aile yapısında gelir tek elde toplanır ve dağıtımı yine tek elden gerçekleşir.

3. Koruyuculuk görevi: Aile bireylerinin maddi ve manevi yönden koruma altına alınması can ve mal endişesinin olmamasını sağlamaktır.

4. Psikolojik görev: Eşlerin başlangıçta duyduğu karşılıklı sevgiyi ailenin diğer üyelerine yansıtması ve aile bütününde oluşan karşılıklı sevgi ve güven ortamının oluşumudur.

5.Eğitim görevi: Temelde eğitim ailede başlar. Ve çocuğun eğitilmesi görevi aileye aittir. Çocuğa bir meslek kazandırma şeklindeki eğitim de aile tarafından sağlanır.

6. Dini görev: Ailenin belli başlı bir inancı vardır ve aile üyeleri bu konuda bilgi sahibi yapılır. Aileye yeni katılan üyelerin dini konuda kazanımları sağlanır.

7. Serbest zamanı değerlendirme görevi: Ailenin eğlenme görevi de üyeler tarafından sağlanır.

8. Prestij sağlama görevi: çocuğun içinde bulunduğu topluma adapte olmasıdır. Kısaca toplumun inançlarını, değerlerini, kişilerin birbirlerine karşı tutumunu aile içinde öğrenmektedir (Gökçe, 2011, s. 70)

> "Thomas Fleming'e göre aile, "beşerî toplumun ve yönetimin nihaî temeli, özgür bir toplumun hakikî dayanağı olan bir toplumsal kurum"dur. Aklın verilerinin sınırlı olması ve Hıristiyanlıktan gelen ilk günah inancı nedeniyle, mükemmel olmayan insanı olgunlaştırıp, ona asıl kimliğini kazandıran, ona bir geçmiş ve gelecek duygusu veren de odur; bireyler unutkandır, ama ailenin hafızası vardır. Kusurlu olan insan, iyi ve kötü arasında tercih yapabilmek, manevî ve bedensel yapısının ihtiyaçlarını meşru yollardan karşılayabilmek için de ailenin "kurumsal rehberliğine" muhtaçtır (Fleming, 2013 akt. Doğan, 2015, s. 170).

Aile insanın mutluluk ve temel güven ihtiyacını karşıladığı, karşılıksız sevgi temelli tek kurum olma özelliğine sahiptir. Sevgi, anlayış, saygı, sadakat ve eşler arası uyuma dayalı sağlıklı bir evlilik ve sağlıklı bir aile sağlam ve sağlıklı toplumları oluşturacağı için aile kurumu toplum için çok önemli bir yere sahiptir (Zeybekoğlu, 2013, s. 42). Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu'nun 2014 yılı Türkiye genelini kapsayan araştırmada katılımcılara yöneltilen "Maddi ve manevi herhangi bir sorunla karşılaştığınızda ilk başvuracağınız kurum hangisi olur?" sorusuna katılımcılar büyük

oranda (kadın, % 86.2; erkek % 92.7) aile cevabını vererek, aileye verilen önemi ortaya koymuşlardır (Doğan, 2015, s. 175).

Aile temel değerler ve işlevsellik açısından toplumsal değerlerin, yasaların ve statülerin aktarıldığı, aile üyelerinin sosyal ve psikolojik yönden doyuma ulaştığı, kültürün ve özel anlamda dilin öğretildiği, sosyalleşmenin sağlandığı, toplumsal ilişkilerin nesiller arası aktarımının sağlandığı, ekonomik iş bölümünün olması açısından tüm dünyada benzerlik göstermektedir. Modernleşmeyle birlikte ailenin bu işlevleri ve rolleri zaman içinde farklı kurumlar tarafından üstlenilmeye başlanmıştır. Ailenin fonksiyonları toplumsal değişmeye bağlı olarak günden güne azalmaya; aile içi ekonomik üretim, yaşlı bakımı, eğitim ve sağlık çalışmaları, yeme, içme, barınma, temizlik ihtiyaçları diğer sosyal kurum ve kuruluşlarca sağlanmaya başlanmıştır (Duman, 2012, s. 35). Ailenin işlevlerini, değerlerini ve toplumu şekillendirme yapısını kaybettiği düşüncesinden yola çıkarak ailenin miadını doldurmuş bir kurum olarak geçmişte kalacağı şeklinde görüşler bulunmaktadır. Fakat Subaşı'nın (2002, s. 1) görüşüne göre aile miadını doldurmak yerine ailenin fonksiyonları el değiştirmiş ve aile bu değişime ayak uydurarak kendi konjonktürünü kendisi yeniden inşa etmiştir. Nitekim son yüzyıllarda sanayinin gelişmesine bağlı olarak toplumsal alanda yaşanan değişim aileyi de etkilemiştir. Aile bu süreç içerisinde işlevlerinden bazılarını diğer kurumlarla paylaşmasına rağmen çocuk bakımı, ilk sosyalleştiği ortamın sağlanması ve eşler arası ilişkilerin düzenlenmesi açısından varlığını ve önemini korumaktadır (TAYA, 2010, s. 15).

2.4. Aile Sınıflamaları

İlk insandan günümüze kadar gelen aile yapı bakımından çevre koşulları, otorite tipleri, akrabalık ilişkileri gibi farklı etmenlerden etkilenerek çeşitlilik göstermiştir. Her ne kadar farklılıkları barındırsa da ortak belli başlı değerlere sahip bir bütün olmuştur. Örneğin neslin devamı için aile kurulmaya her dönemde devam edilmiş, aile içerisinde ekonomik görev dağılımı yapılmış, roller ve statüler paylaşılmıştır (Gökçe, 2011, s. 55). Çok sayıda sınıflama yapılmış olmasına karşın aileye dair temel sınıflandırmalar otorite

tipleri ve ailede yaşayan birey sayısına göre yapılmıştır. Bunun yanı sıra yerleşim yerine göre de aile sınıflandırmasına gidilmiştir. Daha geniş ve kapsayıcı olması nedeniyle bizim çalışmamızda kullanacağımız sınıflandırma ise:

1. Ailede Yaşayan Birey Sayısına Göre Aile

2. Evlilik Çeşidine Göre aile

2.4.1.Ailede Yaşayan Birey Sayısına Göre Aile

Aile tipleri söz konusu olduğunda modernistler için çekirdek aile, aile kurumunun temsilcisidir ve bütün aile tiplerinin içinde en iyi olanıdır; yani hiyerarşinin tepesindedir. Bunun yanında muhafazakâr eğilimli sosyal bilimciler ise tercihini geniş aileden yana kullanırlar (Dikeçligil, 2012, s. 23).

Genel olarak kabul görmüş, bilimsel kaynaklarda geçen, temel iki aile türü kabul edilmektedir. Bunlar "geniş aile" ve "çekirdek aile" dir (Kongar, 1972, s. 11).

2.4.1.1.Geniş Aile

Geniş aile büyükbaba, büyükanne, anne, baba ve çocuklar varsa erkeğin veya kadının yakın akrabalarından oluşur. Bir başka tanımlamaya göre ise geniş aile içerisinde birçok çekirdek aileyi de barındırmaktadır. Geniş aile akrabalık bakımından sıkı ilişki içerisinde olan, gelenek ve göreneklerine tam anlamıyla bağlı aile yapısıdır. Genellikle ekonomik bakımdan yetersiz, tarımla uğraşılan ve gelişmemiş toplumlarda görülmektedir (Gökçe, 2011, s. 80).Aile reisliği görevini ailenin en yaşlı üyesi yürütür ve aileyi idare etmek onun sorumluğu altındadır. Aile üyeleri kendilerini aile reisine ve aileye karşı sorumlu hissettikleri için davranışları aile tarafından kontrol altına alınır.

Geleneksel geniş ailenin pek çok işlevi bulunmaktadır. İbn Sina'ya göre bu durum şöyle izah edilebilir:

"İbn-i Sina'nın "Aile Siyasetine Dair" adlı risalesi, geleneksel aileyi çarpıcı bir biçimde resmetmektedir. Burada ailenin temelini ev, azık, çocuk, koruyucu, çoğalma,

neslinin bekası gibi özellikler oluşturmaktadır. İbn-i Sina şöyle ifade etmektedir: "Her insan, dünyasında, canını koruyacağı ve vücudunu sürdüreceği azığa, eli altındakileri koruyacağı ve işinden dönünce sığınacağı eve, kendisi için evini ve kazancını koruyacak eşe, güç yetiremediğinde onun için çalışacak, ihtiyarlığında geçimini sağlayacak, kendisinden sonra neslini sürdürecek ve adını anacak çocuğa, yardımcı olacak ve yükünü taşıyacak koruyuculara muhtaçtır" (İbn-i Sina, 1993, s. 907-917 akt. Canatan, 2011, s. 54).

Türk geleneksel aile yapısı günümüzde modernistlerin sınırladığı klasik geniş aileden farklılık göstermektedir. Değişik geniş aile tipi Türk geniş ailesini daha iyi tanımlamaktadır. Değişik geniş aile geleneksel geniş ailede olduğu gibi tek erkek birey egemenliğinde değil birbiriyle eşit düzeyde bulunan birden çok çekirdek ailenin birleşmesinden oluşmaktadır. Bu bağlamdaki çekirdek aileler, aynı hanede oturmayan hatta aralarında coğrafi mesafeler bulunan ailelerden oluşması bakımından klasik geniş aileden farklılık göstermektedir. Türkçe literatürü Litwak'ın 'değişikliğe uğramış geniş aile' kavramı ile tanıştıran da Kongar olmuştur (Litwak akt. Dikeçligil, 2012, s. 35).

Geleneksel geniş ailenin yetersiz kaldığı durumlar şu şekilde sıralanmıştır:

a-) Aile içerisinde yiyecek ve barınma ihtiyacı ortak karşılanır, bireysel olarak çalışmayan ile çalışan birey arasında bir fark yoktur bu nedenle birey tembelliğe alışmaktadır.

b-) Mülkiyet ortaklığı olduğu için ailede ekonomik olarak bireysel özgürlük yoktur.

c-) Üyelerin bulundukları statüleri ve çalışacakları meslekler aile tarafından belirlendiği için ve çoğunluk baba mesleğini devam ettirdiğinden ailede sosyal bir hareketlilik yoktur.

d-) Genellikle toprağa bağlı bir yaşam sürdüklerinden dolayı coğrafi hareketlilik bulunmaz.

e-) Aileye bağlılık her şeyin üstündedir çoğu zaman evlenilecek eşe dahi aile karar verir bu nedenle aileye sadık olmak önemlidir bu da aile üyelerinin bozulmasını önler.

f-) Sosyal bir hareket olmayışının bir sonucu olarak işçi her zaman işçi patron her zaman patrondur (Kongar,1970, s. 80).

Öte yandan geniş ailenin iki farklı tipi bulunmaktadır: Kök aile ve Birleşik aile. Kök Aile, ana, baba, çocuklar ve evlenmiş tek erkek çocuk, eşi ve çocuklarından oluşur. Kök ailede evin reisi babadır. Babadan sonra evin reisliği en büyük erkek çocuğundur ve diğer kardeşleri evleninceye kadar onların geçiminden sorumludur. Bu aile tipi topraktan geçim elde eden ailelerde görülür; böylece mülkiyet tek elde toplanmış ve aktarılmış olur. Birleşik Aile ise ana, baba, bütün erkek çocuklar ve evlenmemiş kız çocuklar ile birlikte evlenen oğulların eşleri ve çocukları, boşanan kız çocuklar ve onların çocuklarından oluşan ailedir. Ailede erkek torunlar evlendiklerinde yine bu ailede yaşamaya devam etmektedir. Aile reisi en yaşlı erkektir ve ailede mülkiyet ortaktır. Tüm bunların dışında bir de "yeni geniş aile" tipinden söz edilebilir. Bu boşanmış eşlerin önceki evliliklerinden olan çocuklarıyla birlikte oluşturdukları yeni ailenin adıdır. Bu aile tipi için "eklemli aile" veya Giddens gibi sosyologlar "üvey aile" tanımlarını kullanmışlardır (Gökçe, 1987, s. 206).

2.4.1.2. Çekirdek Aile

Modernleşmeyle birlikte ailenin sınırlarının daralmasıyla aile üyelerinin sayılarında bir düşüş söz konusu olmuştur. Bu nedenle bu aile tipini anne, baba, varsa çocuklar oluşturur. Bu ailede üretim aile bireyleri tarafından sağlanmaz ve sanayileşmenin etkisiyle daha çok tüketim ailesi olarak bilinir. Parsons'a göre bu aile tipi sanayi toplumunun ürettiği bir ailedir. Bu aile yapısal olarak sadeleştirilmiştir çünkü geniş ailede olduğu kadar akrabalarla ilişkiler çok aktif değildir. Geniş ailedeki gibi mülkiyetten doğan bir zorunlu beraberlik hali yoktur, ilişkiler daha çok tercihen gerçekleşir (Duman, 2012, s. 25).

Çekirdek ailenin iki temel işlevi bulunmaktadır: Neslin devamını sağlayıp onun toplumsal hayata uyumunu sağlama ve aile bireylerinin psikolojik yönden doyuma ulaştırılmasıdır. Bireylerin eş seçimine, ikamet edecekleri yere, mesleklerine kendilerinin karar verdikleri düşünülürse geniş aileye göre işlevleri azaltılmıştır. Bireyler geniş ailenin akraba ve aile reisi faktörünün denetiminden çıkmış; aile ilişkiler anlamında daha bireysel bir hal almıştır (Canatan, 2011, s. 67).

Türk aile yapısına baktığımızda çekirdek aile tipinin geniş-çekirdek arasında yer aldığını görürüz. Ne geniş aile kadar akrabalardan ve çevreden kopuk ne de geniş aile kadar akrabaların etkisi büyüktür. Yine geniş aile yapısı kadar aile içinde yaşayan birey sayısı fazla değilken çoğu zaman çekirdek aile yapısına ek olarak büyük baba ve büyük anne aileye dahil olmaktadır. Başka bir açıdan tanımlara bakıldığında çekirdek aile tipi daha modern ve kentleşmenin içerisinde yer alırken Türk tipi çekirdek ailede memleket desteği ve bağı her alanda kendisini göstermektedir. Türkiye'nin kırsal bölgelerinde en az 140 yıl kadar yaygın olan aile tipi geniş aile değil çekirdek aile olmaktadır (Duben, 2006, s.76, akt. Dikeçligil, 2012, s. 33).

2.4.2. Evlilik Çeşidine Göre Aile

Giddens, evliliği şu şekilde tanımlamaktadır. "Evlilik, iki yetişkin insan arasındaki, toplum tarafından tanınan ve onaylanan bir cinsel birlik olarak tanımlanabilir" (Giddens, 2000, s. 148). Evlilik sadece cinsel birliktelik değil aynı evi paylaşma, karşılıklı duygudaşlık, birlikte bir yaşamı paylaşma arzusu ve bu yaşamda karşılaşılacak her türlü sorumluluğa beraber çözümler üretme isteğini ifade eder. Modern toplumlarda evlilik kurumu bireylerin kişisel tercih ve istekleri doğrultusunda şekillenirken geleneksel toplumlarda akrabalar, evin reisi ve çevresel faktörler etki etmektedir. Ayrıca evliliğin geçerli olabilmesi için toplumsal olarak ittifakla kabul edilen nikâh şartı söz konusudur. Nikâh bu birlikteliğe meşruluk kazandırmaktadır.

2.4.2.1. Eşin Seçildiği Gruba Göre Aile

Grup dışı evlenme/egzogami (exogamy), kişilerin kendi tercihleriyle oluşturdukları kendi grupları dışında yaptıkları evliliklerdir. İlkel ya da uygar olsun, her toplumda bireyler kendilerine bir eş seçecekleri zaman bazı kurallarla karşı karşıya gelirler. Evlenilecek eşin seçimi, aralarında evlenme yasağı bulunan kişilerin sayısı bakımından çeşitli ihtimallere göre usuller ve yasaklar ortaya çıkmıştır. Evlenmede eş seçimi ile ilgili koşullar arasında en önemli olanlardan birisi, dışarıdan evlenme (egzogami)dir. Bazı sosyal gruplar kendi üyelerinin başka gruplardan evlenmelerine izin verirken, bazı gruplar ise izin vermezler. Grup dışından yapılan evliliğe egzogami/exogami denir (Özkalp, 2004, s. 111). Modernleşmenin getirdiği iletişim ve ulaşım teknolojileriyle bu çok geniş bir yelpaze oluşturur. İnsanların farklı yerler ve farklı insanlarla tanışma seçeneği artmıştır. Öte yandan, mozaik evlilikler kavramı tamamen grubun dışında hatta küresel ölçekli farklı kültür ve medeniyetten gerçekleştirilen evlilikler için kullanılmaktadır.

Grup içi evlenme/endogami (endogamy) ise bireyin kendi tabaka, aşiret, mezhep, din, ırk, millet, toprak gruplarından biriyle yapılan evliliğe verilen addır (Canatan, 2011, s. 45). Genellikle geleneksel aile tiplerinde görülür çünkü bu aile tipinde akrabalar arası ilişkiler oldukça güçlüdür. Toprağa dayalı mülkiyet sistemlerinde de mülkiyetin parçalanmadan devam etmesi adına bu tür evlilikler yapılmaktadır.

2.4.2.2. Eş Sayısına Göre Aile

Monogami tek eşlilik anlamına gelir. Evrensel olarak en fazla yapılan evlilik türüdür. Poligami ise, çok eşlilik demektir. İki türü vardır. Poliandri (polyandry), kadının birden fazla kocayla evlenmesidir (çokkocalılık). Polijini (polgyny) ise, erkeğin birden çok kadınla evlenmesidir (çokkarılılık) (Canatan, 2011, s. 43).

2.4.2.3. Otorite İlişkisine Göre Aile

Otorite ilişkisine göre aile, ana ailesi ve baba ailesi olarak sınıflandırılır. Ana ailesinde (maderi, anaerkil) bütün otorite kadında yani anada toplanır. Soy bağı ana tarafından devam etmekte ve otoriteyi ananın erkek akrabaları oluşturmakta bu çoğu kez dayı olmaktadır (Dönmezer, 1984, s. 222). Ana ailesine Kuzey Amerika'da, Kanada yerlilerinde, Doğu Afrika'da rastlanmaktadır (Gökçe, 2011, s. 58).

Baba ailesinin (Pederi) ise üç türü vardır:

a-) Baba Ailesi: Bu aile türünde ana baba birlikteliği vardır. Çocuklar üzerinde her iki tarafın da hakkı vardır. Aynı zamanda miras her iki taraftan da hak kazanılır. Akrabalık ilişkileri ve bağı her iki tarafla da kurulmaktadır.

b-) Bölünmez Asaba: Baba tarafı akraba olarak tanınmaktadır. Fakat anne babanın çocuk üzerinde herhangi bir hakları bulunmamaktadır. Çünkü her birey asaba içerisinde eşit statüdedir ve asabanın malı sayılmaktadır. Miras bölünmez ve mülkiyet ortaktır. Ailenin yönetimi erkek ve kadın reisler tarafından gerçekleştirilmektedir. Baba tarafından akrabalarla evlenme yasağı vardır (Gökçe, 2011, s. 79).

c-) Ataerkil Aile: Ailede mutlak baba hâkimiyeti söz konusudur. Baba ve ailenin diğer üyeleri babanın atasının dinine bağlıdır. Ataerkil aile yapısında inanışa göre her evde tüten ateşin devamı sağlanır ve aile birlikleri ocak denilen evlerle kurulmaktadır. Kadın ve erkeğin statülerini yaptıkları iş belirlediği için kız çocuğa çok önem verilmez. Ailede her şey babanın mülküdür; mal, kadın, çocuklar üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunabilir (Gökçe, 2011, s. 83).

Ünlü Yunan düşünürü Aristoteles'in görüşlerinde de ataerkil yapı kendisini göstermektedir. Ona göre; kadın ve erkek dünyaya eşit olarak gelmezler bu nedenle de hiçbir zaman eşit de olmayacaklardır. Temel olan bu eşitsizlik devlet tarafından da koruma altına alınmalıdır. Kadın tamamlanmamış erkektir ve kölelerle çocuklarda olduğu gibi siyasete katılmamalı, oy kullanmamalıdır. Demokrasi hakkı sadece özgür

erkeklere aittir. Antik Yunan düşüncesinden gelen bu fikirler kadını akıl yetisinden yoksun bir varlık olarak görmekte ve kadına tam anlamıyla ikinci sınıf muamele yapmaktadır. Kilise de feodal yapının devamını arzuladığı için erkek egemen otoriteye destek vermiş eşitsizliğe dayalı sistemi desteklemiştir (Duman, 2012, s. 28).

2.4.3. Güncel Aile Türleri ve Aileye Alternatif Birliktelikler

Bu başlık altında modernleşme sonucu geniş aile ve çekirdek aile yapısına ek olarak literatürde yer etmiş yeni aile modellerine yer verilecektir. Bu aile türlerine bakıldığında geleneksel olarak temelde bilinen anne, baba ve çocuktan oluşan üç ana faktörün oluşturduğu aile yapısının farklılık gösterdiğini görmekteyiz.

2.4.3.1. Tek Ebeveynli Aileler:

Boşanma sonucunda parçalanan ailelerde çocuğun velayeti ebeveynlerden herhangi birine bırakılmasıyla ve sonrasında bu ebeveynin herhangi bir evlilik gerçekleştirmemesiyle oluşur. Ayrıca modern dönemde evliliğin getirdiği sorumluluklardan uzak durmak ama aynı zamanda çocuk sahibi olmak isteyen bireylerin tercihleriyle de oluşan aile tipidir. Özellikle bu tip aileyi anne-çocuk oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalarda ebeveynlere aile kavramı sorulduğunda çoğunluğu temelde aileyi oluşturan kişileri anne-çocuk olarak tanımlamıştır (Asagem, 2011, s. 59).

2.4.3.2. Babasız Aile

Savaş dönemlerinde erkeklerin savaştan dönmemeleri sonucunda annelerin çocuklarıyla aileyi devam ettirmesi veya günümüzde görülmeye başlanan taşıyıcı anneler vasıtasıyla kurulan aile modelidir. Fakat bu tip ailede baba figürünün olmayışı çocuk tarafından-özellikle erkek çocuk- örnek alınacak rol modelin kaybına yol açar. Ve bu çocukların denetimlerinin olmayışı, tutum ve davranışlarındaki bozukluklar, deneyimlerinin eksiklikleriyle sonuçlanmaktadır (Canatan, 2011, s. 80).

2.4.3.3. Birlikte Yaşama

Bu tür bir birliktelik, seçilen eşi ailenin kabul etmeyeceği endişesiyle oluşabileceği gibi günümüze çoğunlukla ekonomik ve sosyal özgürlüklerinin devam etmesini isteyen bireyler tarafından tercihe konu olabilmektedir. Yetişkinlerden birlikte yaşayanlar yani nikâh olmaksızın evlilik hayatını devam ettirenlerin birçoğu aynı sosyo-kültürel seviyede bireylerdir. Bunları evlenip boşanmış ve tekrar evlenmek istemeyen ve hiç evlenmemiş kimseler oluşturabilir. Birlikte yaşama, genellikle evlilik öncesi eşlerin birbirlerini tanıma süresinde yaşadığı birlikteliği de ifade etmek amacıyla kullanılıyor olabilir.

2.4.3.4. Komün Yaşam Biçimleri

Birçok ülkede uygulanmakta olan bu yaşam biçimlerine 19. yüzyılda Amerika'da New England'da hayata geçirilen Oneida Topluluğu ve İsrail'deki Kibutz Topluluğunu komünal yaşam tarzlarına örnek olarak verilebilir. Aile yerine ülkelerin kullandığı alternatifler olarak Rusya kolhoz ve Çin'de komün yaşam tarzı dikkat çeker. İsrail'deki komünlerde tek bir aile gibi hareket edildiği gözlenir. Çocukların bakımından topluluğun geneli sorumludur. Ekonomik anlamda geçim, başlangıçta tarımla sağlanırken sonraları sanayi üretimine geçilmiştir (Giddens, 2000, s.175).

2.5. Türk Aile Yapısı

Aile olgusu Türk kültürü ve dini hayatında "ocak" kavramıyla ifade edilirken aynı zamanda kültür hayatımızı da fazlasıyla karakterize etmiştir. Bunun yanı sıra ocak kavramı Türk dayanışmasını da temsil etmektedir. Ocağın tütmesi, sönmeden tüten son ocak ifadeleri, ailenin devamlılığı ve istikrarını sembolize etmektedir (Çelik,2009, s.30). İlk defa Türklerde aileden bahseden Fransız tarih bilimci Grenard'dır. Fransız sosyologların ülkemizde anlaşılmasını ve dün ile bugünü karşılaştırmalı okumamızı sağlayan, Türk Aile Sosyolojisinin temellerini atan sosyologumuz ise Ziya Gökalp'tır (Fındıkoğlu,1936, s.22).

Grenard'a göre Türk ailesinde; Türk kızı istediği kişiyle evlenmekte serbesttir ve aynı zamanda ekonomik anlamda erkeğin yardımcısıdır. Kadının Hukuki anlamda, boşanma sonrasında ve evlilik hayatı devam ederken, hakları korunmuştur. Çok eşlilik ancak ilk eşin rızasıyla gerçekleşmektedir (Grenard, (t.y.), s., 177 akt.Fındıkoğlu,1936, s.23). Richard' a göre ise; Yakut Türklerinde kadın dini esastır ve evlenen erkek kadının ailesinin totemini kabul eder. Ailede söz sahibi olan kişi kadının akrabalarından bir erkektir. Kırgız Türklerinde pederşahi bir yapı söz konusudur ve asıl olan erkeğin ailesidir. Evlenen kız erkeğin ailesine dâhil olur. Altay Türklerinde ise iki tipin ortasında bir yapı söz konusudur. Evlenen erkek nikâh bedeli olarak belli bir vakit kızın ailesine yardım eder onlarla birlikte yaşar (Fındıkoğlu, 1936, s. 23).

Geleneksel Türk ailesi olarak tanımlanan aile Osmanlı ve önceki toplumlardan Cumhuriyet dönemine kadar uzanan ve kalıcı özellikler barındıran ailedir (Doğan, 2009, s. 15). Osmanlı ailesi çok geniş kapsamlı bir kavramdır. Çünkü bu yapının içerisine imparatorluğu yöneten hanedan girmektedir. Bunun yanı sıra çok geniş bir coğrafyada geniş bir yelpazeyle tebaa girmektedir; Hicazdan Anadolu'ya, Anadolu'dan Adalara, Arnavutlara Bosna'ya. Saydığımız tüm bu coğrafyada yaşayan insanlar ayrı hukuk sistemine tabi olsalar da Osmanlı ailesi içerisinde bulunmak ve bu kimlikle uzun yıllar yaşamak ve aynı coğrafyayı paylaşmak onları bütünün parçaları haline getirmiştir (Ortaylı, 2009, s.16 akt Zeybekoğlu, 2013, s. 68).

Osmanlı toplumsal yapısında hane hem üretimin hem de tüketimin mimarıdır. Evlilikler kadının erkeğin ailesine yerleşmesiyle gerçekleşir. Miras sadece evin reisinin ölümüyle el değiştirir ve bu nedenle ortak mülkiyet söz konusu olduğundan tüm aile birlikte yaşar. Ortak mülkiyet nedeniyle geniş ailenin hüküm sürdüğü bir aile yapısı hakimdir. Aileyi oluşturanlar; anne-baba, evli çocuklar ve onların çocuklarından oluşur (Duben, 1984, s. 99-101 akt. Aytaç, 2007, s. 121).

Osmanlı toplumunda evlilik kurumunun temeli Sünni İslam fıkhıdır. İslam fıkhında önemli olan karşılıklı rızadır. Çoğu zaman kızın velisinin de izni alınmış ama nerdeyse hiçbir nikâh kızın izni olmadan kıyılmamıştır (Kurt, 2006, s. 524). Osmanlı

toplum yapısında kadınların baskı altında ve erkeğin arka planında bulunduğuna dair yaygın bir kanaat vardır. Kadınlar evlenmeden önce babalarının evlendikten sonrada eşlerinin malları gibi görülmüş, mirastan hiç ya da az pay almış, kendi tasarrufları bulunmayan ve kanuni bir hakları da olmayan insanlar olarak tanıtılmıştır. Bunları söyleyen araştırmacıların yanı sıra nesnel olarak onları gözlemleyip yaşantılarını aktaranlar da bulunmaktadır (Çiçek, Aydın, Yağcı, 2015, s. 275-277).

İslâm dininin etkisi altında bulunan toplumlarda kadının aile hayatında olsun siyasî, hukukî, toplumsal ve ekonomik alanlardaki yerini dinî kuralların yanı sıra kadının içinde yaşadığı toplumun sosyal ve siyasî çevresi, etnik yapısı ve İslâm öncesinden gelen kültür mirası belirlemiştir. Bu nedenle İslâm toplumlarında kadının her yerde ve her asırda aynı mevkide olduğunu söylemek makul bir görüş değildir. Hatta ve hatta aynı bölge ve aynı zaman dilimi içerisinde bulunan kadınlar arasında bile şehir merkezinde veya kırsal kesimde yaşamalarına göre farklılıklar görülmüştür. İslâm dininin kadının bireysel ve toplumsal hayatında oluşturduğu değişimi sağlıklı olarak görebilmek için İslâm öncesi Arap toplumuna göz atmakta fayda bulunmaktadır. Kadınların ataerkil Cahiliye toplumu içinde ikinci derecede bir vasfa sahip olduklarını söylemek yanlış olmaz. Bunu etkileyen en önemli faktörlerin başında büyük çoğunluğu itibariyle Arapların göçebe hayat sürmesi gelmektedir. Kız çocuklarının üretim konusunda etkisinin azımsanması ve ailenin-kabilenin imkânlarını tüketmesini engellemek ya da kabileler arası baskın faaliyetlerinde yabancılar tarafından rehin alınmasının sonucu duyulan utançtan kurtulmak için az sayıda da olsa kendi ailesi tarafından öldürülmesi de bunun bir sonucunu oluşturmaktadır. Fakat İslam'ın gelişiyle birlikte toplumda kadının sosyal, ekonomik ve hukuki hakları anlamında değişiklikler meydana gelmiştir. Hukuki, ekonomik ve toplumsal anlamda İslam'ın kadını ve erkeği eşit görmesi kadını ikincil statüde bulunmaktan çıkarmıştır (Aydın, 2001, s. 86-90)

Tanzimat dönemiyle başlayan yenilenme ve Batılaşma faaliyetleri zihniyet yapısını derinden etkilemiştir. Cumhuriyetle birlikte eğitim, sanat, tüketim alışkanlıklarında modernleşme hareketleri gözle görünür hale gelmiştir. Aile tüm bunların ortasında yer almıştır (Doğan, 2009, s. 134).Genel olarak modernleşme

projelerinin merkezini teşkil eden aile, medeni hukukla gelen kadın erkek eşitliği söylemleriyle kadın ve erkeğin aile içi rollerini derinden etkilemiştir. Ve tüm bu yenilikler topluma tepeden inme yasal ve toplumsal devrimlerle gerçekleştirilmiştir (Kongar, 1981, s. 377-388).

Türk medeni hukukunun düzenlemelerine bakacak olursak ailenin kuruluşu, işleyişi, miras, boşama gibi hükümleri Avrupa'nın yasal düzenlemeleri örnek alınarak oluşturulmuştur. Osmanlı'da ise bu hükümler daha çok İslam fıkhına dayanarak temel ahlaki yapıyı oluşturmaktaydı.19. yüzyıla gelindiğinde Batı her anlamda örnek alınmaya başlanmış ve aile yapısı da bundan payını almıştır. Yeni düzende özgür insan ve özgür millet tasavvuru hâkimdir. Ulusçuluk her millete aşılanarak büyük devletler ve bir arada yaşayan faklı milletlerden insanları ayırma çabası olarak düzenlenmiştir. Osmanlı'da ulusçuluğun gelişimi ve destekçisi olarak ilk adımı, modern anlamda kendi kararlarını verebilen özgür bireyin oluşturulmasına öncelik veren Prens Sabahattin tarafından atılmıştır. Prens Sabahattin'le birlikte topluma kazandırılmak istenen özgür birey düşüncesi için özgür aileler gerekli görülmüştür. Buna göre toplumsal yapının Batı modeline uygun hale gelmesi ve yeni ulusu oluşturacak insanların yetiştirilmesi için aileden başlanılması fikri benimsenmiştir. Bu amaçla benzerlik gösteren bir görüş de Gökalp'ten gelmiştir. Gökalp'ın önerisine göre ulusçuluk akımı için en temel yapı olarak aile belirlenmiştir. Gökalp'ın fikri üzerine Türk ailesinin oluşturulması düşüncesi benimsenmiştir (Aytaç, 2007, s.159-160).

Gökalp *Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak* adlı eserinde "Acaba Türkler'de milliyet hissinin uyanmasından fayda mı zarar mı hasıl oldu?" sorusunu sorar. Ve yine kendi cevabı verir: "Hiçbir zararını gören ve gösteren yoktur." (1976, s. 50) Ziya Gökalp, Fransız âlimlerden derlediği Türk ailesi incelemelerinden yola çıkarak Türk ailesi sosyolojisi gerçekleştirmiştir. Bundan maksadı sosyolojinin göstereceği yol sayesinde değişen toplum yapımızın buhranını azaltmak, yeni bir aile düzeni bulmak ve bunu kanunlaştırmaktır. Gökalp'a göre bunu gerçekleştirmek zorunluluk arz etmektedir. Eğer Türk ailesi geçmişte maruz kaldığı gibi yine yabancı tesirler altında kalıp milli seciyesine dönmezse içinde bulunduğu hastalık artacaktır (Fındıkoğlu,1936, s. 23-24).

Çağdaşlaşma hedefinin bir sonucu olarak sosyo-ekonomik ve kültürel yaşamı düzenleyen yasalar temelde Türk toplumuna yeni alışkanlıklar ve yaşam tarzını kazandırmaktadır. Toplumsal kurumlar da bunlardan payını almıştır ve birçok fonksiyonunu kaybetmiştir. Aile özelinde düşünürsek bireyselleşmenin sonucu olarak aile bağları azalmıştır. Ve tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle birlikte kırsal demografik yapı kendisini sanayiye sahip büyük şehirler etrafında konuşlandırmıştır. Geleneksel Türk aile yapısına baktığımızda Cumhuriyetle birlikte aldığı son şekil kent ve kır olmak üzere aile yapıları kısaca;

"• Kentlerde rastlanan karı-koca ve evlenmemiş çocuklardan meydana gelen *çekirdek aile*

• Kentleşme sürecinde istihdam imkânlarının, alt yapı yetersizliğinin, dayanışma eksikliğinin ve toplumsal çevreye uyumsuzluğun doğurduğu veya koruma amacına dönük "*destekli çekirdek aile*"

• Aile reisi, karısı, evli oğulları, gelinleri veya bir evli oğul ve diğer bekâr çocukların ya da bir evli oğul, gelin ve torunların birlikte oturduğu *geleneksel aile*

• Aile reisinin, kendi anne-babası veya bunlardan biri, bekâr kardeşlerin veya aile reisinin karısının bu tür yakınlarını veya anne-babalarını barındıran, gelenekçi geniş aileye göre biraz daha küçülmüş olan *geçici aile*

• Büyük kent merkezlerinde az da olsa sosyo-patolojik gelişmelerin doğurduğu *çözülen aile*. Bu aile tipi de dul eş ve çocukları içine alan *parçalanmış aile* ve *tamamlanmamış aile* şeklinde görülebilmektedir.

• Beşinci maddenin değişik bir boyutu olarak düşünülebilecek olan bir başka aile biçimi de eşlerden birinin yurtdışında işçi olarak ya da zorunlu nedenlerle bulunmalarıyla ortaya çıkan ailedir. Eşi Almanya, Avustralya ve Ortadoğu ülkelerinde işçi olan, çiftlerle, 1989 yılında Bulgaristan'dan zorunlu göç

nedeniyle Türkiye'ye gelenlerin oluşturduğu *parçalanmış aile* biçimidir" (Doğan, 2009, s. 129-130 akt. Zeybekoğlu,2013, s.72).

Bir başka sınıflandırma ise *köy ailesi, şehir ailesi ve gecekondu ailesi* şeklinde yapılmaktadır. *Köy ailesi,* genellikle akraba evliliklerine sıkça rastlanılan, evlilik kararının aile büyüğüne ait olduğu, yüksek doğurganlık oranlarının bulunduğu kadın-erkek eşitliğinin görece az olduğu aile tipidir. *Kent ailesi,* evlilik tercihinin kişilerin inisiyatifine bırakıldığı, akrabalık ilişkilerinin azaldığı, evlilik yaşının yükseldiği, boşanma oranının arttığı, çocuk sayısının planlandığı, eşler arası eşitlik prensibinin olduğu aile modelidir. Gecekondu ailesi ise kırsaldan büyük şehre yerleşen fakat kırsal geleneksel özelliği bünyesinde barındıran, aile yapısı bakımından geçiş ve çatışma temelinde olduğu aile modelidir (Ozankaya,1991, s.368-369).

2.6.Modernite Etkisinde Ailede Yaşanan Değişimler

Değişme kavramı ilerleme, kalkınma gelişme gibi ifadelerden farklı bir yapı arz etmektedir. Çünkü bu ifadeler değişmenin olumlu veya olumsuz anlamda yönünü vurgular. Değişme kavramıysa değer yargısı taşımaz ve yön belirtmez. İçerisinde ilerleme, gerileme, kalkınma, yozlaşma, çözülme gibi pek çok süreci de barındırır (Zeybekoğlu,2013, s.83). Değişim ve dönüşüm farkı hakkında Cündioğlu'nun bakışı daha net bir fikir vermesi açısından önemlidir. Dönüşümden kasıt tam anlamıyla akış yönünden 180° bir dönüşü ifade etmektedir. Yapıyı değiştiren köklü değişikliklerden dönüşüm ortaya çıkmaktadır. Ve büyük bir yıkım sonucunda travmatik bir anomali hali yaşanmalıdır. Önceki düşünceye karşı bir nefret duygusunun hâkim olması durumu söz konusudur (Cündioğlu, 2018).

Modernitenin aileyi değiştirmesinde yatan temel etken sanayileşmedir. Sanayileşmeyle birlikte ailenin işlevleri, değerleri el değiştirmiş ve başka sektörlere aktarılmıştır. Üretimin merkezini oluşturan aile modeli yerine tüketimin kaynağı olan modern aile modeli oluşmuştur. Aile eğitici, geliştirici ve destekleyici yapısını bırakması nedeniyle daralmaya uğramıştır. İş bölümü nedeniyle daralmaya uğrayan ailenin yapısı da bu durumdan etkilenmiştir (Subaşı, 2002, s. 4). Aile yapısındaki

değişim, toplumsal değişim sürecinin aileyi nasıl etkilediğini göstermekle kalmaz, toplumsal değişimin niteliği ve niceliği hakkında da bilgi verir. Her ne kadar toplumdan topluma farklılık oluştursa da değişim, aileyi etkisi altına almıştır ve her geçen gün daha çok yıpratmaya ve çözülmeye uğratmaktadır. Ve artık ailenin kurulması kadar yıkılmasının da önü açılmış ve evlilikler kısa ömürlü olmaya başlamıştır. Aile de bireylerin kendilerini güvende ve huzurlu hissedecekleri yer olmaktan uzaklaşmış görünmektedir (Bauman, 2005, s. 35).

Sağlıklı bir toplum hayatı aile ilişkilerinin sağlıklı olması ile yakından ilgilidir. Değişim sürecinin aile kurumunu etkilemesi sonucunda ailenin işlevlerini gerektiği ölçüde yapamaz hale geldiği durumlarda çeşitli toplumsal sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Değişim aileyi kimi zaman olumsuz etkilemektedir. Aileye kutsallık atfeden görüşe göre yaşanan olumsuz olaylar ailenin işlevi yanında çok ele alınmazken son zamanlarda ailenin güçlendirilmesi adına bu tür sorunlarla yüzleşmeye başlandığı ve olması gerekenle olan arasında bir ayrıma gidildiği görülmektedir. Nitekim olumluyu korumanın yolu olumsuzla mücadele etmek suretiyle olmaktadır. Bu da ancak aileyi her toplumsal olay gibi siyah ya da beyazının olabileceği bir toplumsal kurum olarak görmekten geçer. Aileye kutsiyet atfetmek aileyi korumak için yeterli değildir (Dikeçligil, 2012, s. 31).

Ailede yaşanan değişimleri incelemek gerekirse; geleneksel geniş aile yerini modern çekirdek aileye bırakmıştır. Bu durum değerlerin aktarılmasını, gelenek ve göreneklerin yaşanırlığını zorlaştırmıştır. Aile içerisinde bireylerin eksik ve hatalarının tolere edilmesi, maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanabilirliği de zayıflamaktadır. Aile insan için gerekli olan sevgi, saygı ve bağlılık hislerinin kazanıldığı bir kurumken artık bu kadar saf ve gerçekçi olmamakla birlikte bu değerlere verilen önem azalmaktadır (Safi, 2007, s. 85). Modernite bireyi toplumsal değerlerden ve toplumdan uzaklaştırmış, onu kendi haline başına buyruk ve özgür bir varlık olarak tanımlamıştır. Bireyselliğe yapılan bu müthiş vurgu hem yaşamdaki otoriteleri yok saymış hem de kurumsal bağlayıcılığı ortadan kaldırmış, toplumsal yasaları ve dini etkisiz hale getirmiştir. Toplumun ve dinin, yasaların karşısına birey ve aklı çıkarmış insanı

kalabalıklar içerisinde düşünen bir başına varlık haline getirmiştir (Saygın, 2016, s. 70-76).

Ailenin değişimin tedirginliği aslında toplumun değişmesinin tedirginliğidir. Çünkü toplum ailelerden oluşan küçük parçalar bütünüdür. Aile sadece iki sevgilinin kadın ve erkeğin birlikteliği olarak okunamaz. Aile; ekonomik, biyolojik, psikolojik, sosyolojik bir bütündür. Fakat bu bütün eskisi kadar güçlülük arz etmemektedir. Akraba ilişkilerinin azalması, eş seçiminin bireyin salt kararına bırakılması, boşanmanın bir hata olmaktan çıkması aileyi zayıflatmaktadır.

Modernleşme sürecinde dünyada ortaya çıkan değişimler söz konusudur. Batı ülkeleri dikkate alındığında geniş ailelerin ve yakın akrabaların etkisi azalmakta olduğu söylenebilir. Ayrıca eş seçiminde bireyler tamamen özgürdür. Evlilik ve aile içerisindeki kararlarda kadın haklarına verilen önem artmıştır. Batı'da akraba evlilikleri artık eskisi kadar bulunmamakla birlikte hem cinslerin evliliklerini kabul edişte artış vardır (Giddense, 2008, s. 251-252). Öte yandan, boşanma oranındaki hızlı artış, tek ebeveynli ailelerdeki artış, evliliğe karşı çıkış ve/veya evliliği erteleme, nikâhsız birlikteliklerdeki artış, çocuk yapmama eğilimindeki artış, aile-içi şiddet, eşcinsel birliktelikler Türkiye'de de dünyada olduğu gibi ailenin yeni dönemde karşılaştığı riskler olarak kabul edilmektedir (Wilson, 1985:Scott, Treas&Ric-hards, 2004; Baker, 1996; Şentürk, 2008 akt. Dikeçligil, 2012, s.38).

Değişmeyle birlikte aile kurumunun işlevleri daralmaktadır. Ailenin gereksiz olduğunu düşünenlere göre modern zamanda bürokrasi ailenin rolünü üstlenmektedir. Fakat aile sadece duygusal tatmin veren bir kurum olarak kalmamaktadır. Üstlenilen görevler örnekliğine bakılacak olursa örneğin yaşlı bakımı günümüzde belli kurumlarda yapılmaktadır. Bu ailenin görevi bitmiştir anlamına gelmez çünkü değerlerin ve kültürün aktarılması eksik kalmaktadır.

Giddens, evliliklerin öneminin azalmasını ve yıkılmasını üç şeye bağlar ve temelde bu üç şey statü ve ekonomik nedenlerdir. Bunlar ilk olarak kadının çalışma hayatına atılmasıyla evliliğe duyduğu ihtiyaç azalmıştır, ikincisi; belli statüde bulunan

insanlarla yapılmak istenen evlilik artık o statü kazanılabilir olduğundan gereksizdir ve sonuncusu, yaşam standardındaki artışla tartışan çiftin aynı evi paylaşmaya gerek duymayışıdır (Giddens, 2008, s. 254).

Ailenin çözülmesi, toplumun organik yapısının bozulmasını ve bireyin ontolojik güvenliğini tehdit eder hale getirmiş ve yaşamsal kaygıları içerisinde bireyi yalnız bırakmıştır. Bireyselliğin özendirilmesi kültürel yozlaşmayı ve yabancılaşmayı getirmiştir. Bu sebeple muhafazakâr düşünce tarzı aile birliğine önem vermiş ve korunmasını talep etmiştir. Günümüzde tek başına yaşayan insanların sayılarında bir artış vardır. Cinsel yaşam kamusal alanda yaşanır hale gelmiş, evlilikler yerini birlikteliğe bırakmış, anne-babası olmadan büyüyen çocukların sayılarında artış olmuştur. Tüm bunlar sağlıklı aile yapısının çözülmesiyle meydana gelmiştir (Aydın, 2011, s. 30-35).

Bauman akışkan modernite kavramıyla mekân ve zaman kavramlarının akışkanlığından bahsetmektedir. Ona göre modern zamanda fiziksel mekân kavramı değişmeye uğramış ve artık fiziksel yakınlık derecesi artmaya başlamıştır. Bireyler diğer insanların hayatlarına mekan ve zaman kavramı olmadan özgürce dâhil olmak istemektedir. İnsanlar modern zamanda bir yandan özgürlük isterken diğer yandan da kendi güvenliklerinden endişe duyar hale gelmiştir. Çünkü karşıdakinin hayatına müdahale özgürlüğü bulunan birey aynı zamanda karşısındaki birey içinde bir yabancıdır. Kendi güvenliğinden endişe duyan birey zamanla güvenlik arzusuyla kendi özgürlüğünden fedakârlık etmektedir. Ve daha çok bilmek ve kesinlik arzusuna ulaşmak isteyen birey özgürlüğünden biraz daha feragat etmek zorunda kalmaktadır (Bauman, 2015). Özgürlük arzusunda olan insan artık bağlanma ve ait olma duygularına da uzaklaşmaktadır. Artık bağlanmanın yerini ağa girme ya da bulunulan sosyal ağla bağlantıyı kesme şeklinde değişim gerçekleşmiştir. Sosyal ilişkiler sanal üzerinden tanımlanmaktadır. Her ne kadar modern birey buna karşı koyamasa da sanal onu eskisi kadar mutlu etmeye yetmemektedir (Bauman, 2009, s. 13-15). Öte yandan sanal arkadaşlık siteleri, evlilik programları, İslami evlilik siteleri artık her kesimden karşılık bulur hale gelmiştir.

2.5.1.Türk Aile Toplum Yapısı Hakkında Yapılan Güncel Araştırmalar

Çalışmamız mahremiyetin dönüşümünün Türk ailesine etkilerine odaklandığı için araştırma sonuçlarına geçmeden evvel bu bölümde Türk aile toplum yapısını hem güncel hem de çok yönlü olarak ele alan çalışmalara yer vermeyi uygun bulduk. Böylece farklı çalışmalar ışığında hem genel bir değerlendirme yapabilme imkânını sağlamış olacağız hem de araştırma sonuçlarını karılaştırma ve anlamlandırma noktasında mevcut çalışmalardan faydalanmış olacağız. Bu bölümde ele alacağımız araştırmaların ilkini 2006 yılında yapılmış olan Aile Yapısı Araştırması oluşturmakta; bu araştırma Türk toplumunun yapısı hakkında çok yönlü olması açısından çalışmamız adına önemli bilgiler içermektedir. İkinci olarak aileyi değerleri açısından değerlendiren Türkiye'de Aile Değerleri Araştırmaları bulunmaktadır. Hem 2010 hem de 2016 yılında yapılan bu araştırmalar bize değişimi göstermesi açısından önemlidir. Bahsi geçen araştırmalar:

2.5.1.1. Aile Yapısı Araştırması 2006

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından Aile Yapısı Araştırmasının veri toplama çalışması, 10 Haziran-29 Ağustos 2006 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu çalışma, Türkiye genelini kır, kent ve bölgeler düzeyinde temsil edecek bir örneklem üzerinde, yüz yüze görüşme tekniğiyle ve iki ayrı soru kâğıdı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemi 12.208 haneden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında 18 yaş üzeri 24.647 kişiyle görüşülmüş ve 48.238 kişinin bilgisi alınmıştır. Araştırmada veriler, "Hane halkı Özellikleri", "Evlilik", "Çocuğa Bakış", "Aile Akrabalık ve Komşuluk İlişkileri", "Sosyal Tutum Davranış ve Beklentiler", "Yaşlılık" olmak üzere başlıca altı başlık altında sınıflandırılmıştır. Çalışmanın elde ettiği sonuç:

- Hane halkı ortalama büyüklüğü 3,95 kişidir. Genel olarak kentsel kesimde (3,76) hane halkı büyüklüğü kırsal kesime (4,22) göre daha küçüktür. Bölgelere göre dağılımdaysa hane halkı büyüklüğü Türkiye'nin batı bölgelerinde doğu bölgelerine göre daha küçüktür. Ortalama hane halkı büyüklüğü en yüksek olan

bölgeler Güneydoğu Anadolu (5,74) ve Kuzeydoğu Anadolu (5,01) iken, hane halkı büyüklüğü en az olan bölgeler Batı Marmara (3,23) ve Ege (3,42) bölgeleridir.

- Türkiye genelinde evlenen bireylerin %20'sinin 18 yaşın altında, %59'unun 18-24 yaş aralığında evlendiği tespit edilmiştir. 35-39 yaş aralığında evlenenlerin oranı (%0,4) oldukça düşüktür. Türkiye'de evliliklerin büyük çoğunluğu (%77) 18-29 yaş aralığında gerçekleştirilmektedir. Kadınlar arasında 18 yaşın altında evlenme oranı (%32), erkeklere (%7) göre daha yüksektir. Türkiye'de genel görünüm itibariyle kadınların erkeklerden daha küçük yaşta evlendikleri görülmektedir.
- Araştırma kapsamında sorulan "Sizce toplumda aile ilişkileri ne yöne gidiyor?" sorusuna verilen cevaplara göre ailenin gidişatı ve geleceği konusunda şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır. Aile bireylerinin %32,2'si aile ilişkilerinin iyiye gittiğini, %11,8'i değişmediğini, %34,3'ü kötüye gittiğini bildirirken, %21,7'sinin bu konuda herhangi bir fikri bulunmamaktadır. Türk toplumunda bireylerin %12,6'sı ailelerini çok mutlu, %65'i mutlu, %20,1'i orta düzeyde mutlu, %1,8'i mutsuz, %0,4'üyse çok mutsuz olduklarını belirtmişlerdir.
- Araştırma sonuçlarına göre, Türkiye'deki evli bireylerin %22'sinin eşleri ile arasında akrabalık bağı bulunmaktadır. Kentte yaşayanların %20'sinin, kırsal alanda yaşayanların %25'inin akraba evliliği yaptığı görülmektedir (TAYA,2006).

2.5.1.2. Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması (2010)

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 6000 hane üzerinde yapılmıştır. Türkiye'de değişimin merkezinde yer alan konulardan birinin değerler olması hasebiyle ve değerlerin aileden bağımsız düşünülmeyeceği için bu çalışma her iki konuyu da çevreleyen bir yapıya sahip olması bakımından önem arz etmektedir. Araştırma kapsamında nicel veri toplama bağlamında 6000 hanede yüz yüze görüşme ile anket uygulaması; nitel veri

toplama kapsamında 120 görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulgularına bakıldığında:

- Araştırmaya katılanların %83,7'si "Maddi ve manevi sorunlar olduğunda başvurulması gereken ilk yer ailedir" ifadesine; % 90,3'ü "Ailemin iyiliği için her türlü sıkıntıya katlanabilirim" ifadesine katıldıklarını belirtmişlerdir.
- Araştırmada aile içinde çocuğa verilen önem sorusuna; çocukların kendi ayakları üzerinde duracak şekilde yetiştirilmesi gerektiği cevabı katılımcılar tarafından % 91 oranında benimsenmektedir. Benzer bir şekilde, çocukların evleneceği kişiyi kendilerinin seçmesi gerektiğini düşünenlerin oranı % 83,7'dir. Çocuğun kendi kararlarını alabilecek şekilde yetiştirilmesi önem arz etmektedir.
- Katılımcıların % 56,1'i "Erkek çocuk sahibi olmak daha çok itibar kazandırır" ifadesine katılmadığını belirtmiştir. Bu ifadeye katılanların oranı % 28,5'tir.
- Evliliğin temelinin sadakat olduğuna inananların oranı % 89,9'dur. Sadakati zedeleyici davranışlar hem kadınlar hem de erkekler için kabul edilmemektedir. "Kadının aldatması asla affedilemez" ifadesi % 82,4 oranında, "Erkeğin aldatması asla affedilemez" ifadesi % 72,2 oranında desteklenmektedir. Buna rağmen, "Evli de olsa erkekler çapkınlık yapabilir" ifadesine % 20,3 oranında bir katılım da söz konusudur.
- Benzer şekilde baktığımızda katılımcıların % 82,2'si Türk aile yapısında evlilik dışı cinsel ilişkiyi hem kadın hem de erkek için onaylamamaktadır. Evlenmeden çocuk sahibi olunmasına katılımcıların % 82,4'ü, nikâhsız birlikte yaşamaya % 79,7'si karşı çıkmaktadır. Nikah ve aile birlikteliği Türk toplumu için geçerliliğini sürdürmektedir.
- Boşanmaya yönelik bakış açısını ölçen "Anlaşamayan eşler boşanmaktan kaçınmamalıdır" ifadesine katılımcıların %60,6'sı katıldığını, %21,2'si katılmadığını ve %18,2'si de kararsız olduğunu belirtmektedir (Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması: 2010).
- Türkiye genelinde tam ebeveynli çekirdek ailelerin %70,91 (tek kişilik hane ve eksik çekirdek aileler hariç), geniş ailelerin (evli erkeğin bulunmadığı, 1 evli

erkeğin ve 2 veya daha fazla evli erkeğin bulunduğu üç farklı geniş aile tipinin toplamı olarak) ise % 13.14 olduğunu göstermektedir (Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması: 2011).

Tüm bu sonuçları değerlendirdiğimizde aile kurumu Türk toplumu için vazgeçilmezi oluşturur. Aile Türk toplumu için kale vazifesi görmektedir. Kale kavramının kullanılmasından kastın bireyin ve toplumun muhafazasını gerçekleştirdiği için olduğunu düşünmekteyiz. Erkek çocuk sahibi olmak hala geçerliliğini sürdürmektedir. Ancak sonuçlar, erkek egemen toplumun bir özelliği olarak eskisi kadar tutucu ve baskıcı olunmadığının bir göstergesi olarak okunabilmektedir. Sağlam bireyler yetiştirmek sağlıklı ve mutlu aile temelinde gerçekleşmektedir. Evlilik geçerliliğini hala korumakta ve evliliğe verilen önem kendisini hissettirmektedir. Nikâhsız birlikteliklere sağlıklı bakılmadığı ve hoş karşılanmadığı açıktır. Bunun gerekçesi çocuğun aile ortamında yetiştirilmesinin önemli olduğu bilinci olabilmektedir. Halen boşanma evlilik kadar kabul görmemektedir. Boşanma sonrasındaki durum hem maddi hem manevi anlamda insanları tedirgin etmektedir. Kadın ve erkeğin namus algılarının toplumda farklı anlaşılması söz konusudur. Kadın halen namus kavramıyla eş değer bir anlam ifade etmektedir.

Her ne kadar modernite gibi etkileyici ve değiştirmeye açık bir etmenle karşılaşsa da Türk toplumu için ailenin değişmeye kapalı ve kuşaklar arası aktarıma tabi unsurları bulunmaktadır. Değişime kapalı olan unsurlara örnek vermek gerekirse; yasalara göre kadın-erkek eşit olsa da evin reisi hala baba ya da o yoksa evin en büyük erkek çocuğudur. Aile her ne kadar günümüzde yerine alternatifleri bulunmaya çalışılan bir kurum olsa da sonuçların gösterdiği üzere Türk toplumunda geçerliliğini devam ettirmektedir.

2.5.1.3.Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması (2016)

Bireylerin aile ortamındaki yaşam biçimlerine ve aile hayatına ait değer yargılarına ilişkin bilgi derlenmesi amacıyla, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

tarafından Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı işbirliğiyle, 2016 yılında Aile Yapısı Araştırması yürütülmüştür. Araştırma sonucunda, İBBS İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere üç büyük il ayrıntısına göre tahmin verilmiştir. Sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Evlilik deneyimi yaşamış bireylerin araştırmada beyan ettikleri ilk evlenme yaşları incelendiğinde; Türkiye'de ilk evliliklerin %37,5'i 20-24 yaş aralığında yapıldığı görüldü. Bu yaş aralığından sonra ilk evlilikler en fazla %21,2 ile 25-29 yaş aralığında ve %17,9 ile 18 yaşından önce gerçekleşti. İlk evlilik yaşı cinsiyete göre incelendiğinde; kadınların ve erkeklerin ilk evliliklerini en fazla 20-24 yaş aralığında yaptığı görüldü. İlk evliliğini 20-24 yaş aralığında yapan kadınların oranı %34,3 iken, bu oran erkeklerde %41,3 oldu. Evliliğini 18 yaşından önce yapan kadınların oranı %28,2, erkeklerin oranı ise %5,6 oldu. 2017 rakamlarına göre ise Türkiye geneli erkeklerin ilk evlilik yaşı 27,7 kadınlarda 24, 6 olarak tespit edilmiştir. Böylece son beş yılda evlilik yaşı erkeklerde 0,4 kadınlarda ise 0,5 artış göstermiştir (Sağlam, 2018).
- Evli bireylerin eşleri ile nasıl evlendikleri cinsiyete göre incelendiğinde; görücü usulü ve kendi rızası ile evlenen kadınların ve erkeklerin oranı %47,8 iken görücü usulü ve kendi görüşü sorulmadan aile kararıyla evlenen kadınların oranı %14,8, erkeklerin oranı ise %9 oldu. Eşini kendi kararı ve ailesinin rızası ile seçen kadınların oranı %27,1, erkeklerin oranı %33,8, kendi kararı ve ailesinin rızası dışında evlenen kadınların oranı %2,6, erkeklerin oranı ise %2,5 oldu. Evlilikte fikri sorulan tarafın erkekler olarak ağırlıkta olması toplumun ataerkil yapısının bir yansıması olarak okunabilir.
- Bireylerin evliliklerinde gerçekleştirdikleri nikah türü incelendiğinde; bireylerin %97,1'inin hem resmi hem de dini nikah yaptığı görüldü. Sadece resmi nikah yapanların oranı %1,8, sadece dini nikah yapanların oranı ise %1,1 oldu. Resmi nikâhla birlikte yapılan dini nikah sadece Müslüman

kimliği değil bunun yanı sıra geleneğin de devam ettirilmek istenmesinden kaynaklanabilir.

- Evli bireylerin bazı belirlenmiş konularda eşleri ile sorun yaşayıp yaşamadıkları incelendiğinde; eşler arasında en fazla sorun yaşanan konunun %5,9 ile ev ile ilgili sorumluluklar olduğu görüldü. En fazla sorun yaşanan diğer konular sırasıyla, %5,4 ile ailece birlikte vakit geçirmeme ve %5,3 ile sigara alışkanlığı oldu. Eşler arasında en az sorun yaşanan konular ise sırasıyla, %1 ile eğlence alışkanlıkları ve alkol alışkanlığı ve %1,1 ile arkadaşlar, görüşülen kişiler oldu.

  Boşanma nedenleri cinsiyete göre incelendiğinde; en önemli boşanma nedeni her iki cinsiyette de sorumsuz ve ilgisiz davranma oldu. Bu oran, kadınlar için %61,5, erkekler için ise %40,2 oldu. Kadınlar için sorumsuz ve ilgisiz davranmadan sonra en önemli boşanma nedenleri %42,6 ile evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama, %36,4 ile dayak/kötü muamele oldu. Erkekler için sorumsuz ve ilgisiz davranmadan sonra en önemli boşanma nedenleri ise %24,5 ile eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması ve %24 ile eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması oldu. Aileye iki tarafın ailesinin müdahalesi geleneksel yapının ve geniş aile yapınsın devam ettiği şeklinde okunabilirliğini göstermektedir (TÜİK,2016).

İlk evlilik yaşının erken yaşlarda olması her ne kadar evlilik yaş ortalaması artsa da geçerliliğini sürdürmektedir. Evlilik kararının verilme aşamasında ve eşseçiminde ailenin de etkisi devam etmektedir. Eşlerini kendi kararıyla seçenlerin çoğunluğunun erkekler olması ataerkil yapının bir göstergesi sayılabilir. Nikah türlerine bakıldığında resmi nikahın yanı sıra dini nikah ve resmi nikahı birlikte yapanlar sayıca fazladır. Toplumumuz dini değerlerine evlilik kurumunda da büyük önem vermektedir. Ailede yaşanan sorunlara bakıldığında modernitenin bir getirisi olan iş bölümünden kaynaklı aile içi roller ve görevler ilk sırada yer almaktadır. Nedeni belki de modern aile yapısında olan iş bölümünün geleneksel ailedeki karşılığının farklı olmasındandır.

Boşanma nedenlerine bakıldığında ilk sırayı karşılıklı ilgisizlik alırken devamında her iki tarafın ailelerinin evlilikte etkisi gelmektedir.

Tüm bu etkiler altında Türk ailesinde yaşanan belli başlı değişiklikler ve sapmalar Diyanete yöneltilen sorular çerçevesinde araştırmamızın ana konusunu oluşturmaktadır. Üçüncü bölümde mahremiyetin dönüşümünün Türk ailesine ne gibi etkileri olduğunu Alo Fetva hattına gelen sorular üzerinden analiz edeceğiz.

3. BÖLÜM: Alo Fetva Hattına Gelen Sorular Üzerinden Mahremiyetin Dönüşümünün Aile Üzerindeki Etkisinin Analizi

3.1. Alo Fetva Hattı

Diyanetin İşleri Başkanlığının belirttiğine göre Alo fetva hattının işlevi, günümüzdeki hayat şartlarının ve yaşam düzeninin etkisiyle ortaya çıkan olumsuzlukları engellemesi, Türk aile yapısının temel özelliklerini geliştirici bir yapı kazanması, ailelerin hızlı değişimi sonucunda ortaya çıkacak yabancılaşmadan korunmasını sağlamaktır. Diyanet İşleri Başkanlığı 15 Nisan 2002 tarih ve 199 sayılı oluru ile il müftülükleri bünyesinde kurum içi danışma birimi olarak "Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarını" hizmete açmıştır (Diyanet, 2018, Alo Fetva). Kurum tarafından açıklanan amacı; Türk aile yapısının korunmasına ve güçlendirilmesine fayda sağlamak, aile problemleri konusunda isteyenlere dini danışmanlık hizmeti sağlamak, kadınlara özel dini ve sosyal faaliyetler oluşturmak, gençlere yönelik dini irşat faaliyetlerinde bulunmak, çocukların pedagojik durumlarına uygun dini programlar yapmaktır (Diyanet, t.y.,Adbr).

Alo fetva hattı, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı ADBR (aile ve dini danışmanlık ve rehberlik hizmetleri)'nin bir alt birimi olarak faaliyet göstermektedir. Aile Rehberlik ve İrşad Bürosunun faaliyetleri, telefonla ve yüz yüze görüşmeler, konferans, seminer ve paneller, çocuk yuvaları, gençlik merkezleri ve ceza evi ziyaretleri, tiyatro ve musiki konserleri, hizmet içi eğitim seminerleri, üniversiteler, belediyeler, aileden sorumlu devlet bakanlığına bağlı kurumlar ve STK'larla koordineli yapılan çalışmalar şeklinde belirlenmiştir (Mucur Müftülüğü, t.y., Alo Fetva).

Alo fetva hattı, ADBR'nin faaliyetlerinden biri olarak 2002-2016 tarihlerinde hizmet verdikten sonra bazı fetvaların kamuoyunda tepki oluşturacak şekilde gündeme getirilmesi nedeniyle kısa bir süre dönemin Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez

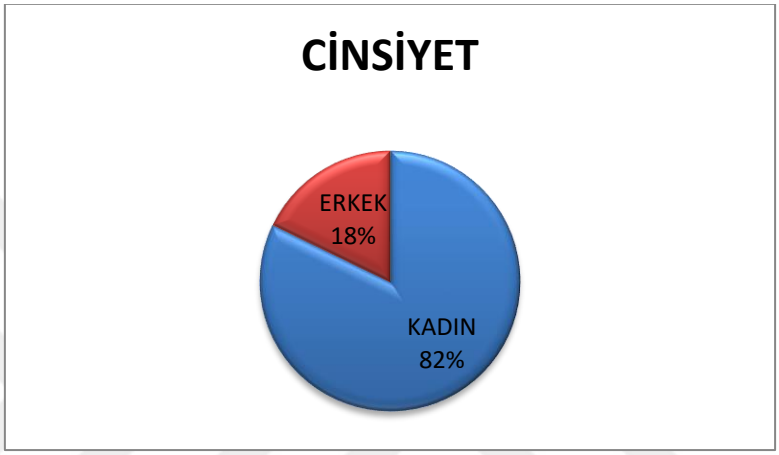
tarafından kapatılma kararı alınmıştır. Bundan sonra insanlar müftülüklere gelerek sorularını yüz yüze görüşmeler aracılığıyla gerçekleştirmiş fakat telefon ile iletişimin sağladığı rahatlık oluşmadığından alo fetvaya duyulan ihtiyaç tekrardan gündeme gelmiştir. Bu sebeple 2018 tarihinde Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş tarafından şu şartlar çerçevesinde yeniden hizmete sunulmuştur: 1. Vatandaşlara öncelikle sorularını bizzat Müftülüğe gelerek yüz yüze sormalarının tavsiye edilmesi; 2. İtikat, ibadet ve ahlak konularında ilmihal bilgisi çerçevesindeki soruların, Din İşleri Yüksek Kurulu'nun internet sitesindeki (kurul.diyanet.gov.tr) bilgiler doğrultusunda cevaplandırılması; 3. Kişi ve kurumları hedef alan, şahsın kendisini doğrudan ilgilendirmeyen, dini bilgilenmenin dışında başka amaçlar taşıdığı düşünülen, istismara açık ve/veya dini içerikli olmayan sorulara cevap verilmemesi; 4. Başka kişileri de ilgilendiren dini konularda meselenin taraflarının, Müftülüğe çağrılarak rehberlik edilmesi; 5. Hukuki sonuç doğuran (boşanma, miras vb.) ve/veya kanunen suç unsuru barındıran (cinsel istismar, kadına yönelik şiddet vb.) konular hakkında bilgi almak isteyen müsteftinin, konunun dini boyutu aktarıldıktan sonra ilgili mercilere yönlendirilmesi; 6. Araştırmaya ihtiyaç hissettiren soruların, kayda geçirilerek Din İşleri Yüksek Kurulu'nun yerleşik görüşleri doğrultusunda yazılı olarak cevaplandırılması; 7. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun yerleşik görüşüne ulaşılamadığı durumlarda konunun, resmi yazıyla Din İşleri Yüksek Kurulu'na intikal ettirilmesi ve "Alo 190 Dini Bilgilendirme" seminerlerine katılan personelin görevlendirilmesi esaslarına uyulmak kaydıyla yeniden hizmete açılması" (Diyanet, t.y.,Adbr).

Alo fetva hattı hali hazırda "dini soru sor" şekliyle vatandaşın sorularını e-devlet sistemi üzerinden sormaları için e-devlet uygulaması olarak hizmete açılmıştır. Belli konu tasniflerini seçerek ve kişisel bilgi formunu doldurarak yaklaşık 2000 kelimeyle vatandaşlar uygulama üzerinden soru sorabilmektedir (e-Devlet, 2018).

3.1.2. Alo Fetva Hattına Gelen Soruların Analizi

2017 tarihinde İstanbul Müftülüğüne yapmış olduğumuz başvuru neticesinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tarafımıza ellerinde bulunan son beş yılın (2012-2017) soruları mail yoluyla iletilmiştir. Tarafımıza 2062 adet soru ulaşmıştır.

3.1.2.1. Cinsiyete Göre

Şekil 2:Soru Soranların Cinsiyet Dağılımı Grafiği

	FREKANS	YÜZDE
KADIN	1524	82%
ERKEK	331	18%
TOPLAM	1855	100

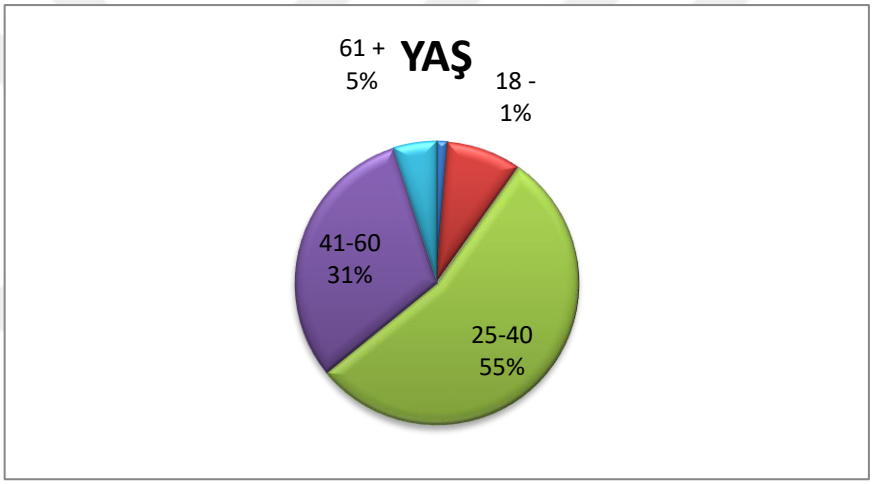
Tablo 1:Soru Soranların Cinsiyet Dağılımı Tablosu

Soru soran bireylerin büyük çoğunluğunu yüzde 82'lik oranla kadınlar oluştururken, soru soran erkekler ise yüzde 18'lik kısmı oluşturmaktadır.

Yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde Simav'ın ADBR'ler üzerinde yaptığı yüksek lisans tezinde soruların %84'ünde, Meriç'in yaptığı çalışmada ise %98'inde kadınlar çoğunlukta olacak şekilde sorular sorulmuştur. Meriç, kadınların soru soranlar

arasında çoğunlukta olmasını yaşanan değişim ve problemlerde kadınların daha görünürde olmalarına ve etkilenen kısımda yer almalarına bağlamaktadır. Simav ise soru sorulan bölümde kadın görevlilerin de soruyu dinleyen ve cevaplayan oldukları için daha pozitif iletişim geliştirdikleri düşüncesindedir. Kadınların çoğunlukta bulunmasının nedeni aile içi ilişkilerde daha duyarlı olmaları ve içinde bulundukları durumdan en fazla etkilenen taraf olmalarından kaynaklı sorunların bir an önce çözüme kavuşturulmasını istemeleri olarak açıklanabilir (Simav,2009, s.180; Meriç, 2004, s.18).

3.1.2.2. Yaşa Göre

Şekil 3:Soru Soranların Yaş Dağılımı Grafiği

YAŞ	FREKANS	YÜZDE
18 ALTI	23	1.4%
19-24	153	8.6%
25-40	987	54%
41-60	561	31%
61+	89	5%

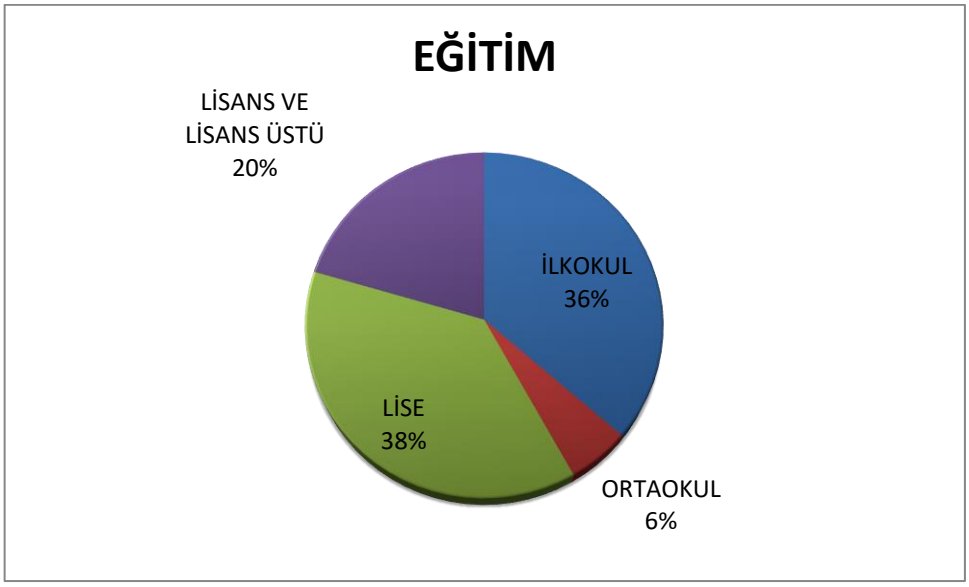
TOPLAM	1813	100%

Tablo 2:Soru Soranların Yaş Dağılımı Tablosu

Soru soran bireylerin sadece %1'i 18 yaş altıiken, %8'i 19-24 yaş arası, %35'i 25-40 yaş arası bireyleri oluşturmakta, %31'lik kısmı ise 41-60 yaş arası bireylerdir. 61 yaş ve üstü bireyler ise %5'lik kısmı oluşturmaktadır. En çok soru soran yaş grubuna baktığımız zaman genç yetişkin ve orta yaş grubundan soru sorulduğu görülmektedir. Yaşlı ve genç diye nitelendirilen gruplara bakıldığında az soru sorulduğu görülmektedir.

ADBR'ler üzerine yapılan diğer araştırmalara bakıldığında "Bursa ve Erzurum Müftülükleri'ne gelen sorular ışığında Türkiye'de aile hayat"ının incelendiği çalışmasında Simav, daha çok soru sorulan yaş aralığını 25-40 olarak belirlemiştir. Bu da çalışmamızla paralellik göstermektedir(2009, s.187). Aile hayatı hakkında bu yaş gruplarından daha sık soru gelmesinde hem farkındalık düzeylerinin yüksek olması hem de yaşanan olaylarla karşılaşma sıklıklarının yüksek olması gösterilebilir.

3.1.2.3. Eğitime Göre

Şekil 4: Soru Soranların Eğitim Dağılımı Grafiği

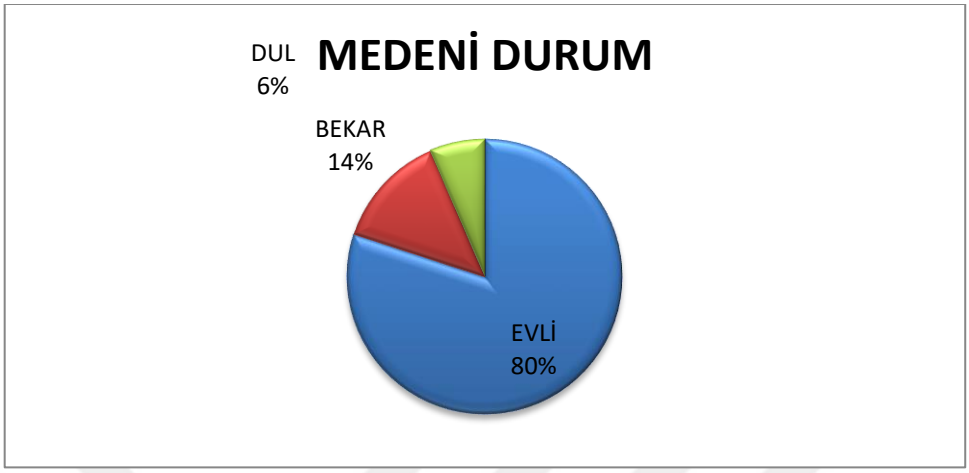
EĞİTİM	FREKANS	YÜZDE
İLKOKUL	496	36%
ORTAOKUL	75	6%
LİSE	512	38%
LİSANS VE ÜSTÜ	279	20%
TOPLAM	1362	100%

Tablo 3:Soru Soranların Cinsiyet Dağılımı Tablosu

En fazla soruyu ilkokul seviyesinde eğitime sahip bireyler sormuştur. En az soru soran birey grubuna bakıldığında ise ortaokul seviyesinde bireyler olduğu görülmektedir. Lisans ve üstü eğitime sahip bireylerde çok azınlıkta olmamakla birlikte %20'lik bir kısmı oluşturmaktadır. Bu da Alo Fetva Hattının eğitim seviyesi ne olursa olsun aile konusunda referans alındığının bir göstergesidir.

Diğer araştırmalara bakıldığında Meriç'in çalışmasıyla çalışmamız yakın sonuçlar barındırmaktadır. Meriç'in çalışmasında en fazla soru soran bireyleri %33'lük kısımla lise ve %32'lik kısımla ilkokul seviyesinde eğitim alan bireyler oluşturmaktadır. Yine Meriç'in çalışmasında Lisans ve üstü soru soranlar %20'lik kısmı oluşturmakta bu açıdan çalışmamızla paralellik göstermektedir (Meriç,2004, s. 121).

3.1.2.4. Medeni Duruma Göre

Şekil 5:Soru Soranların Medeni Durum Dağılımı Grafiği

MEDENİ DURUM	FREKANS	YÜZDE
EVLİ	1375	80%
BEKÂR	232	14%
DUL	11	6%
TOPLAM	1618	100%

Tablo 4:Soru Soranların Medeni Durum Dağılımı Tablosu

Soru soran bireylerin %80'lik kısmını evliler, %14'lük kısmını bekârlar, %6'lık kısmını ise dullar oluşturmaktadır. Evli olan kişiler soru soran bireylerin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Aile kurumunu aktif olarak yaşayan ve problemlerle karşılaşma olasılığı yüksek olan bireyler daha fazla soru sormuştur denebilir. Bekârların ikinci olarak ağırlıkla soru sormalarının nedenine bakıldığında genellikle sordukları soruların evliliğin kuruluş aşaması olan nişanlılık ve dini nikâh gibi konularla ilgili olduğu tespit edilebilir.

3.1.2.5.İletişim Şekli

Alo fetva hattının araştırma yapıldığı dönemde iletişim şekli yüz yüze, telefonla olmak üzere iki şekildir.

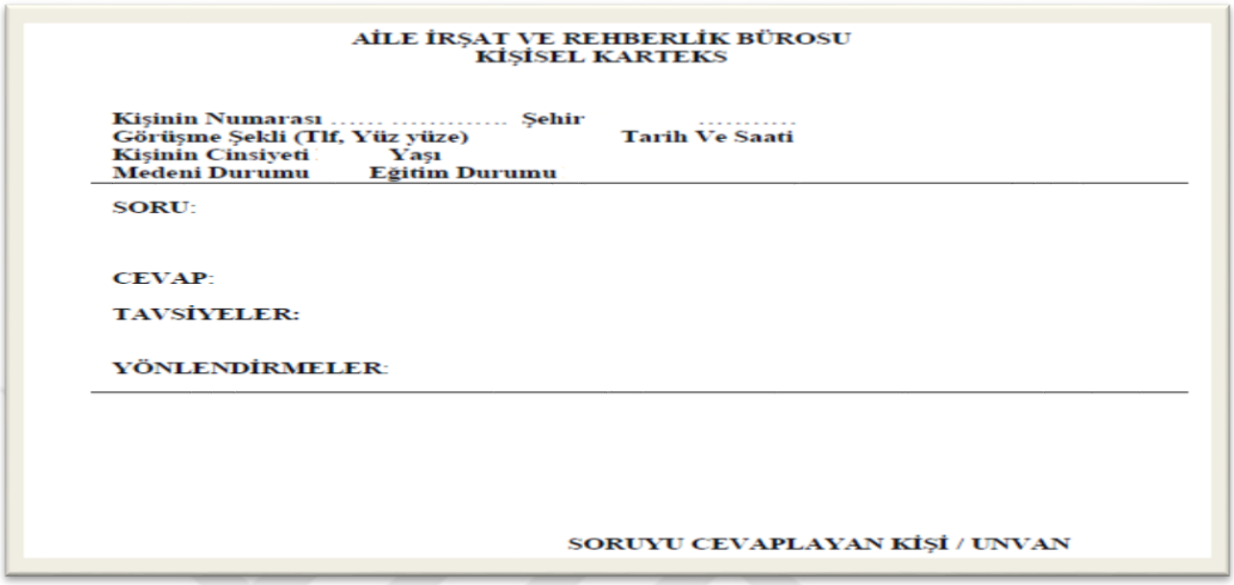
Şekil 6:Soru Soranların İletişim Şekli Dağılımı Grafiği

İLETİŞİM ŞEKLİ	FREKANS	YÜZDE
TELEFONLA	768	42%
YÜZYÜZE	1068	58%
TOPLAM	1836	100%

Tablo 5:Soru Soranların İletişim Şekli Dağılımı Tablosu

Soru soranlara bakıldığında çoğunluğu %58'lik bir payla yüz yüze iletişim almakla birlikte, %42'lik bir kısım da telefon aracılığıyla iletişim kurmuştur. Aile İrşat ve Rehberlik Bürosunun bir birimi olan Alo Fetva Hattı sadece telefonla değil yüz yüze iletişimle de gerçekleştirilmektedir. Yüz yüze ve telefon vasıtasıyla gerçekleştirilen görüşmeler kişisel kartekslere işlenmektedir. Elimize ulaşan soru sayısıyla tablodaki soru sayısının farklılık göstermesinin nedeni bize sunulan materyalde soruların ne

şekilde geldiği hakkında bazı soruların açıklama kısmında boşluk bulunmasından kaynaklanmaktadır.

AİLE İRŞAT VE REHBERLİK BÜROSU
KİŞİSEL KARTEKS

Kişinin Numarası ..... Şehir .....
Görüşme Şekli (Tlf, Yüz yüze) Tarih Ve Saati
Kişinin Cinsiyeti Yaşı
Medeni Durumu Eğitim Durumu

SORU:

CEVAP:

TAVSİYELER:

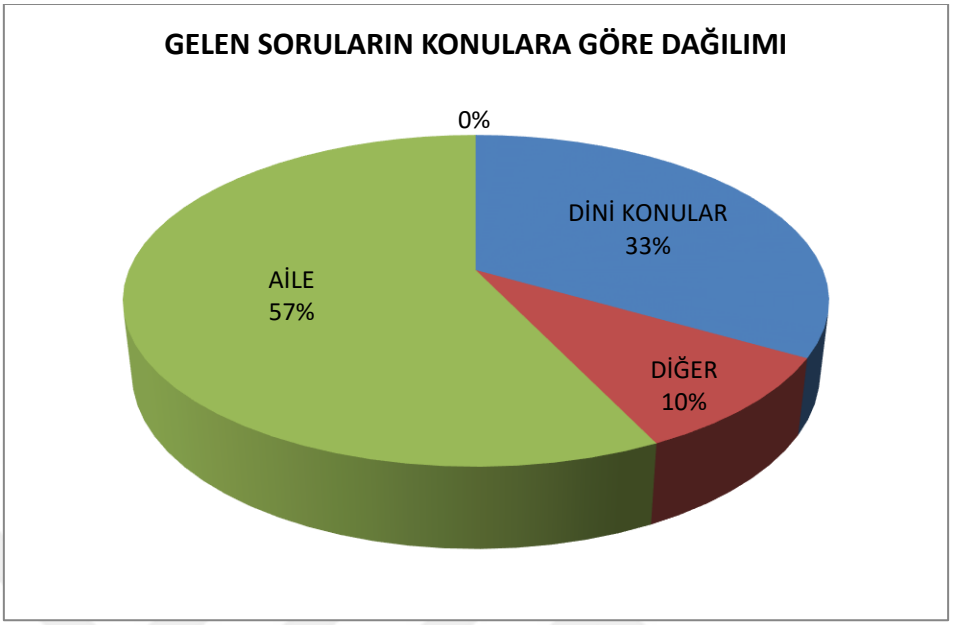
YÖNLENDİRMELER:

SORUYU CEVAPLAYAN KİŞİ / UNVAN

Resim 2: Kişisel Karteks Örneği

Yüz yüze iletişim hem durumun samimiyeti ve faydası açısından hem de durumun mahremiyeti bakımından büyük öneme sahiptir. Yüz yüze gerçekleştirilen görüşmelerin problemi çözme açısından olumlu etkilerinin olduğu söylenebilir. İletişim açısından beden dili ve empati kurabilme gibi iletişim faktörlerinin devreye girmesi hem anlaşılırlığı kolaylaştırmakta hem de iletişimi güçlendirmektedir. Nitekim İndigo'nun Türkiye'de 12 ilde 800 kişi ile gerçekleştirilen araştırma sonucuna göre her ne kadar sosyal iletişim araçlarıyla iletişim kurmak daha kolay olsa da araştırmaya katılan kişilerin %92'si yüz yüze iletişimin problemleri çözme ve sağlıklı iletişim konusunda daha değerli olduğunu ortaya koyuyor (İndigo, 2018).

3.1.2.6. Gelen Soruların Konulara Göre Dağılımı

Şekil 7: Gelen Soruların Konulara Göre Dağılımı Grafiği

KONULAR	FREKANS	YÜZDE
FIKHİ	660	33%
DİĞER	200	10%
AİLE	1140	57%
TOPLAM	2000	100%

Tablo 6: Gelen Soruların Konulara Göre Dağılımı Tablosu

Alo Fetva hattına gelen sorulara bakıldığında soruların çoğunluğunu aile konusunda gelen sorular oluşturmaktadır. Aile konusunda soru sorulması Diyanet'in aile ve rehberlik hizmetlerini verdiği sosyal yaşam hakkında insanları bilgilendirici yönünü ön plana çıkmaktadır. Aile başlığındaki konular nikah, boşanma, eşler arası ilişkiler, anne-baba hakkı, gayrı meşru ilişkiler ve doğum kontrolü hakkındaki sorulardır. İkinci olarak fıkhi bilgi edinmek isteyenlerin sordukları sorular %57'lik kısmı oluşturmaktadır. Bu başlıkta gelen sorular genellikle ibadetler, dua, batıl inançlar

ve güncel dini pratikler hakkındaki sorulardan oluşmaktadır. Diğer kategorisinde ise konu başlığı bulunmayan ve psikolojik destek faaliyetlerine ait ilgili birimlere sevk edilen sorulardan oluşmaktadır.

3.2. Mahremiyetin Dönüşümünün Aile Üzerindeki Etkileri

Çalışmamızın bu bölümünde Alo Fetva Hattına gelen sorulardan yola çıkarak belli başlıklar altında mahremiyetin hangi konular çerçevesinde dönüştüğünü ve aileye ne gibi etkileri olduğunu belirlemeye çalışacağız.

3.2.1. Mahremiyetin Dönüşümünün Aile' ye Yansımaları ve Güncel Sorunlar

3.2.1.1. İtaat ve Rol Paylaşımındaki Değişim:

Hem Türk toplumu hem de İslam aileye büyük önem vermiştir. Monogami türü evlilik yaygın olarak görülmekle birlikte ataerkil aile yapısı temel alınmıştır. Ailede evin reisinin erkek olduğu, evin nafaka ve geçiminden erkeğin sorumlu olduğu fikri genel kabul görmekte; bu geleneksel rol dağılımına göre kadın, çocukların bakımından sorumlu tutulmaktadır.

Evdeki reisliğin dışa yansıyan boyutlarından birini itaat konusu oluşturmaktadır. Alo fetva hattına yöneltilen sorularda itaat ve erkeğin reisliği öne çıkan temalar arasındadır:

> "Kadının kocasına itaati farzdır. Ne karar alırsa uyması gerekir. Bu anlayışın dindeki yeri nedir?"
>
> (35,Kadın,ilkokul)

Bu sorudan anlaşılacağı üzere soruyu soran kişinin kocaya itaatin dini gerekliliğine yönelik genel bir kanaati bulunmaktadır ancak sorunun soruluş biçiminden anlaşılacağı üzere bunun ne derece dini bir gereklilik olduğu konusunda soru işaretleri sezilebilmektedir. Bu sebeple itaatin gereğiyle ilgili dini gerekçenin sıhhatini diyanet işlerine sorma ihtiyacı hissedildiği gözlenmektedir.

Kadının erkeğe itaati konusu modern dönemde İslam bilginleri ve ilahiyatçılar arasında da tartışılan bir husustur. Erkeğe itaatin muhteviyatının ne olduğu, itaatin sınırları ve meşru, gayri meşru itaat tüm bunlar İslami çerçevede değerlendirilmiştir. Örneğin "Erkekler kadınlar üzerinde kavvamdır (yönetici ve koruyucudur)" (Nisa suresi 34) ayeti kerimesinin yanı sıra Bakara suresi 128. Ayette "Erkeklerin kadınlar üzerinde ma'ruf (meşru olan) hakları olduğu gibi, kadınlarında onlar üzerinde hakları vardır. Yalnız erkeklerinki onlara göre (aile reisliği ve görevleri bakımından) bir derece fazladır. Allah mutlak galiptir hüküm ve hikmet sahibidir" ayetinin nasıl anlaşılması gerektiği konusunda uzlaşılmış noktalar vardır. Öncelikle bu ayetlerden de anlaşılacağı üzere erkeğe keyfi bir itaat söz konusu değildir. Allah'ın helal haram dengesi gözetilmeksizin erkeğe itaatin beklenmesi İslami bir tavır olmayacağı gibi dini su-istimal etmek anlamına gelecektir ayrıca her iki tarafa da belli sorumluluklar yüklenmiştir. Geleneksel Türk aile sistemine bakıldığında erkek evin geçim görevini yürütmektedir. Kadının çalışması toplumda çoğu zaman zaruretlerin bir sonucu olmakla birlikte çağımızda kadının çalışması aynı zamanda kendi tercihi olarak kabul görmüştür. Fakat çalışan kadınların en büyük sıkıntılarından biri kazancını eşine vermek zorunda bırakılmasıdır (Kuzgun ve Sevim, 2004:15-16). Alo fetva hattına soru soran danışanların da bu durumla ilgili soruları olmuştur. Örneğin:

"Ben çalışan bir bayanım. Eşim de memur. Kazancımı eşime vermek zorunda mıyım?"

(30,Kadın,Lisans)

Modernleşmenin aile üzerindeki etkilerinden biri de ataerkil aile yapısı yerine cinsler arası eşitlikçi aile modelini koymasıdır. Böylece evin reisliği konusu eski kabulünü geride bırakmaktadır (Subaşı, 2002, s. 4). Giddens, mahremiyetin dönüşümü kitabında bu çıkmazı: "Kadınlar artık erkek hâkimiyetine razı değil, her iki cins de bu olayla hesaplaşmak durumunda" diyerek modern dönemde bireyselliğin arttığını ve kişisel hayatların proje gibi işlediğini aktarmaktadır (Giddens,2014, s.15).Yukarıdaki kişinin yönelttiği soru değerlendirildiğinde kadının bireysel anlamda kazancını kendi

tasarruf yetkisi dâhilinde gördüğü ancak yine de bu konuda dini rehberliğe ihtiyaç duyduğu gözlenmektedir.

Erkek egemenliğinin kültürel olarak kabul gördüğü bir toplumda kadın çalışan olgusunun artışıyla birlikte yalnız kadınların bireyselleşmesi söz konusu olmamakta aynı zamanda erkeklerin çalışan kadın olgusu üzerinden kadına ve aileye dair kendileri için öngörülen geleneksel rolden sıyrılmaya başladıkları gözlenmektedir. Öyle ki çağımızda kadının çalışma hayatında bulunmasıyla birlikte erkeğin kadından maddi beklentisinde de bir artış olmuştur. Bu çerçevede yaşanan dönüşümlerle bir taraftan erkek egemenliği sorgulanırken diğer yandan erkekler de aile sorumluluğu konusunda yerleşik kabullerden sıyrılabilmektedir. Bu çerçevede alo fetvaya yöneltilen şu soru dikkat çekicidir;

> "7 yıllık evliyim. Eşimle evlendiğim zaman çalışıyordum. Fakat çocuğumuz doğduktan sonra işi bıraktım. Eşim şuan bana hiç harçlık vermiyor. Başka problemlerimiz de var. Eşim "ben seni çalışan bir bayan olduğun için tercih etmiştim çalışmayacağını bilseydim seninle evlenmezdim" diyor."

(37,Kadın,Lise)

Geleneksel aile yapısına bakıldığında evin geçimini temin etme görevi hem kültürel hem de dini boyutta ele alınacak olursa erkeğe yüklenmiştir. "Hanımlarınızın sizin üzerinizde, durumlarına uygun olarak yiyecek ve giyecek hakları vardır" hadisinde evin geçiminin evin reisi olan erkeğe ait olduğu bildirilmektedir. Ancak günümüzde sadece kadınlar çalışmayı arzulamamakta aynı zamanda erkeklerde de çalışan kadının evin geçiminde görev alması gerektiği yönünde bir eğilim gelişmektedir. Giddens bu konuyu bir adamın iki farklı evliliğinden yola çıkarak ele almaktadır. Anlattığı ilk evlilikten ev kadınıyla ekmeği kazanan erkek arasındaki temel geleneksel yapıda doğal bir fenomen olarak bahsederken ikinci evliliği sürekli müzakere edilmesi gereken karmaşık bir düzen olarak ele almaktadır. İkinci evlilikte yaşanan bu karmaşıklığa ek olarak bağlanma ve mahremiyet terminolojilerinin de yeniden yapılanmakta olduğunu bildirmektedir (Giddens, 2014, s.16).

Evin reisliği günlük hayatta hala kullanımda olsa da yerini cinsler arası eşitliğe bırakmış gözükmektedir. Bu anlamda yasaların kadın-erkek eşitliğini teşvik edici rolü

de unutulmamalıdır. Böylece evin reisliğinin ortadan kalkmasıyla birlikte aile içindeki roller de değişime uğramıştır. Örneğin geleneksel aile modellerinde kadının görevi olan çocuğa bakmak, ev işleri vs. görevler kadının görevi olmaktan çıktığı gibi para kazanmak da sadece erkeğin görevi olmaktan çıkmaktadır (Subaşı, 2002, s. 5). Günümüzde aile içinde eşler arasında rol paylaşımıyla ilgili yerleşik normlarda değişimin olduğu ve bu konuda bir zihni karmaşanın olduğu Alo fetva hattına gelen sorularda görülebilmektedir. Modern dönemle birlikte kadının çalışma hayatında yer alması, evin geçimini her iki taraf içinde bir sorumluluk alanı olarak belirlemektedir. Bunun sonucu olarak erkeğinde ev işlerinde ve çocuk bakımı konusunda kadının yükünü paylaşması beklenmektedir. Bu konuda Alo fetva hattına yöneltilen şu soru dikkat çekicidir.

"Eşler arası rol paylaşımı olmalı mı, ya da nasıl olmalı.."

(29,Kadın,Lise)

Bu sorudan da anlaşılacağı üzere geleneksel aile yapısında değişim olmuştur. Yeni düzenlemenin toplumda kabulünde boşluklar bulunmaktadır. Çünkü yeni yapının toplumda net bir karşılığı bulunmamaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı, toplumu yönlendiren kurumların başında gelmektedir ve bu yeni düzenin dine uygunluğunu merak eden danışan bu konuda bilgi edinmek istemektedir.

Alo fetva hattına gelen bir başka soruda erkeğin itaati suiistimal ettiği görülmekte, kadının bu durum karşısında bir çıkış yolu aradığı ve bu konuda diyanete başvurduğu görülmektedir:

"Eşim başka kadınla cinsel ilişkisini ve porno izlemeye zorluyor. Karşı çıkınca bana "kocasını razı etmeyen cennete giremez "diyor. Boşanmak istemem günah mı?"(45,Kadın,Ortaokul)

İtaat bağlamında ele aldığımız ikinci soru mahremiyetin dönüşümüne dair önemli ipuçları taşımaktadır. Pornografinin medya araçlarıyla yayılmasının kolaylaşması, artışı ve bunun topluma sirayeti aile hayatını tehdit edici hale getirmekle birlikte, erkeğe itaat gibi dini gerekçelendirmeyle ortaya konan bir iddianın pornografi

gibi dinin karşı çıktığı bir olguya meşruiyet kılıfı olarak kullanılması günümüz aile hayatındaki olumsuz yansımalardan biridir. Pornografi ve gençler üzerine 2017 yılında yapılan bir yüksek lisans tezinde porno izlemenin kişisel hayatı şekillendirdiği ve cinsel anlamda hangi tür seçimler yapılacağı hakkında yönlendirdiği ifade edilmektedir. Çalışmada kendisiyle mülakat yapılan bir genç; "porno izlemek insan zihnini açıyor resim çizmeden önce müzeye gidip resimlere bakmak gibi" ifadesini kullanmıştır (Asman, 2017, s. 10). Pornografi izleyerek cinsel hayatını hareketlendirmek isteyen bir kişinin eşini pornografi izlemeye zorlaması ve bunu dini itaat bağlamında gerekçelendirmesi İslami yaklaşımla yan yana gelmesi mümkün olmayan bir durumdur zira İslam'da cinsel yaşantının sınırları bellidir. Gözü zinadan korumanın önemi de Kuran'da belirtilmiş hem de burada öncelik erkeğe verilmiştir. "Gözlerinizi haramdan sakının, ellerinizi haramdan koruyun ve mahrem yerlerinizi koruyun." (Kur'an, Nur, 30).

3.2.1.2. Aile İçi İlişkilerde Sorunlar:

Geleneksel yapının olmazsa olmazlarından birisi de anne-baba çocuk ilişkisindeki düzendir. Toplum olarak anne-babaya verilen değer büyüktür. Özellikle anne, çocuğun bakımıyla yakından ilgilendiği ve topluma sağlıklı bireyler kazandırdığı için daha büyük önem teşkil ettiği kabul görmüş ortak bir kanaattir. Ancak bu ilişkiler sorundan azade değildir. Nitekim Alo fetva hattına gelen sorularda günümüzde aile içi, anne –baba, akraba ilişkilerinde yaşanan sorunlara dair fikir sahibi olmak mümkündür. Bunlar kimi zaman anne babayla yolunda gitmeyen ilişkiler kimi zaman kayınvalide ve kayınpederle olan sürtüşme olabilir ya da kardeşler arasında da sıkıntılar yaşanabilir. Bazen iç içe geçmiş sorunlar olarak kendini gösterebilir ve kişiyi aile içinde yalnızlaşma-kendiyle hesaplaşma ve hatta yabancılaşmaya götürebilir. Alo fetva hattına gelen şu soru bu açıdan dikkat çekicidir:

> "Yirmi yıllık evliyim. Eşimin bana şiddet uygulaması sebebi ile polise başvurdum. Onun evden uzaklaştırılmasını sağladım. Ben şimdi günaha mı girdim. Kaynanam biz de dayak yedik sen bu işi fazla abarttın diyor. Ben şimdi boşanma davası açabilir miyim? Yoksa günah mıdır boşanmayı istemem" (46, Kadın, İlkokul)

Soruyu soran kişi günümüzde devletin kendisine verdiği yetkiyi kullanarak şiddet uygulayan eşi evden uzaklaştırmıştır. Burada merak ettiği şeyin nedeni geleneksel dönemde bunun bir karşılığının olmayışından kaynaklı bir boşluğun oluşması ve şiddet karşısında talep ettiği devlet korumasıyla ilgili vicdanen kendisini rahat hissetmeyişidir. Bu bakımdan düşünüldüğünde aile içindeki bir olgu kamusal alanda hizmet veren Diyanet'e sorulmuştur. "Kol kırılır yen içinde kalır" anlayışının ürettiği mahremiyet anlayışındaki değişimin sosyal politikalar yoluyla dönüşmesi, Diyanete yöneltilen bu soru çerçevesinde işin bir boyutunu oluşturmaktayken diğer yandan kayınvalide gelin arasındaki dönemsel sosyo-ekonomik kültürel farkların şiddete yaklaşım biçimindeki farkı göstermesi bakımından ilginçtir. Bu hem mahremiyetin dönüştüğünü hem de diyanetin bu gibi sorunlarda danışma işlevinin olduğunu göstermektedir.

Mahremiyetin dönüşümü kitabında Giddens saf ilişkiyi arzu eden ve toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan kadının erkeği baskıladığı ve bu baskı altında ya erkeğin yeniden bir öz düzenle erkekliğini biçimlendirmesi gerekeceğini ya da bu baskıya şiddetle karşılık vereceğinden bahseder. Fakat bu denklem sadece modern zamanda yaşanmamaktadır. Soruyu soran kişi kayınvalidesinin şiddeti olağan gördüğünden bahsetmiştir. Fakat geleneğe bakıldığında hem dinen hem kültürel anlamda şiddet hiçbir zaman tasvip edilmeyen bir olgu olmuş ve bir sapma davranışı olarak adlandırılmıştır (Giddens, 2014, s. 135). Soruda cevaplanması gerek başka bir nokta da hemcinsinin görülen şiddete rağmen herhangi bir şey yapmaması ve evliliği devam ettirmesi beklentisidir. "Fedakâr ve verici olan kadın" figürü ve bunun yanı sıra şiddetin aile içi mahrem olarak adlandırılarak üstü kapatılması gereken bir konu olması kadını uygulanan şiddet karşısında bir çıkmazla baş başa bırakmaktadır. Bu toplumsal norm açısından kutsal yuvanın bozulmaması gerektiği anlayışından gelmektedir. Aslında bu durum iki normun çatışmasını bize gösterir. "Kadınların emanet olduğu" ve şiddet uygulanmaması gerekliliği hakkındaki norm ile kutsal yuvanın her ne olursa olsun devam ettirilmesi gerektiği. Burada toplumsal normların devamlılığını sağlama görevi olması bakımından ve normların eğitimle aktarıldığı baz alınırsa eğitimcilere büyük

görev düşmektedir. Özellikle kültürel kodların aktarıldığı ilk yerin aile olduğu düşünüldüğünde ailede şiddete dair duyarlılığın çocuğun eğitiminde büyük önem arz ettiği söylenebilir. Bununla birlikte toplumsal bir sorun olan şiddete karşı duyarlılık ve mücadelede toplumsal seferberlik elzemdir. Zira şiddet öğrenilen bir olgudur ve çocuklar şiddeti ailenin dışındaki faktörler aracılığıyla da (akranlarından, bilgisayar oyunlarından, televizyondan vs.) öğrenmektedir.

Bir diğer örnekte, aile içi ilişkilerde ortaya çıkan sorunlara geniş ailenin müdahalesinin eşler arasındaki uyumu engelleyici yönüne dikkat çekilmiştir:

> "10 aylık evliyim. Ancak vajinusmus rahatsızlığı nedeniyle birlikte olamadık. Eşim ve ailesi beni herkese rezil ettiler ve ailemi de arkalarına aldılar. İkimizin de ailesi doğulu, bu tür şeylerin olamayacağını, 10 yaşında kızların bile yapabildiğini söyleyerek beni her fırsatta rencide ediyorlar. Tedavi olmak için randevu ayarladım, üç seans gittik ancak sonra eşim bıraktı. Şimdi de sen bana karşı görevlerini yapmadın diyerek mehir hakkımın da olmadığını söylüyorlar. Boşandığımız takdirde mehir benim hakkım değil mi?" (32,Kadın,Lise)

Ailelerin evliliklere müdahalesinin artması sonucunda evliliklerin boşanmayla sonuçlanması olasıdır. Kaldı ki ev mahrem sayılacak yapıların başında gelmektedir ve orada yaşamayan insanların dışındakiler o sınırlara müdahale ettiğinde bu alenen kişilerin mahremiyetine müdahale etmek olarak algılanmaktadır (Vıncent, 2016, s.36). Önceki bölümlerde görüldüğü gibi bu soru karşısında da Diyanet İşleri Başkanlığı esasında toplumsal bir sorunla muhatap olmakta ve bu konuda fıkhi bir yaklaşım sunması talebiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durumda, Başkanlığın ilgili birimine hem mahremiyetin ihlali sorulmakta hem de dini nikahın şartlarından olduğu kabul edilen mehir hakkında bilgi istenmektedir.

3.2.1.3. Aile İçi Çarpık İlişkiler:

Alo fetva hattına aile ve mahremiyetin dönüşümü bağlamında gelen sorulardan aile içi çarpık ilişkiler dikkati çeken bir tema olarak öne çıkmıştır. Kişinin en önemli ve birinci plandaki sosyalleşme aracı olan ailede kimi zaman ortaya çıkabilecek olan sapkın ve çarpık ilişkiler sağlıklı sosyalleşmenin engeli haline gelebilmektedir. Alo fetvaya başvuran bir kişinin yönelttiği şu soru bu duruma örnek teşkil eder niteliktedir:

"Annem çok günahkâr bir kadındır. Zina yaptığını biliyorum. Çocukluğumuzda bizi de ensest ilişkilerle büyüttü. 3 kardeşiz. Şimdi evliyim. Küçük bir kızım var. Anneme kesinlikle güvenmiyorum. Anneme mesafe koyma hakkım var mı?" (32,Kadın,İlkokul)

Diyanetin anne-baba hakkında verdiği cevabı şu şekildedir: "Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır. Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz ancak banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber veririm"(Lokman suresi 14-15 akt. Diyanet Kurul, Anne- Baba).İslamiyet'e göre anne babaya itaat Allah'ın emirlerindendir. Fakat ayetten anlaşıldığı üzere kocaya itaatte de olduğu gibi körü körüne itaat söz konusu değildir. Sorulan soruya bakıldığında kişinin ensest türü ilişkiye zorlandığı ve bunun aile içerisinde en güvendiği kişi olan annesi tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Yapılan çalışmalar ensestin kapalı toplumların en büyük sorunlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır(Cavlan, 2014, s. 5-6) Aile kurumuna büyük zararlar vermektedir. Çocukluğunda bu tür olaylara maruz kalan bireylerin temel güvene karşı güvensiz* büyümeleri nedeniyle gelecekteki hayatlarında eşlerine ya da çocuklarına bu güvensizliği hissettirecek davranışlarda bulunmaları olasıdır (Polat, 2007, s. 55, Şahin ve Taşar, 2012, s.160).

"Baldızla zina nikâhı düşürür mü?" (42,Erkek,Ortaokul)

Soruya bakıldığında iki farklı normdan biri hala geçerliliğini devam ettirirken diğerinin yaptırımı ya birey için her hangi bir önem arz etmemekte ya da işlevselliğini yitirmektedir. Toplumsal anlamda çoğunluğu Müslüman olan ülkede İslam dini norm koyuculardan biridir. Ve İslam dinine göre iki kız kardeş aynı anda nikâhlanamaz

* Temel güvensizliğe karşı güven: çocuğun çevresine karşı ilk güven duygusunun oluşmasıdır. Bu evrede çocuğun ihtiyaçlarının giderilmesi büyük önem taşımaktadır. İhtiyaçlarının giderilmesi ve çevresindeki kişilerden sevgi ve uyarım alması hem çevresine hem kendisine temel bir güven geliştirmektedir. Erikson sağlıklı bir kişiliğin gelişmesinin ilk temeli olarak temel güveni görmektedir (Budak, a.g.e., 711).

(Aydın,2009, s.277). Bu da demek oluyor ki her iki kardeşten biriyle evlilik bağı kurulabilir ve evliliğin getirdiği yaşantı yaşanabilir. Fakat yukarıda Diyanete yöneltilen sorudan anlaşıldığı üzere bu normun çiğnendiği görülmektedir. Bu normun çiğnenmesinin diğer norma zararının olup olmadığı sorgulanmaktadır. İslam'ın toplumsal hayata koyduğu iki normdan zinanın yasak oluşunun etkisi azalırken; nikâhlı birliktelikler kurulması geçerliliğini sürdürmektedir.

"Eşimi aldattım, önce boşanma davası açtı sonra vazgeçti daha sonra o beni kız kardeşimle aldattı ve ben boşanma davası açtım, mahkeme kararı ile boşandık. Şimdi tekrar evlenmek istiyor, evlenebilir miyiz?"

(35,Kadın,Ortaokul)

Yukarıdaki soru sadece tek yönlü bir sadakat sorununa değil, eşlerin birbirlerine yönelik intikam duygularının aileyi temelden sarsan sonuçlarına işaret eden bir örneği barındırıyor. Yaşanan bu kadar olaydan sonra evliliğe hiçbir şey olmamış gibi devam etmek sağlıklı olmadığı gibi çift yönlü olarak aldatan ve aldatılan eşlerin sosyal ve dini normların zıddına tercihlerde bulunmaları meselenin bir yönünü oluşturmaktadır. Diğer taraftan ise Diyanetin halen bir danışma merci olarak görülmesi dikkat çekicidir.

Öte yandan yapılan araştırmalar sonucunda aldatılan eşin yoğun kızgınlık, utanç, depresyon, saplantılı düşünceler, kaçınma gibi belirtiler yaşadıklarını açıklamışlardır. En sık rastlanan ise aldatan eşe karşı duyulan güven kaybı ve kişinin evlilik yaşamında eskisi kadar kendisini güvende hissetmemesi gelmektedir. Aile mahremiyetinin kalmadığı bu durumlarda bireylerin psikolojik destek görmeleri gerekmektedir (Gürbüz,2016, s.16-18).

Mahremiyetin görünürlüğünün belirgin olduğu bir husus cinsler arası ilişkilerde ortaya çıkar. Dönüşüm sürecinde sınırların aşındığı gözlenmektedir. Gelen sorulardan biri bu açıdan dikkat çekicidir:

"Dul bir kız kardeşim var eşimle çok samimi, tesettürlü olmasına rağmen eşimin yanında kıyafetine ve hareketlerine dikkat etmiyor. Eşim onun kıyafet ve davranışlarıyla ilgili senden görmediğimi ondan görüyorum sende öyle giyin, onun gibi davran diyor. Bu şekilde onunla konuşmasının ve bana böyle demesinin yanlış olduğunu söylediğimde tartışma çıkıyor. Sinirlenmemek

için ikisi gülüp konuşurken odadan çıkıyorum. Anneme söyledim kıskanıyor musun deyip bana tavır koyuyorlar. Ne yapacağımı şaşırdım." (35,Kadın,İlkokul)

Dini terminolojide ihtilat, daha çok yabancı erkekle kadınların erkekli-kadınlı karışık eğitim görmesi; iş yerinde birlikte çalışması; nişan, düğün ve benzeri kutlamalarda karışık oturması ve ev ziyaretlerinde birlikte oturmayı kapsamına alır (Döndüren,2016:35). Dinin sosyal hayatta normatif olmasını esas alırsak bu kurallara uyulmadığı takdirde belli başlı toplumsal sapmalar ortaya çıkmaktadır. İhtilat kaçınılmazdır. Fakat dini ve sosyal itibariyle kadının ve erkeğin dikkat etmesi gereken belli hususlar bulunmaktadır. Kadın veya erkek karşı cinsle ilişkilerinin boyutuna dikkat etmediği durumlarda "kaynana ve kızının kocası" arasında bile gayrı meşru şeylerin yaşandığı görülmektedir.[*]

3.2.1.4. Nikâh ve Nikâhlanma:

Nikâh, bir kadın ve bir erkeğin irade beyanıyla evlenmek için başvurdukları yasal yoldur. İslamiyet'e göre ise nikâh, dini olarak aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkek ve bir kadının devamlı olmak kaydıyla birleşmelerini sağlayan akdi ve eşler arası ilişkiyi tanımlar. Resmi nikâh ve dini nikâh farklılığına gelecek olursak bu fark medeni hukuk tarafından tanınıp tanınmamaktır. Resmi nikâh aynı anda tek kişiyle evliliğe müsaade ederken dini nikâh şartlar sağlandığında birden fazla evliliğe müsaade edebilmektedir. Fakat her iki nikâh da toplumda kabul görmektedir. Gizli nikâh ise dini nikâhtaki ilan şartının yerine getirilmeden yapılmasıdır ki burada şeri kaynaklara göre bir nikâhtan bahsetmek mümkün değildir (Diyanet, t.y. , Kendileriyle).

Çok sık soru gelen konulardan biri de dini nikâh, gizli nikâh evlilik uygulamasındaki ritüeller hakkındadır. İslam'ın bu konulardaki tutumu şu şekildedir: "Her iki tarafın şahitler huzurunda irade beyanında bulunmalarına rağmen ailelerinden ve yakın çevrelerinden gizleyerek yaptıkları akit, gizli nikâh olarak adlandırılır. Böyle

[*]https://www.cnnturk.com/turkiye/kaynana-ve-damadin-iliskisi-ortaya-cikti-facia-yasandi

bir akit, nikâhta bulunması gereken aleniyet niteliğini taşımadığından dinin nikâh ve aile hayatı ile ilgili genel ilkelerine aykırıdır. Sadece iki şahidin bildiği bir nikâh akdinin aleni olduğu söylenemeyeceğinden ailelerin, akrabaların ve komşuların muttali olmadığı bir akit gizli nikâh olmaktan çıkmaz" (Tirmizî, Nikâh, 6; İbnMâce, Nikâh, 20).

Diyanete gelen sorularda nikâh öne çıkan bir başka temadır. Bu çerçevede sorulan sorulardan toplumda nikâhın önemine dair farklı görüşler vardır. Aşağıdaki soruda hem yaşanan durumun mahremiyete aykırı olduğu bilinmekte hem de uygun olmayan bir yaşantı sergilenmektedir;

"Eşimi kaybedeli dört yıl oldu. Aynı zamanda kanser tedavisi görüyorum. Bu kötü günlerimde bana destek olan, kendisi de bekâr kayınbiraderimle dinen uygun olmayan şeyler yaşadık. Çocuklarımı kaybederim düşüncesiyle onlara duyurmadan gizli bir nikâh istiyorum. Nasıl yapabilirim?"

(48,Kadın,İlkokul)

Sorulan soruya bakıldığında maksat ve uygulama nikâhın gerekliliği tam manasıyla yerine getirilmiş olmamaktadır. Çünkü nikâh aleniyeti sağlayarak kadına güvence vermesi bakımından büyük önem arz eder. Ancak burada kişinin ailesine bile açıklamaktan kaçınacağı bir nikâh arzusu gözlenmektedir. Bununla beraber aile arasında yaşanan bu çarpık ilişkiyi,-gelebilecek tepki ne olursa olsun- meşruiyetine kavuşturan ancak resmi bir nikâhla yaşanan birliktelik olmaktadır. Soru aynı zamanda önceki başlıklarımızdan aile içi çarpık ilişkilere de girmektedir. Aile içi mahremiyet kuralları ihlal edilmiş ve çarpık bir ilişki yaşanmıştır. Fakat taraflar bunu devam ettirmek istedikleri için vicdanlarını rahatlatmak maksadıyla diyanete bu soruyu sormuşlardır.

Bu konuyla ilgili gelen başka bir soruda:

"Dini nikâhla 1 sene önce evlendim, bu evlilik sadece benim ve nikâhlım tarafından biliniyor. Biz gizli nikâhla zina işlemekten kurtulduk mu? Baştan bana vaat ettiği şeylerin hiçbirini gerçekleştirmeyip resmi nikâh için şu an uygun zamanın olmadığını söylüyor. Ne dersiniz?"

(22,Kadın,Lise)

Gizli nikâh sonucunda ortaya çıkan problemlerin başında kadının hiçbir hak talebinde bulunamaması gelmektedir. Özellikle kadının hakkının korunabilmesi için, evliliğin mutlaka hukuki olarak tescili şarttır. Böyle yapılmadığı takdirde tarafların haklarının hukuken güvence altına alınması mümkün olmamaktadır (Cangir Arı,2011, s.56).

"Bir erkekle görüşüyordum. Resmi ve dini nikâh olmadan, onunla cinsi ilişkide bulundum. Seninle evleneceğim diye, yedi sene beni oyaladı. Erkeğin babası, oğlunun benimle evlenmesini istemedi. Başka bir kızla oğlunu evlendirdi. Ben bu erkeği seviyorum. Babamın evinde kalarak, dini nikâhla hayatımı devam ettirsem iyi olur mu? Siz neler söylersiniz?" (29,Kadın,Lise)

Aile evlilik konusunda tarafları yönlendiren büyük etmenlerden biridir. Fakat yeni bir ailenin kurulabilmesi için her iki tarafın da yaşadıklarının sorumluluklarını üstlenmesi beklenir. Sorulan sorunun başka bir yönü de ikinci evliliğe razı olup fakat yapılan evliliğin sorumluluğu olan nafaka teminini dahi yerine getirmeyen karşı tarafla gayri resmi evlilik birliğine razı olan kişinin durumudur.

"Beş altı senedir bir erkekle birlikteyim ancak birlikte olduğum evli bir adam. Dinî nikah kıydırmak istedik ve birkaç din görevlisine söyledik. Resmî evlilik belgesi istediler. Müftülüğümüzden bize yardımcı olması için size müracaat ettik. Bize yardımcı olmanız mümkün mü?" (32,Kadın,Ortaokul)

Dini nikâh ritüelinin uygulaması ülkemizde 7 Aralık 2018'e kadar resmi nikâh yaptırmış tarafların din görevlilerine başvurarak yaptırmış olduğu nikâhtır. İlgili tarihten sonra müftülüklere doğrudan resmi nikâh kıyma yetkisi verilmiştir. Müftüler nikâh memuru cübbesi giyerek resmi nikâhı kıyan görevlinin yaptığı şekilde ilgililerin nikâhını kütüğe kaydederek yapacaktır. Fakat soruda tamamen gayri resmi bir uygulama istenmektedir.

"Üniversite mezunu, okumayı ve araştırmayı seven bir insanım. Sizin devletten maaş aldığınızı ve devlete uygun cevap vereceğinizi bilerekten yine de sormak istiyorum. Ailem ve kız arkadaşımın ailesi evlilik için şuanı uygun bir zaman olarak görmemekteler. Buna binaen kız arkadaşımla ailelerin rızası olmaksızın dini nikâh kıydık. Aleniyeti sağlamak adına gördüğüm kişilere bunu söylüyorum. Şuan eşimle aynı evde yaşamıyoruz. Eşim duydukları bazı şeylerden dolayı nikâhımızın olup olmadığı hususunda tedirgin. Bana göre var ve evliyiz. Size göre evli miyiz?" (31,Erkek,Yüksek Lisans)

Sorularda benzer şekilde kişilerin eğitim durumları her ne olursa olsun evlilik sorumluluğundan kaçıp ama aynı zamanda onun getirilerinden yararlanmak isteyen kişiler dikkat çekmektedir. Yaşadıkları ilişkiler dinen uygun görülmeyen birliktelikler oldukları için diyanetten vicdanlarını rahatlamak maksadıyla fetva istemektedirler. Diyanetin İslam kaynaklarına dayalı olarak yaptığı açıklamaya göre; nikâh akdinin geçerli olmasının şartlarından biri de nikâhın şahitler huzurunda akdedilmesidir. En az iki şahit bulunmadan kıyılan nikâh akdi geçerli değildir. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.); "Şahitler olmadan kıyılan nikâh geçerli olmaz" (Tirmizi, Nikâh, 15) buyurmakla nikâhtaki en önemli şartlardan birinin şahitlik olduğunu ortaya koymuştur. Nikâh akdinde şahitlerin; erkeğin şahidi ve kızın şahidi şeklinde bir ayrıma tabi tutulması şart olmamakla birlikte bazı mezheplere göre kızın velisinin şahitler arasında olması gerektiği belirtilmiştir (Atar, 2007).

Türk toplumunun çoğunluğunun mensup olduğu mezhebe yönelik diyanetin açıklaması yine şu şekilde olmuştur: Hanefî mezhebindeki hâkim görüşe göre bulûğ çağına gelmiş kadın velisinin rızasını almadan evlenebilirse de erkekle kendi ailesi arasında denklik (kefâet) bulunmaması halinde velisi bu evliliğe itiraz edip akdi feshettirebilir (Atar, 2007).

"Cami altında değil düğün salonunda düğün olsun. Yoksa gelen az olur altın takanda az olur. Bu yüzden düğün bir kere oluyor, bir kere evleniliyor diyerek İslam'a uymayan tarz düğün ve gelinlik giymek doğru mu?" (43,Kadın,İlkokul)

İlk tarihten itibaren her toplum nikâh merasimlerini kendi dinî ve toplumsal yapısına uygun olarak gerçekleştirmiştir. İslâm dini de toplumsal hayatta yerine getirdiği fonksiyonları göz önünde bulundurarak meşru sınırlar içinde onu teşvik etmiştir. Aşırılığa kaçmamak ve İslâmiyet'in sosyal hayatla ilgili olarak koyduğu esaslara uymak şartıyla düğünde eğlenmek uygun görülmüştür. Fakat ekonomik kaygılar nedeniyle gelenekten ve dinden uzaklaşmak bir sekülerite işaretidir (Atar, 2007) .

Bu başlık altında değerlendirdiğimiz sorulara bakıldığında, birçoğunda gayri meşru yaşanan ilişkileri meşrulaştırma çabalarını görmekteyiz. Soruyu soran kişiler, dinin toplumsal yaşam bakımından kabul edemeyeceği yaşantılar için Diyanet kurumundan bir beklenti içine girmiş gözükmektedirler. Toplumsal yaşamlarında bu kişilerin içinde bulundukları bu durum nedeniyle vicdani rahatsızlık yaşadıkları ortadadır. Sorularından anlaşıldığı kadarıyla dini de bu rahatsızlığı ortadan kaldıran bir araç olarak görmektedirler.

Nikâh konusu toplumsal olarak kişiler arası mahremiyeti oluşturan olgulardan biridir. Sorulan sorulara bakıldığında gizli nikâh ya da ailelerin ve yakınların bilmediği ilan edilmeyen dini nikah toplumda geçerli kabul edilen nikah olgusunun yerini tutmamaktadır. Bu uygulamalar nikâhın işlevlerinden olan mahremiyetin oluşması ve soy bağının meşruluğunu yitirmesine neden olmaktadır. Buna bağlı olarak yaşanan ilişkiler mahremiyet dönüşümüne yol açmaktadır.

3.2.2. Mahremiyetin Dönüşümü Sonucunda Karşı Cinsle İlişkilerin Boyutunda Aşınan Sınırlar

"Evliyim üç kızım var. Eşim ailesine eşine karşı ilgisiz ve duyarsız bir insandı. Çalışmak için girdiğim iş yerinde evli ve benden yaşça da küçük biriyle bir buçuk yıl gayrı meşru ilişki yaşadım. Sürekli bana beni eşimden ayırıp, kendi de ayrılıp evleneceğimizi vaat etti. Şimdi de bu evliliğin mümkün olmadığını ancak bu şekilde kaçamak olarak gayrı meşru ilişkimizi devam ettirmemizi istiyor. Çok büyük depresyondayım. Günahımın da farkındayım." (39,Kadın,Lisans)

"Evli bir arkadaşım eşi askerde iken bir erkekle tanışıp görüşmeye başlıyor. Bu görüşme daha sonrada devam ediyor. Arkadaşım bu kişi ile görüşmeden önce eşinden hamile kalamamış. Şimdi hamile Kimden olduğunu bilmiyor, ne yapacağını da bilmiyor. Ne yapması gerekir." (27, Kadın, Lise)

"Evliyim ve yıllardır eşimden şiddet görüyorum. Eşimin bir arkadaşına âşık oldum ve görüşüyoruz. Yanlış olduğunu biliyorum ama aradığı zaman kontrolümü kaybediyorum ve onu reddedemiyorum. Ne yapmalıyım?" (30,Kadın,Lise)

Sadakat Arapça kökenli bir kelime olup TDK'nin tanımına göre; "içten bağlılık" anlamına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, t.y. , Sadakat). İçsel olan bu bağlanma eylemi yasalar tarafından da desteklenmektedir. Türk Medeni Kanunun aile bölümünde açıkça düzenlenmese de içsel olarak benimsenmiştir. Evlilik birliğinden doğan pek çok hak ve

yükümlülük gibi, sadakat yükümlülüğü de aralarında herhangi bir cinsiyet ayrımı yapılmaksızın her iki taraf için de geçerli ve eşit derecede bağlayıcıdır. Sadakatin en önemli görünümü, cinsel sadakattir. Cinsel sadakat, eşlerin birbirleri dışındaki kimseyle cinsel ilişki kurmamalarını veya cinsel ilişki amaçlı bir yakınlaşma yaşamamalarını gerektirmektedir (Badur ve Başara,2016, s.104-106).

Sadakatsizlik kimi zaman duygusal kimi zaman da fiziksel olabilmektedir. Eşlerden herhangi biri bir başkasıyla beraber olursa fiziksel sadakatsizlik olarak değerlendirilirken, birinden etkilenmesi ve ona âşık olması duygusal sadakatsizlik olarak adlandırılmaktadır. Kadının sadakatsizliği çoğu zaman beklediği ilgiyi ve duygusal bağlanmayı yaşamıyor oluşundan kaynaklansa da erkeğin sadakatsizliği genellikle cinsel haz arayışından kaynaklanmaktadır (Okuş Tezel,2014, s.5).

Nikâh önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi aile içi mahremiyet olgusunu oluşturmaktadır. Fakat nikâh olgusu bu mahremiyeti sağlamak ve devam ettirmek için tek faktör değildir. Sadakat ve bağlılık aile içi mahremiyeti ayakta tutan diğer etkenlerden biridir. Oysa mahremiyetin dönüşümü ile toplumdaki yerleşik sınırların aşınmasıyla sadakat de zaafa uğramakta; sadakatin ortadan kalkmasıyla mahremiyet de geçerliliğini yitirmektedir. Eşlerin bir birlerine olan güven ve sadakatinin ortadan kalktığı durumlarda evlilik kurumuna olan inanç yok olmakta ve taraflar birbirlerine ait hissetmedikleri durumlarda evlilik birliği boşanmalarla sonuçlanmaktadır.

"Eşim bana başkasıyla olsan umurumda değil diyerek hakaret etti. Nikâhımız düşer mi?"

(32, Kadın, Lise)

"Eşimi sevmiyorum, mutlu değilim, çalıştığım yerde beni sevdiğini söyleyen biri var ne yapmalıyım?" (29 , Kadın, Lise)

Gelen sorulara bakıldığında mahremiyet duygusunun kaybı eşe verilen değer ve önemi kaybettirmiş gözükmektedir. Kadın ve erkeğin eşini karşı cinsten sakınması ona karşı aidiyet duygusunun bulunduğunu göstermektedir. Sakınmaktan kasıt kadını hapsetmek değildir, ona karşı kendisini savunma içgüdüsünde hissetmesidir. Bunun kaybı ise sağlıklı birlikteliklerin ve mutlu ailelerin kaybıdır. Ancak toplumda

teşhirciliğin ve hazcılığın artmasıyla insanlar gelip geçici hevesleri için ailelerini feda etmektedirler. Eskinin yırtıkları yapamama (onarma) konusundaki hassasiyeti evliliklerini ve aksayan yönleri, krizleri de çözüme kavuşturmak için çaba göstermelerine yansımaktadır. Günümüzde ise yeni ve eski olmayan kıyafetler dahi modası ve trendi geçtiği için kullanılmamakta ve atılmaktadır. Bu moda furyası sadece eşyada değil bizim duygularımıza ve değerlerimize de yansımaktadır. Yukarıdaki ikinci soruya bakıldığında ise bu çok net şekilde kendisini göstermektedir.

"20 yaşında bir evlilik yaptım. Ancak çok geçmeden boşandım. Daha sonra evlilik maksadı ile bir kişi ile görüşmeye başladım. Aramızdaki ilişkinin samimiyeti fazlaca arttı. Hatta birbirimize "karıcım" "kocacım" şeklinde ifadeler kullanmaya başladık. Ancak ayrıldık. Bu durumda biz evli sayılır mıyız? Benim bu durumda başka birisi ile görüşüp evlenmem uygun mudur? Ara ara onunla evliyim evhamına kapılıyorum. Ne yapmalıyım?" (23, Kadın, Lise)

Popüler kültürün artan etkisiyle bireysel yaşam tarzları, toplumsal değerler ve normlar, haz ve özgürlük perspektifinde kurgulanan insan ilişkileri, ailelerin direncini zayıflatmakta ve hızla önemini azaltmaktadır. Ailelerin kurulması ve devamlılığının sağlanması, bireysel özgürlük alanlarına müdahale olarak algılanmakta, birey kendisini tanımlarken hayatın merkezinde ve aile bağlarından uzak olarak tanımlamaktadır (Bayer, 2013, s. 24-25).

"6 haftalık hamileyim eşimle evlenmeden önce bir erkek arkadaşım vardı biz onunla birlikte olmak dışında birçok bedensel yakınlaşma içindeydik bu durum beni çok rahatsız ediyor suçluluk duyuyorum bu içinde bulunduğum sıkıntıdan nasıl kurtulabilirim bunun doğacak çocuğuma zararı olur mu?" (27, Kadın, İlkokul)

Yaşanan evlilik dışı ilişkilerin bir başka türü de flört diye adlandırılan ilişki türüdür. Flört evlilik maksadıyla ya da sonucunda evlilik birlikteliği kurulmadan yaşanan duygusal veya fiziksel bağlanmadır. Fakat flört ayrılıkla sonuçlandığında çoğu zaman olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Diyanetin evlilik birlikteliği olmaksızın karşı cinsle görüşülmesi hakkındaki görüşü; dinimizin evlenme maksadıyla evlenilecek kişilerin görüşmesine belirli sınırlar içinde izin vermektedir. Bu hususta Diyanet'in paylaştığı bir hadise göre Resulullah (asm) Muğire Bin Şube'ye (ra): "Evlenmek istediğin kadına bak. Çünkü (evlenmeden önceki) onu görmen, aranızdaki evliliğin başarılı olmasını daha iyi sağlar" (Tirmizi). Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus iki tarafın tek başlarına kalabilecekleri ve kimsenin olmadığı bir ortam olmamalıdır

(Diyanet, t.y., Mahrem). Bu her ne kadar flört ilişkiyle aynı olmasa da karşı cinsle ilişkideki sınırı belirtmesi açısından büyük öneme sahiptir.

Alo fetva hattına gelen bu sorudan da anlaşılabileceği gibi her zaman günah sevap boyutu ya da fetva boyutu değil ailevi ve kişisel rehberlik ve psikolojik destek konusunda da sorular gelmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Alo fetva hattı toplumun bu noktadaki ihtiyaçlarına da cevap vermektedir.

3.2.3. Mahremiyetin Dönüşümünde Kitle İletişim Araçları ve Sosyal Medyanın Etkisi

Mahremiyetin sınırlarının aşınmasında kitle iletişim araçlarının ve yeni medya mecralarının rolü önemlidir. Geleneksel medya mecralarında işlenen temaların (flört, aldatmayı teşvik edici içerikler) mahremiyetin dönüşümündeki rolüne ek olarak günümüzde sosyal medya alanlarının zorlayıcı doğaları ve sunduğu imkânlar çerçevesinde hızlı ve etkili iletişim mahremiyetin hızla dönüşmesine sebebiyet vermiştir. Öyle ki, mahremiyetin dönüşümü artık "mahremiyetin patlaması" halini almıştır. Aldatmak, sadakatsizlik meşru şeyler ve kişisel tercihler olarak gösteriliyor (Bayer, 2013, s. 105).

Evlilik iki insan arasında toplumca kabul gören ve hukuken onaylanan, her iki tarafa da çeşitli hak ve sorumluluklar yükleyen, toplumun yeniden üretimini hedefleyen toplumsal bir kurumdur (Budak, 2009, s. 271). Günümüzde evliliği olumsuz etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunların en güncel olanlardan biri sosyal medya ve internet kullanımıdır. Diyanete gelen sorular içinde mahremiyetin dönüşümüyle bağlantılı olarak iletişim olanaklarının artışı ve sosyal medyanın etkisi önemli bir tema olarak tespit edilmiştir. Sosyal ağlar günümüzde ilişkileri sanallaştırarak gerçek yaşantının getirdiği, yüz yüze olmanın verdiği rahatsızlık ve çekingenliği ortadan kaldırmıştır. Hal böyle iken insanlar mahremiyet sınırlarını rahat şekilde aşabilmekte ve akışkan ilişkiler yaşayabilmektedirler (Bauman, 2009, s. 55).

Sosyal medyada en sık paylaşımda bulunulan şeylerden biri kişilerin özel hayatlarına ait fotoğraf ve resimleri olmaktadır. İnsanlar gönüllü olarak ve herkesin ya

da arkadaşlarının bu paylaşımı gördüğünü bilmektedirler. Kendi elleriyle bireyler özel alanlarını dış dünyaya ifşa etmektedirler. Panoptikon mantığıyla insanlar bunu hem göstermek hem de beğeni almanın yanı sıra görünür olmak ve farkında olunduğunu, izlenildiğini bilmek istemektedir. Bunun uygun olmadığının farkında olan bireyler de bulunmaktadır. Evlilik gibi iki farklı görüşten insanın bulunduğu bir kurumda bu farklılık anlaşmazlıklara yol açmaktadır. Örneğin;

"Eşim facebook kullanıyor. Ailevi güzel birliktelik fotoğraflarımızı facebook'ta paylaşıyor. Ben bunu pek uygun bulmuyorum. Siz neler söylersiniz?" (34, Erkek, Lise)

Mahremiyetin her dönemde geçerliliği aynı değildir. Önceden yapılması hoş görülemeyen, ayıp sayılan bir davranış başka bir dönemde sıradan görünebilmektedir. Özellikle kitle iletişim araçlarının etkisi bu konuda büyüktür. Önceleri en yakına gösterilen fotoğraf albümleri günümüzde sosyal medya hesaplarında neredeyse herkesle paylaşılmaktadır (Gündüz, 2015, s. 310). Gündelik hayatta karşılaşılabilecek bir yabancıdan derinlemesine bilgi alınamazken kitle iletişim araçları, internet ve özellikle sosyal medya vasıtasıyla gündelik hayattaki bu mesafe devre dışı kalarak yakınlığın önü açılmıştır (Gündüz, 2015, s. 308).

"Sekiz sene önce internetten tanıştığım bir adamla 2 defa buluştum. İstediğim duygusal bir yakınlık yaşamaktı. Buluştuğum bey beni öpmeye kalkınca ayrıldım. Eşim benden şüphelenip sorduğunda aceleyle yemin ederek inkâr ettim. Zamanla durum aşamalı bir şekilde ortaya çıktı ve eşim bana haklı olarak inanmaz oldu. Durumu öğrendiğinde benden ayrılmadı ve beni bütün detayları öğrenmeye zorladı. Bana işkenceler yaptı; unutmadı, unutturmadı. Sekiz seneden beri her gün bu mesele konuşuluyor evimizde. Artık tükendim, eşime ya da kendime zarar vermekten korkuyorum. Ne yapmalıyım?" (33,Kadın,Ortaokul)

Baumann'a göre modern dönemde insan ilişkileri kırılganlık arz etmektedir. Bu aşk, sevgi ve bağlanma konularını da kapsamaktadır. Aşk ve arzu birbirlerini tamamlayan şeylerdir ve arzu ona göre tüketim isteğinin diğer adıdır. Aşk kendi çıkarları doğrultusunda birçok şeyi yıkabilir. Bunların başında güven ve bağlanma gelmektedir (Baumann, 2003, s. 37).

"Evli bir arkadaşımın sosyal medyadaki hesabında sahte bir isim kullanarak pek çok yabancı erkekle mesajlaştığını gördüm. Evli olduğu kişi bu adresi görse hemen boşanma davası açar. Arkadaşımın kendi ailesi görse başta erkek kardeşi olmak üzere ona çok tepki verirler. Ben bu adresi tesadüfen gördüm. Normal hayatta kapalı bir bayan olmasına rağmen oradaki resimler hep açık. Ne yapmalıyım sizce." (31, Kadın, Ortaokul)

"Özel fotoğrafları kendinden habersiz çekilip İnternet paylaşılmış olan bir bayan. Evliliğini yıkmak isteyen birilerinin daima onu izlediğini hatta evini de gözetlediklerini düşünüyor. Bu sebeple şiddetli korkular yaşıyor. Yalnız dışarı çıkamıyor." (38, Kadın, İlkokul)

Bu sorulara bakıldığında sosyal medyanın ve internet kullanımının evliliğe olumsuz etkisi açıkça görülmektedir. Sorular analiz edildiğinde evlilik birlikteliğinde bulunması gereken özel hayatın gizliliği ilkesi çiğnenmiş gözükmektedir. Kişilerin ahlaki bir tutum olarak sosyal medya kullanımlarında kişisel bilgilerini ifşa etmemesi beklenmektedir. Fakat mahremiyet algısının dönüşmesiyle toplumsal normlarda esneklik ve akışkanlık kazanmıştır. Toplumsal norm ve benlik yoksunluğu insanların nasıl davranmaları gerektiği hakkında cevapsız kalmaktadır. Birey sosyal medyada gördüğü en popüler davranışları tekrar ederek kendisine meşru bir zemin oluşturmaktadır. Bu da toplumsal normun değişmesi ve beraberinde yeni bir mahremiyet inşasını getirmektedir. Tüm bunlar gerçekleşirken birey bu davranışı neden yaptığı ve niçin ahlaki davranması veya ahlaki görünmesi gerektiği hakkında düşünmektedir. Bu soru ahlakın bir ihtiyaç gibi algılanmasına neden olmakta ve bu güdülü davranış ahlaki olarak değerlendirilememektedir. Artık "benim yerimde kim olsa aynısını yapardı" yerine "ben yaptım çünkü" gelmektedir. Ahlakla birlikte insan olmanın da değer kaybettiğini düşünen Bauman bu konuda karamsar değildir. Ona göre tüm bu değişim ve dönüşüm ahlaksızlığı ürettiği gibi ahlakın da yeniden üretmesini sağlayacak ve insan, insan olmanın bilincine varacaktır (Göka, 2017).

"Eşim beni aldattı diye ben de bir erkeğe internet üzerinden açık resim gönderdim. Evliliğimize bir zarar geldi mi?" (28, Kadın, Lise)

Bu soruya da baktığımızda internet etkisiyle mahremiyetin ifşa edildiğini görmekteyiz. Her ne nedenle fotoğraf paylaşımı yapılsa da bu paylaşım kişisel mahrem alanın ifşasıdır. Ve bunun yanı sıra utanma duygusunun zedelendiğinin da göstergesidir. Yanlış bir algı olarak "o aldatıyorsa sen de aldat rahatlarsın" şeklindeki algı nedeniyle

insanlar sırf intikam duygusuyla kişisel mahremiyetlerini zedelemektedirler. ABD'de psikoloji profesörü Rowland Miller, sosyal paylaşım sitelerinde paylaşımda bulunmanın utanma duygusu kaybettirdiğini iddia etmektedir. Yapılan bir araştırmada (2011) aralarında yazar, gazeteci, aktivist, eğitimcinin de bulunduğu 29 kişiye bu tez yöneltilmiş ve birçoğu tamamen aynı olmamakla birlikte bu teze katıldıklarını belirtmişlerdir (Uhim, 2011).

Evlilik kurumunu ayakta tutan değerlerin başında sadakat, saygı, sevgi, karşılıklı anlayış ve aidiyet duyguları gelmektedir. Fakat dönüşümle birlikte bu değerler de "buharlaşmaktadır." Artık bireyler evliliğin de geçici ve sıradan tercihlerinden biri olduğunu düşünerek bir imzayla başladıkları evlilik kurumunu bir celse ile sonlandırmaktadırlar. Evlilikte karşılaşılan krizlere çözüm üretmek yerine arza çıkaran arabalarını sattıkları gibi eşlerini de değiştirebileceklerini düşünmektedirler. Bu da eşleri eşlerine karşı güvensiz hissetmelerine ve aidiyet yoksunluğuna götürmektedir (Tarhan, 2000).

İletişim alanındaki gelişmelerle birlikte ortak kullanımlı telefonlar yerine kişiye özel bireysel kullanımlık akıllı telefonların yoğun şekilde sosyal hayata girişinin mahremiyeti dönüştüren etkileri olmuştur. Bireysel telefonların internet ve sosyal medya imkanlarının da evlilik ve aile hayatına etkileri olmuştur.

"1 yılık evliyim. Eşim benimle evlenmeyi çok istedi. Ben ona karşı olan duygularımdan emin değildim ama o çok ısrarcı olduğu için evlendim. Uzaktan akrabalarımdan biri bana mesajlar attı. Ben de ona cevap verdim. Bir dönem telefonla görüştük. Sonra kafe gibi yerlerde buluştuk. Şimdi ne ondan vazgeçebiliyorum ne eşimden. Görüştüğüm kişi eşimden boşanmam konusunda baskı yapıyor." (26,Kadın,Lise)

Hızlı sosyal değişim kültürel değerlerin aktarımını zorlaştırmaktadır. Ve aile içerisindeki bağlılığı azaltmaktadır. Bunun sonucu olarak aile kurumu daha istikrarsız hale gelmekle beraber rehberlik ve bağlanma için güvenilir bir yapı olmaktan uzaklaşmaktadır. Bireyler dışarıdan gelen en küçük bir uyarana karşı evlilik kurumunu ve sadakati hiçe sayarak hazcı ideolojinin peşinden gitmektedir(Sayar, 2017).

"Eşimin bir kadınla görüştüğünü öğrendim. Kendisi de itiraf etti. Benim yanımda kadınla konuşuyor ve mesajlaşıyor. Engellemeye çalışınca da bana ve kızıma çok kötü sözler söyleyip hakaret ediyor. Kızım kuran kursuna gidiyordu. Bu sebeple onu da engelledi ve göndermiyor. Beni de boşamaya cağını ve o kadınla da evleneceğini söylüyor. Kadın evli ve iki oğlu var. Ne yapmalıyım?" (35,Kadın,Ortaokul)

"2 çocuğum var: bir tanesi üç aylık. Eşimle aramız çok iyiydi. Ama ikinci çocuğumun hamileliğinde telefonuna şifre koydu. Ağabeyimin eşiyle mesajlaşmalarını yakaladım. Onunla görüşüyor olmalarından şüphelendim. O dönemde namaz da kılmıyordu. Şimdi bize karşı çok ilgili namazına başladı. Telefonundaki şifreyi kaldırdı. Ama ben hala şüpheleniyorum. Kendisine sordum yanlış bir şey yapmadığını söyledi. Ama ben çok soğudum ve ona yaklaşmak istemiyorum." (39, Kadın, İlkokul)

Toplumsal normlara bakıldığında kadın ve erkeğin aldatmasının farklı algılandığı şeklinde bir kanı bulunmaktadır. Kadının aldatması affedilemezken erkeğin aldatması "elinin kiri yıkar geçer" şeklinde yanlış bir algı mevcuttur. ASAGEM tarafından 2010 yılında yapılan çalışmaya göre "Kadınların aldatması affedilemez." görüşünü benimseyenlerin oranı % 82,4; "Erkeklerin aldatması affedilemez." görüşünü benimseyenlerin oranı % 72,2'dir. Her ne kadar % 10'luk bir fark olsa da her iki cins için de aldatmanın affedilemez oluşu dikkati çekmektedir. Diğer taraftan, "Evliliğin temeli sadakattir." şeklindeki bir ifadeye %89 oranında bir katılım, aile içinde eşlerin sadakatine verilen değerin önemini de ortaya koymaktadır (Türkiye Aile Değerleri Araştırması,2010, s.87-92).

3.2.4. Mahremiyetin Dönüşümü ve Sapkın Cinsel Eğilimler

Her toplumda "mahremiyet" kuralıyla bağlantılı olarak belli değer ve normlar bulunmakta ayrıca kimlerin cinsi beraberlik içinde olup kimlerin olamayacağıyla ilgili kurallar ve yasaklar bulunmaktadır (Arslantürk ve Amman,2013, s.257). Fakat mahremiyetin dönüşümüyle bu denge ortadan kalmış, engeller ve sınırlar aşınmıştır.

"Ablamın eşi başka ablamın 13 yaşındaki kızına fiziksel tacizde bulundu. Bizde bu adamla evli olan ablamın kanına girerek boşatmak istiyoruz ne dersiniz?" (36,Kadın,İlkokul)

"Eşim kız kardeşimin kızına müstehcen mesajlar atmış. Benim nikâhım düşmüş olur mu?"

(45,Kadın,İlkokul)

Ensest (inceste, incest, yasak hısımla cinsel yakınlaşma, yasak sevi, yasak aşk), "Bir toplumun yerleşmiş törelerine göre evlenmeleri yasak olan yakınların aralarında cinsel ilişki kurmaları" olarak tanımlanmaktadır (Marshall,1999, s.201). Yakın akrabalar arasında yasayla veya gelenek yoluyla yasaklanan cinsel ilişki olarak da tanımlanmaktadır. Ensest yasağını kapsayan akrabalık grubu değişkenlik gösterirken yasak tüm kültürlerde hâkimdir. Ensestin kapsamını yasa belirlerken genellikle baba-kız, anne-oğul, kardeş-kardeş ilişkileri ensest olarak kabul görmektedir. Bazı ülkelerde mağdur 16 yaşından küçükse bu çocuk istismarı kapsamında yer almaktadır. Bu tür ilişkilerde en sık rastlanan baba-kız ensestidir ve bilinenden fazlası olduğu tahmin edilmektedir. Bu tür ilişkilerde otorite sahibi olan baba veya erkek kardeş fiziksel ve toplumsal anlamda daha güçsüz olan karşı cinsi ilişkiye zorlamaktadır. Bu ilişkinin kız çocuğu üzerinde yaşamı boyunca devam eden travmatik izler bıraktığı bilinmektedir (Budak,2009, s.254).

"Annemle eşim 13 yıldır zina yapıyormuş, nikâhımın düştüğünü biliyorum. Çocuğum babasız kalmasın diye aynı evde nikâh olmadan durabilir miyim?" (44,Kadın,İlkokul)

Diyanete göre İslam dininin bu konu hakkındaki tutumuna bakılırsa; "Kuran evlenilmesi haram olan kişileri Nisa 23. ayetiyle açıklamaktadır: "Size (şunlarla evlenmeniz) haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, karılarınızın anaları, birleştiğiniz karılardan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız – eğer onlarla henüz birleşmemişseniz, (kızlarını almaktan ötürü) üzerinize bir günah yoktur- kendi sulbünüzden gelen oğullarınızın karıları ve iki kız kardeşi bir arada almanız. Ancak geçmişte olanlar hariç. Şüphesiz Allah, Çok bağışlayan, çok esirgeyendir" (Diyanet, t.y. , Evlenilmesi). Burada sayılanlar, nesep, emzirme ve evlilik ilişkilerinden dolayı kendileriyle evlenilmesi yasaklanan kadınlardır. Koyduğu bu kurallar sayesinde Kur'an, aile sistemini, erkekler ve kadınlar arasındaki insanî ilişkileri düzenlemeyi hedeflemiştir. Bu düzlemde yaşanan duyguları her türlü bir cinsellik hissinden uzak tutmayı hedeflemiştir. Hem çekirdek ailede, hem de kalabalık aile ocağında yaşayan geniş aile ortamında olabilecek ahlâkî sorunlara fırsat vermeksizin

gündelik hayat ilişkilerindeki ölçü ve dengeyi korumayı gaye edinmiştir (Kasapoğlu,2003, s.8).

"İki ay önce annemi kaybettik. Annemin vefatından sonra babam birkaç gün benim yanımda kaldı. 11 yaşında bir kızım var. Babamın bu süreçte kendisine cinsel istismar teşebbüsünde bulunduğunu söyledi. Yarın annem için Kur'an okutacağız. Kızımı bırakabileceğim kimse yok. Babamın da bulunduğu ortama kızımı götürmemde bir sakınca var mı?" (42, Kadın, İlkokul)

"Amcam beni taciz ediyor. Aileme söylersem olayın büyüyeceğinden korkuyorum. Ne yapmalıyım?"

(22,Kadın,Lise)

Ensest çoğunlukla toplumda tabu olarak kabul edilen, gizli kalan olaylardandır. Ensest aile içinde yaşanan bir olgu olması hasebiyle, toplum tarafından kabul edilebilirliğinin olmayışı, ailenin parçalanmasından duyulan endişe gibi etmenler nedeniyle üstü kapalı kalıp açığa çıkması zordur. Mağdurların üzerinde diğer istismar tiplerine kıyasla daha kalıcı hasar bırakması nedeniyle bilinmesi ve önlenmesi gerekmektedir (Şahin veTaşar,2012, s.169).

Mahremiyetin dönüşümünün en büyük zararlarından birisi de toplumsal normlar tarafından kabullenilen birlikteliklerin yıkılmasıdır. İnsanlar karşı cins yerine hem cinslerini partner olarak görebilmektedirler. Bu birliktelikleri kabullenmeyen veya toplumsal normlara aykırı bulan kimselere ise "homofobik" adlandırması yapmaktadırlar. Oysa toplumsal normlar bir arada yaşama kültüründen oluşan ve onu destekleyen bir bütündür.

Kişisel tercihlerin, bireysel duygu ve hislerin önem kazanması ve kişilerin benlikleri üzerinde aşırı kafa yormaya gösterilen ihtimam dönüşümü kolaylaştıran faktörlerdendir. Bireyler artık kendi hayatlarını planlamanın da ötesinde tasarlamaktadırlar. İçinde bulundukları hayatları kabul edip geliştirmek yerine popüler kültürün dayattığı hayat tarzıve yaşam biçimlerine yöneltmektedirler. Tıbbın ilerlemesiyle birlikte bu değişim talepleri çok daha kolaylaşmış; geçmişte imkânsız olan durumlar günümüzde kolaylıkla gerçekleştirilir hale gelmiştir. Örneğin cinsiyet değişikliği operasyonları bu nevi değişikliklerdendir.

"Kızım üniversite eğitimi esnasında farklı bir cinsel tercihte bulunarak kız arkadaşı ile beraber olmaya başladı. Allah'a olan inancı da kayboldu. Bu konu da ne yapabilirim?" (45,Kadın,Ortaokul)

"Erkek bir yeğenim var. Fakat kadınlık hormonları ağır basıyormuş. Kendini kadın olarak kabul ediyor. Şu an bir erkekle yaşıyor. Ameliyat olup cinsel organını da kadına çevirmek üzeredir. Helallik haramlık olarak nasıl davranmalıyım. Evlatlarım nasıl davranmalı?" (35,Kadın,İlkokul)

"Ben kendimi kız gibi hissetmiyorum 9 yaşımdan beri. Erkek gibi hissediyorum ve bunun için çok doktorlara gittim. Onlar da ameliyat olabileceğimi ve çeşitli hormon ilaçları kullanarak sorunu çözebileceğimi söylediler. Ben bunu yapmayı istiyorum. Dinimize göre bu uygun mudur?"

(18 Yaş Altı, Kadın, Lise)

Kuran'da insanın ilk yaratılması "fıtrat" kelimesi ile ifade edilir. Fıtrat kelime olarak yarmak, yararak çıkma anlamlarına gelen "ftr" kelimesinden gelir. "Ftr" kelimesi, mutlak yokluğun parçalanarak varlığın çıkması hali olan ilk yaratılışı ifade etmektedir. "Fıtrat" kelime anlamıyla sadece Rum Suresi 30. Ayetinde geçmektedir. "(Resulüm) sen yüzünü hanif olarak dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah'ın yaratılışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler." Görüldüğü gibi bu ayette, fıtrat ilk yaratmadaki bozulmamış tabiatı ifade etmek için kullanılmaktadır. Çünkü yaratmak eylemi, yaratanın insanı tasarladığı şekli ile yaratması ve bu yaratma eylemine dışarıdan hiçbir müdahalenin yapılmaması anlamını ifade etmektedir. İnsan aslında bedenen ve ruhen bir tasarımın ürünüdür. Bu tasarımın dışında bir hareket, ilk yaratılmış halini, yani fıtratını değiştirme anlamına gelmektedir (Şahin,2015, s.516-517). Yukarıdaki sorularda tıp biliminin gelişmelerinden olan cinsiyet değiştirme operasyonlarının, bireylerin cinsiyetlerini müdahale edilebilir bir hale getirmiş olması biyoetik bir sorun teşkil etmektedir. Günümüzde cinsiyet ideolojilerinin çeşitlenmesiyle birlikte bireylere cinsiyetleri üzerinde değişiklik yapma seçenekleri sunulmaktadır. Bu da bireylerin kendi varoluşlarını sorgulayarak kendi istekleri doğrultusunda bedenleri üzerinde değişiklik yapma sonucunu doğurmaktadır.

İnsanın doğuştan getirdiği özellik ve şeklin değiştirilmesi ve bu amaçla yapılan her türlü tıbbi müdahale hoş karşılanmamış, bu durum fıtratı bozan müdahaleler olarak nitelendirilmiştir. Ancak belli sınırlar dâhilinde izin verildiği de olmuştur. Bu sınırlar, salim fıtratı bozmak kastı olmamak; yapılmasında bir yarar yapılmamasında bir zarar

bulunmak; hile, aldatma ve karşı cinse benzeme kastı bulunmama; hukuki karışıklığa ve yanlış anlamaya yol açmamak vb. şeklinde belirlenmiştir (Diyanet, 2002 , Estetik).

"Biz mütedeyyin bir aileyiz. Evimizde dinimizin ölçülerine göre davranılır. 15 yaşındaki oğlumda bir kaç yıldır feminen davranışlar görüyoruz. Okula gitmek istemiyor, dar kıyafetler giyiyor, kız gibi davranıyor. Ne yapabiliriz?" (50,Kadın,İlkokul)

"4 kız evladım var. 4. kızım psikolojik problemli. 15 yaşında iken kendisinden yaşça büyük bir kadınla tanıştı. İki sevgilinin yazışmaları gibi birbirleri ile yazışıyorlardı. Yasakladık, 18 yaşını doldurur doldurmaz evden ayrıldı. Şimdi o kadınla aynı evde yaşıyor. Çevreden kadını eş cinsel olduğu ile alakalı duyumlar da aldık. Biz bu durumdan çok rahatsızız. Nasıl kızımızı kurtarabiliriz?"

(42,Kadın,İlkokul)

Kızım 27 yaşında, geçen gün bana lezbiyen olduğunu söyledi. Ben de benim böyle bir kızım olamaz deyip evden kovdum. Şimdi nerde kaldığını, kimlerle beraber olduğunu bilmiyorum. Ne yapacağımı bilmiyorum bana yardım edin..." (48,Kadın,Ortaokul)

Karşı cinsin kıyafetlerini giymekten hoşlanma transeksüalite olarak adlandırılmaktadır. "Kişinin, kendini yanlış cinsin bedenine hapsolmuş şekilde hissettiği karşı cinse ait fiziksel özelliklere ve sosyal rollere sahip olmak, kısaca karşı cinsten birisi olarak yaşamak için zorlayıcı bir arzu duyduğu psikoseksüel bir rahatsızlık" şeklinde tanımlanmıştır (Budak,2009, s.740). Öte yandan, heteroseksüel (heterosexual), kadın erkek fark etmeksizin duygusal veya cinsel açıdan karşı cinse yönelen veya ilgi duyan kimse olarak tanımlanmaktadır. Eş cinsel eğilimi tanımlamak için kullanılan başka bir tanım ise "Quer" dir. Başlangıçta hakaret vari olarak kullanılan bu kelime zamanla hakaret anlamından arındırılmış ve isim olarak kullanılmaya başlanmıştır (Budak,2009, s.411).

"Yedi yaşında bir oğlum var. Sürekli oğlum eş-cinsel olacak korkusu yaşıyorum. Onu okulu gönderdiğimde veya dışarı oyun oynamaya saldığımda sürekli tacize uğrayacak ve bu taciz yüzünden büyüdüğünde eş-cinsel olacak diye evham yapıyorum. Bu yüzden dış dünyada çok kirlendi diye eve geldiğinde onu sürekli yıkıyorum." (30,Kadın,Lise)

"Kocanın hemcinsiyle zina yapması nikâhı düşürür mü?" (44,Kadın,İlkokul)

"12 yıldır evliyim. Eşimin eş cinsel olduğunu yeni öğrendim. Nikâhım düşer mi?"

(43,Kadın,İlkokul)

Eşcinsel bireyler üzerinde yapılan bir araştırmada maneviyat ve cinsel yönelimin ilişkisi sorusu sorulmuştur. Gelen cevaplar geleneksel İslam anlayışının ve Türk

toplumunun eşcinselliğe karşı tutumunun olumsuz, dışlayıcı ve karşı olduğunu göstermiştir. Çoğunluğunun İslam dinine inanan bireylerin bulunduğu ve Türkiye gibi geleneksel cinsiyet normlarının hüküm sürdüğü bir toplumda yaşayan eşcinsel bireyin içinde bulunduğu durum, "eşcinselliğin heteroseksüel yönelime evrilebilir bir yönelim" olduğu şeklinde kabul edilmektedir. Kısaca homoseksüel olmak geçici bir sapma davranışı veya hastalık olarak görülmekle "bu zamanla değişe bilirlik arz etmektedir" denilmektedir (Kıraç, 2014, s. 470).

İslam dininin eşcinsel eğilime bakışının olumsuz olduğu gayet açık ve net olarak Kur'an'da belirtilmiştir. "Şehveti tatmin etmek için kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz taşkın bir milletsiniz" şeklinde bu yönelimin tamamen sapma davranışı olduğu açıklanmaktadır. Yine Şuara suresi 173. Ayette hem cinslerinden kendilerine eş edinen kimseler için "yola gelmeyenler" olarak bahsedilmektedir. Bu davranışı her ne kadar cinsiyet yönelimi ve cinsiyet eğilimi veya özgürlük olarak adlandırsalar da bu bir sapkın davranış ne gelenek ne de kültürle bağdaşmamaktadır (Karaman ve diğerleri, 2014, s.29-33). Bu sadece İslam dininin kabulü değildir. Diğer semavi dinlerden olan Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerinde de kesinlikle olumsuz ve reddedici karşılanmıştır. Yahudilikte "Kadınla yatar gibi erkekle yatmayacaksın, menfur şeydir" şeklinde kınanan bir davranış olduğu belirtilmiştir(Kitabı mukaddes, Eski Ahit, 2000, s.118). Hıristiyanlıkta ise "onların kadınları tabi kullanışı, tabiata muhalif olana çevirdiler ve aynı suretle erkekler de kadının tabi kullanışını bırakarak birbirlerine kızıştılar" (Kitabı Mukaddes, Yeni Ahit,2000, s.155). Toplumsal normların belirleyicilerinden olan dinler bu tür davranışları onaylamamakta ve karşı çıkmaktayken mahremiyetin dönüşümüyle toplumsal normların geçerliliğinin zayıflaması sonucunda bu tür davranışlar cinsel özgürlük olarak takdim edilmekte ve toplum bunu kabule zorlanmaktadır. Toplumun kabulü için geliştirilen bir takım stratejiler arasında bilim, hukuk ve siyasette etkin şekilde işletilmektedir. Farklı cinsel tercihler insan hakları olarak kabul görerek hukuki zeminde yer edindirilmeye çalışılmıştır. 26 Ağustos 1996'da Hong Kong'da düzenlenen Dünya Sağlık Birliği 14. Dünya Seksoloji Kongresi'nde evrensel cinsel haklar

deklarasyonu kabul edilmiştir. Bu deklarasyonda "cinsel haklar, bütün insanlar için özgürlük, insanlık onuru ve eşitlik gibi temel haklara dayalı evrensel insan haklarındandır" şeklinde cinsel anlamda özgürlüğün tanınması sağlanmıştır (Keçe, 2015). Devletler de bu davranışları cinsel özgürlük ve insan hakları olarak kabul etmek zorunda bırakılmıştır. Cinsel yönelim nedeniyle farklı ülkelerde uygulanan cezai yaptırımları BM 2008'de deklarasyon yayınlayarak kınamıştır (Şahin,2015, s.508).

3.2.5. Mahremiyetin Dönüşümü ve Biyoetik Tartışmalar

Mahremiyetin dönüşümü bir takım biyoetik meselelerle yakından ilintilidir. Günümüzde çocuk sahibi olmak ya da olmamak bir tercih meselesi haline gelmiş; hesaplanabilir ve programlanabilir bir üreme dönemine geçilmiştir. Bu konu Diyanet İşleri Başkanlığına yöneltilen sorular bağlamında da önemli bir tema olarak ortaya çıkmıştır.

"Tanıdığım komşularımdan biri çocuk sahibi olabilmek için arkadaşından yumurta nakli yaptırmayı düşünüyor. Türkiye deki doktorlar bunu yapmadıkları için Kıbrıs'taki hastanelerden birinden randevu almışlar. Bu konuda dinimizin görüşü nedir?" (39,Kadın,Lise)

"Kızım hamile kalamıyor benim yumurtamdan ona verilse olur mu?" (43,Kadın,İlkokul)

Yumurta nakli, herhangi bir kısırlık sorunu yaşamayan kadınlardan tüp bebek tedavilerinde olduğu gibi yumurta hücresi elde edilerek bu yumurtaların anne olmak isteyen başka bireyler için kullanılmasıdır (Mumcu, 2014). Yumurtası alınacak olan bağışçıda belli başlı özellikler aranmaktadır; herhangi bir kalıtsal rahatsızlığının olmaması, bulaşıcı hastalıklara yakalanmamış olmak, 18-35 yaş arasında olmak vb. gibi. Fakat tıp etiği altında ele alındığında sonuç son derece olumsuz ve karmaşıklık arz etmektedir. Yumurta bağışı sperm bağışı gibi olmamakta ve doğan çocuk onu doğuran annenin değil yumurta bağışçısı annenin genetik kodlarını almaktadır.

Diyanetin Kasım 2007 tarihinde güncel meseleler istişare toplantısında konuşmacı Prof.Dr. Semra Kahraman bu konuyla ilgili Kuzey Kıbrıs'ta yaşadığı bir anekdotu paylaşmıştır. Havaalanında eski hastalarından biriyle karşılaşmış ve

kendisinin ve yanındaki beş kişinin yumurtalık nakli için geldiğini öğrenmiş ve aynı uçakta yaklaşık otuz kişinin de bu operasyonlar için yolculuk ettiğini belirtmiştir. Kahraman, bir günde otuz verici bulunamayacağını ve bu yumurtaların tek bir kadından alınabilme ihtimali olduğunu, otuz kadın için yaklaşık sekiz donör olabileceğini (bir kadından ortalama 10-12 yumurta elde edilebilir) belirtmiş; bu donörlerin de Türkiye'den olmasını muhtemel görmüştür. Altını çizdiği önemli kısım ise bu uygulamaların son derece kontrolsüz, gayri ahlaki, hem tıbben hem de etik olarak büyük sorun yaşatacağını belirtiyor (Diyanet, 2007, Güncel).

Diğer bir yöntem taşıyıcı anneliktir, taşıyıcı annelik hakkında gelen soru ise;

"Ben normal yollarla hamile kalamıyorum. Benim yumurtalarım eşimin spermiyle birleştirilerek başka bir hanımın rahmine yerleştirilmek suretiyle çocuk sahibi olmamamda bir mahsur var mıdır?"

(30,Kadın,Lise)

Taşıyıcı annelik; üreme hücreleri bulunmakla beraber çocuk doğurmada engeli bulunan bireyler için yumurta ve spermin laboratuar ortamında döllenmesi sağlanır ve onu dokuz ay boyunca taşıyacak olan anneye enjekte edilerek hamilelik gerçekleştirilir. Her ne kadar sperm ve yumurta genetik kodlar bakımından öznellik sağlasa da dokuz ay boyunca onu taşıyan anneden beslenmekte ve psikolojik ve biyolojik bakımdan ondan etkilenmektedir (Yıldız ve diğerleri,2018, s.564).

Çocuk sahibi olmak için başvurulan diğer bir yöntem sperm bağışıdır, bu konudaki soru ise;

"Bir çiftin çocukları olmuyor. Kadına, yabancı bir erkeğin spermi zerk edilse, dinen caiz olur mu?" (35,Kadın,Ortaokul)

Sperm bağışı; çocuk sahibi olmak isteyen erkekte sağlıklı sperm hücresinin bulunmadığı durumda, üreme hücreleri sağlıklı olan başka bir erkekten sperm hücresi alınarak yumurtayla döllenmesi sağlanarak kadının rahmine yerleştirilir. Başka bir uygulama olarak ise çocuk sahibi olmak isteyen fakat evlenmek istemeyen kadınların dondurulmuş spermleri kullanması mümkündür.

Mahremiyetin dönüşümünün ailedeki en büyük etkilerinden biri de doğacak çocuğun soy bağının sabit olmamasıdır. Aşağıdaki sorularda ise bu dönüşümün etkisi görülmektedir;

"Gelinim iş yerinden biri ile beraber olmuş ve ondan hamile kalıyor. DNA testi yaptırdık, çocuk oğluma ait değil. Çocuğun babasına söylense çocuğu kabul edecek durumda değil. Sorumluluk alabilecek bir kimse değil. Bundan dolayı da karşı tarafın haberi yok. Oğlum ve gelinim tekrar bir araya gelseler ve oğlum bu bebeği de kendi çocuğu gibi kabul etse, kimseye bir şey söylenmese, dinimize göre bu uygun mudur?" (46,Kadın,İlkokul)

Her iki soruya da bakıldığında ailenin işlevlerinden olan nesebin muhafaza edilmesi işlevi geçerliliğini yitirmiş gözükmektedir. Bu tür sorular bize ailenin bazı işlevlerinin zayıflatılmaya çalışıldığının bir göstergesidir.

Mahremiyetin dönüşümüyle bireyin değer olarak merkeze alınması paralellik arz etmektedir. Bunun sonucu olarak da bireylerin kendi çocukları dahi olsa istenmeyen çocuğun hayatlarından çıkarılmasıyla sonuçlanmaktadır. Nedeni her ne olursa olsun kürtaj uygulamasıyla bir canlının hayatına son vermek son derece etik olarak kabul edilmeyen bir konudur.

"Dini nikâhımızı sonlandırdık. Ancak resmi nikâhla ayrılık sürecimiz iki yıldır devam etmekte. Bu süre zarfında başka bir erkekle beraberlik yaşamaya başladım ve hamile kaldım, bu durum ailem tarafından bilinirse çok zor durumda kalacağımdan bu bebeği aldırmam caiz olur mu?"

(28,Kadın,Lise)

"Halamın kızı birisiyle ailesinden gizli olarak dini nikâh kıymış ve şimdi de bebek bekliyor. Nikâhlı olduğu kişi kendisini bırakıp başka birisi ile evlendi ve bebeği aldırmasını istiyor. Aynı zamanda ailesi de kabul etmiyor, bebeği aldırmazsa eve gelemeyeceğini söylüyorlar. Bu durumda bebeği aldırabilir mi?" (30,Kadın,İlkokul)

"Tanıdığım bir genç, kızın ailesinin haberi olmadan bir genç kızla dini nikâh yapmış ve birlikteliğinden kız hamile kalmış. Kızın ailesi bunu öğrenirse kızı öldürme ihtimalleri yüzde yüz yakın imiş bu durumda kızın hayatı tehlikede olduğu için çocuğunu aldırabilirler mi?" (33,Kadın,İlkokul)

Resmi nikâh olmadan yaşanan birlikteliklerin sonucu kürtajla sonlandırılmaktadır. Etik bir sorun olarak fetüsün yaşamının sonlandırılması her dönemde yanlış bulunan bir eylem olmuştur. Günümüzde yasal olmayan birliktelikler, erken yaşta yaşanan gebelik veya babanın bebeği kabul etmemesi nedenleriyle fetüsün yaşamına son verilmektedir (Tunca ve Kurt,2016, s.59).

Konumuzla ilgili başka bir konu sütannelik meselesiyle gündeme gelmektedir. Sütanne, bir çocuğun annesi dışında sütünü emdiği kadına verilen isimdir. İslam dinine göre sütanneler ve sütkardeşlerle evlilik yasaklanmıştır. Buna göre süt hısımlığının gerçekleşmesinin şartı çocuk iki yaşına gelmeden az ya da çok olsun annesi hariç bir başka kadından süt emmesidir (Diyanet, 2018, Süt). Bu konuyla ilgili olarak Diyanete bazı sorular yöneltilmiş; özellikle tıbbın imkânlarıyla süte sahip olmanın sütannelik imkânını sağlayıp sağlamadığına yönelik yöneltilen soru dikkat çekicidir.

"Çocuk Esirgeme kurumundan bir yaşında bir bebek evlat edinen bir kadın çocuk ile arasında sütten kaynaklı mahremlik oluşması için hormon tedavisiyle göğsünden bir kaç damla sütü bebeğin ağzına verir. Bundan sonra görüş aldığı birileri doğal yolla süt gelmediği için böyle bir mahremiyet oluşmayacağını söylerler. Bunun üzerine kadın süt vermekten vaz geçer. Kadın, bu vermiş olduğu süt ile mahremiyetin gerçekleşip gerçekleşmediğini sordu." (35,Kadın,Lise)

Süt hısımlığı iki yaşından önce kadının emzirdiği çocukla aralarında oluşan bağa verilen addır. Hormon tedavisiyle de olsa kadın çocuğu emzirdiyse bu bağ kurulmuş sayılır. Süt akrabalığı çocuğun memeden sütü emmesi halinde kurulduğu için süt bankacılığından alınan sütle dahi olsa bu akrabalık oluşmuş kabul edilir (Diyanet, 2018, a.g.e.). Burada sorgulanan şey de tıbbın imkânlarıyla sütün sağlanması sonucunda kişi ile bebek arasında mahrem olacak bir yakınlığın dinen tesis edilip edilmediğidir.

Tıp biliminin gelişmesiyle insan hayatı daha bilinebilir ve müdahale edilebilir bir hal almaktadır. İnsan hayatının hesaplanabilir ve yönetilebilir oluşu onun mahremiyetini ihlal eden bir olgu olmaktadır. Tıp artık insan sağlığı için faydalı bir bilim olmanın yanı sıra teknolojik gelişmelerle birlikte daha çok insan hayatını yönlendiren, sınırlayan ve şekillendiren bir bilim olmuştur. Yukarıdaki sorulara baktığımız da kürtaj hakkında gelen sorular sadece tek bir bireyin hayatının şekillendirilmesi değil bir başka bireyin yaşam özgürlüğünün elinden alınmasıyla sonuçlanmaktadır. Öte yandan, anne adayları şimdiye kadar tıp alanındaki teknolojik gelişmelerle çocuğun cinsiyetini öğrenirken günümüzde sahip olacakları çocuğun cinsiyetini belirlemeye de başlamışlardır. İnsan hayatının bilinebilir ve yönetilebilir olması onun mahremiyetini zedelemektedir. Tıp alanındaki bu gelişmeler mahremiyetin dönüşümünün göstergelerindendir.

Tıp alanındaki gelişmeler bir başka açıdan heteroseksüel yapının çöküşünü[*] de beraberinde getirmiş gözükmektedir. Gey ve lezbiyen evliliklerde sperm ve yumurta nakilleriyle çocuk sahibi olmanın önü açılmıştır.Sadece donörlük değil gey iki erkekten alınan spermler döllenme sonucu taşıyıcı annenin rahmine yerleştirilerek her iki erkek de ikiz bebeklerden birinin babası olmuştur.Bu gelişmeler her ne kadar Giddens'a göre "heteroseksüel sağlıklıdır" tezinin çöküşünü gösterse de aslında toplamda insan hayatının saygınlığının ve bilinemez oluşunun önemini zedelemektedir. İnsanoğlu doğadaki diğer şeylere hükmederek onları obje haline getirirken kendisini de yavaş yavaş obje haline getirmeye başlamıştır. Bu da dokunulmaz insan hayatı gerçeğini değiştirerek mahremiyeti dönüştürmüştür.

3.2.6. Mahremiyetin Dönüşümü ve Boşanma

Diyanete yöneltilen sorular içinde mahremiyetin dönüşümüne sebep olan faktörlerden iletişim araçlarının boşanmaya etkisi takip edilebilmektedir. Gelen sorular, aile kurumunun dağılması anlamına gelen boşanmayla ilgili eskisi kadar hassas olunmadığı ve toplumda boşanma algısıyla ilgili bir dönüşümden bahsedilebileceğini göstermektedir.

"Eşimle anlaşamıyorduk beni başkasıyla aldattı ve bana telefonda boşama sözleri sarf etti. Şimdi pişman olmuş ve biz barışmak üzereyiz yeni bir nikâh gerekir mi?" (28,Kadın,Lise)

"Evlenmeden önce imam nikâhı kıydık düğüne 1 hafta kala nişanlımla tartıştık bana telefonla kısa mesajla 3 defa boş ol diye mesaj attı. Şimdi barıştık evlenmek istiyoruz evliliğimize bir mani olur mu o mesajla boşanmış oluyor muyuz"? (26,Kadın,Lise)

"Kocam telefon görüşmemizde beni boşadığını söyledi. Yanımızda şahitlerimizi yoktu. Şahitsiz olan bu boşama geçerli midir?" (35,Kadın,İlkokul)

---

[*] Mahremiyetin dönüşümü kitabında Giddens, heteroseksüelliğin biyolojik olarak "normal" olduğu varsayımının geçerliliğinin kaybedildiğini söylemektedir (Giddens, 175).

[**]Habertürk'ün 2018 yılında manşetlere taşıdığı bu haberde eşcinsel çift çocuk sahibi olmuştur. https://www.haberturk.com/tip-tarihinde-bir-ilk-ayni-bebege-hamile-kaldilar-2203291

[***]http://www.hurriyet.com.tr/dunya/2-babadan-ikiz-bebek-8876800

Geleneksel döneme bakıldığında boşanmalara belli durumlarda(örneğin cinsel ilişkiyle tamamlanmayışı) izin verildiği bilinmektedir. Bir boşanmanın yasal hale gelebilmesi için karşı tarafın belli başlı boşanma nedenlerini işlediğine yönelik suçlamalar olmalıydı. Günümüzde ise en sık rastlanan boşanma nedenlerinden biri olarak şiddetli geçimsizlik gösterilmektedir. Fakat bu şemsiye bir kavram olduğu için içerisine şiddet, anlaşmazlık, romantizmin kaybolması, tarafların ailesi, ekonomik nedenler de girmektedir. Dahası, modern dönemde evliliklerin kalıcı olmamasının nedenlerinden biri olarak kadının çalışma hayatına katılmasıyla sahip olduğu ekonomik gücün eskiden olduğu gibi evliliği bir zorunluluk olmaktan çıkarması da gösterilmiştir (Giddens,2008, s.265). Artık en ufak tartışmalarda karşılıklı rıza ve anlayışın olduğu evlilik kurumu bir anda yok olabilmektedir. Bauman'ın ifadesiyle aileyi kurması da yıkması da aynı derecede kolaylaşmıştır.

"Bir koca eşinin telefonuna izinsiz baktığı ve casus dinleme programı indirdiği için boşanma davası açabilir mi? Buna hakkı var mı?" (36,Erkek,Lise)

Boşanma nedenleri değişmiştir; eskiden ekonomik nedenler gibi faktörler ön planda iken modern dönemde iletişim araçlarının çeşitlenmesi, akıllı telefonların hayatımıza girmesiyle boşanma nedenleri çeşitlenmiştir. Evlilik kurumu güven ve sadakat temelli olması gerekirken toplumda yaşanan olaylar kişileri olumsuz yönde etkilemekte ve eşlerin bir birlerini gözetim altında tutmaları gerektiği algısını oluşturmaktadır.

3.3. Mahremiyetin Dönüşümü Sonucu Değişen ve Değişmeyen Normlar

Toplumsal değişim, değerlerin ve normların benimsenip uygulanmasında farklılıklara ve uyum problemlerine yol açmaktadır. Değerler ve normlardaki değişme, bireyi merkeze alan yapıda herkesin kendine göre değer yargılarını benimsemesine, her bireyin kendi kuralını koymasına ve normların ortadan kalkmasına böylece toplumsal anominin ortaya çıkmasına; toplumsal normların ve ahlak kurallarının yetersizliği de bireyin toplumla sağlıksız ilişkiler geliştirmesine yol açmaktadır (Bayer, 2013, s. 15).

Türk aile toplum yapısında zina hem dinen hem toplumsal olarak yasaklanmış bir olgudur. Zina işleyenlere verilen cezalar Türk tarihinde İbn Fadlan'ın seyahatnamesinde[*] de geçen uygulamalardandır. Keza aynı şekilde eş seçiminde heteroseksüel olma şartı çoğunlukla kabul edilen bir şarttır. Alo fetva hattına gelen sorulara baktığımızda ise danışanlar çerçevesinde zina ve nikâh konusunda zina yapmama normunun nikâh normuna göre zedelendiği görülmektedir. Toplumsal anlamda nikâha duyulan gereksinim kendisini muhafaza etmiş gözükmekteyken azalan aidiyet duygusuyla eşler zina (aldatma) fiilini gerçekleştirebilmektedir. Yine danışanlar çerçevesinde eşler arası birliktelikler önemini korurken bu eşlerin seçiminde heteroseksüel olma şartının önemi azalmaktadır. Bu anlamda Alo fetva hattına gelen sorulardan ebeveyn olmak toplumsal yapıda geçerliliğini korurken sperm donörlüğü gibi uygulamalarla nesebin belirli olmasına dair toplumun bir kısmında zaaf gözlenebilmektedir. İstediği cinsiyette ve göz renginde çocuğa sahip olmak adına kişiler çocuklarının babalarının kim olduğuna dair herhangi bir bilgiye sahip olmamaktadır. Ancak bu araştırma çerçevesinde ele aldığımız verileri toplumun geneline teşmil etmemiz mümkün değildir. Diyanet İşleri Başkanlığına yöneltilen sorular çerçevesinde yaptığımız değerlendirmeler toplumda aileye dair mevcut sorunlara ve geçmişte benzerine rastlanmayan yeni sorun alanlarına işaret etmesi bakımından önemlidir.

[*]İbnFadlan Oğuz Türklerinde zina suçu işleyen kişilerin iki farklı ağacın birleştirildiği yere bağlandıklarını ve ağacı serbest bırakarak vücutlarının parçalandığını aktarmaktadır (Şeşen, 2012, s. 11).

SONUÇ

Topluma baktığımızda iki aile türü görürüz; içinde yaşadığımız gerçek aile ve içinde yaşamayı hayal ettiğimiz ideal aile. İçinde yaşadığımız ailede her zaman işler yolunda gitmeyebilir. Aile içi şiddet, istismar, ensest vs. içinde yaşadığımız toplumun gerçeklerindendir. Ve bunlar bizim ailemizde gerçekleşmiyor diye yok saymamız mümkün değildir. Bunları görmezden gelmek yerine sağlıklı toplum olmak adına bunlarla yüzleşmeyi geciktirmemeliyiz. Bunu hem birey hem toplum adına yapmalıyız. Böylece aileye hem olumlu hem olumsuz bakanları ortak hedefte birleştirebiliriz.

Araştırmamız Diyanete bağlı Aile ve İrşat Bürosunun bir birimi olan Alo fetva hattına gelen soruların mahremiyetin dönüşümünün aileye etkisi başlığında analiz edilmesinden oluşmaktadır. Mahremiyetin dönüşümü konusu son on yılda yoğun olmakla birlikte sosyal bilimleri meşgul eden bir başlıktır. Kişisel hesapların izlendiği, bilgisayar kameralarından takip edildiğimiz ve büyük bir göz tarafından sürekli izlendiğimiz gerçeği son zamanlarda bizi daha çok meşgul eden bir hadisedir. Orwell'ın 1948 yılında yazdığı 1984 adlı romanı geleceğe dair haber vermektedir. Orwell'ın *büyük biraderi* insanları denetim ve gözetim altında tutarak onlara istedikleri şeyleri dikte edebiliyor ve onları yönlendirebiliyordu. Günümüzde de bizleri her yerden takip eden gözler tüm kişisel bilgilerimizi, ilgilerimizi, tercihlerimizi, hangi sitelerde hangi sosyal medya hesaplarını kullandığımızı, hangi durumları beğendiğimizi büyük hafızada toplayarak bize sunduğu sınırlı tercihten sınırlı bir yaşam sunmaktadır. İnsan zamanla yönlendirilebilen, arzu ve iradesi şekillendirilen bir objeye dönmektedir. İnsanın doğadaki diğer canlıları denetim altında tutup onları yönlendirebilmesi artık kendi türüne yansımıştır. Bu ise insan olmanın değerini artık kaybettiğimiz anlamına gelmektedir. Çünkü insanı insan yapan şey onun biricik ve kendine özgü oluşudur. Farklı tercihler ve istekler bizi diğer insanlardan ayırmakta ve kendimize özgü kılmaktadır. Fakat sosyal medya hesaplarından, sokaktaki ilanlardan ve tv reklamlarından, girdiğimiz sitelerden edindikleri bilgilerle artık tek tip insan modeli üretilmeye çalışılmaktadır. Bu konuda en büyük destekçiler ise bizleriz. Bizlerin paylaşarak ifşa ettiğimiz özel hayatlarımız bunları kullanacaklar için büyük ve son

derece önemli verilerdir. Yaklaşık bir ay önce Facebook'un kurucularından Zuckerberg "kişisel mahremiyet devri artık sona erdi" şeklinde bir açıklama yapmıştır (Çöpür, 2019). Fakat kendisi kişisel mahremiyetini koruma adına almak için oturduğu evin çevresindeki evleri satın almıştır. Ve sosyal medyada yer alan bir fotoğrafında bilgisayar kamerasının üzerini kapattığı görülmektedir. Tam da burada Orwell'ın büyük biraderi devreye girmektedir, büyük birader herkesi görür fakat onu kimse göremez. Yapılmak istenen tam da budur. Konunun diğer boyutunda yapay zekâların kullanımı yer alır. Yapay zekâlar üzerine çalışmalar devam etse de onlar mahremiyet ihlallerinde çoktan kullanılmaya başlanmıştır. Her internet kullanan bireyin bir yapay zekâya sahip olduğu ve onun hakkında bilgileri depoladığı bir gerçektir (Çöpür, 2019).

İnsanlar izlendiklerini bile bile neden kendilerini ifşa ederler sorusuna Erol Göka "çünkü ifşanın ve alkışlanmanın tadını alan insan gizlenmek istemez" şeklinde cevap veriyor. Modern zaman hem insanı yalnızlaştırıp hem de kısır bir döngü içine onu hapsetmiştir. Sanal tatlar ona gerçek hazzı vermezken sürekli kendisini göstermek zorunda bırakmaktadır. Sosyal medya, sürekli olarak "göründüğün kadar varsın", "görün ki alkış toplayasın, beğenilesin" mesajını vermektedir. Bu nedenle insanlar dertlerini en yakınlarıyla paylaşmak yerine derdi de kederi de nefreti de sanal ortamlarda paylaşarak çare arar hale gelmiştir. Son on yılda çocuk istismarı, ensest, şiddet ve akıl almaz cinayet haberleri ayyuka çıkmıştır. Yaşadığı çevrede büyüdüğü ailede benzer durumlarla karşılaşmayan insan bunu nereden öğrenmiştir? Tv programlarında ve olaylarla ilgili en vahşi görüntülerin dolaşıma girdiği sosyal medyada şiddetin pornografisi yapılırken bir yandan yeni canilere davetiye çıkarılmakta diğer yandan işlenen kötülüklere karşı toplumu duyarsız ve hissiz hale getirmektedir. Kişiler, tv programlarında veya sosyal medyada çoğu zaman en yakınlarıyla dahi konuşamayacakları konuları en ayrıntısına kadar anlatarak mahremini açık etmektedir. Tüm bunlar yeni gelişmelerin mahremiyete olan etkileri üzerine düşünmeyi ve ilgili yeni çalışmaları elzem hale getirmektedir. Bu nedenle biz de çalışmamızda mahremiyetin dönüşümünü aileye yansıyan boyutlarıyla inceledik.

Mahremiyetin dönüşümü ve aileye etkisini değerlendirdiğimiz tezimiz üç ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlığımız mahremiyettir. Bu başlık altında kavram ve hak olarak mahremiyeti iki şekilde ele aldıktan sonra modernite ve post modernitede mahremiyet kavramından bahsettik. Bu başlığın sonunda gözetim toplumunu ve mahremiyetin dönüşümünün hangi alanlarda olduğunu ele aldık.

İkinci başlığımız temel bir sosyal kurum olan aileyi ele almaktadır. Bu bölümde aile başlığı altında aile tanımları, çeşitleri ve ailenin işlevleri üzerinde durduk. Modernite etkisinde ailede yaşanan değişimleri inceledik. Sonrasında Türk aile toplum yapısı hakkında yapılan güncel araştırmalara yer verdik.

Son bölüm olan mahremiyetin dönüşümünün aileye etkisi başlığı altında ise mahremiyetin dönüşümünü Alo Fetva Hattına gelen sorular çerçevesinde belli temalar oluşturarak analiz ettik. İlk olarak gelen soruları yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu ve iletişim şekillerine göre inceledik yaş olarak en çok soru soran grup %55 ağırlıkla 25-40 yaş arası bireylerden oluşmaktadır. Cinsiyet olarak en çok soru soran taraf %82 çoğunlukla kadınlar olmuştur. Eğitim durumuna göre çoğunluğu oluşturan grup %38 lise ve ona en yakın olan ikinci grup ise %36 ile ilkokuldur. Medeni durumlarına bakıldığında ise %80 çoğunlukla evliler ilk sırada yer almaktadır.

Soruları analiz ederken öne çıkan temalar şunlar oldu: Öncelikle itaat ve evin reisliği ile ilgili olarak evde kimin ekonomik anlamda gelir getirme yükümlülüğünde olduğu sorunsalına ek olarak her konuda kocayı razı etme görevinin olup olmadığı konusu öne çıktı. Bu sorulara bakıldığında modern zamanla geleneksel dönem arasında bir farklılaşmanın olduğu görülmektedir. Hem gelenekselin düsturu olan "evin reisi erkektir" ilkesi hem de modern hayatın düsturlarından olan bireysel kazancın önemi sorgulanmaktadır. Eşin rızası dinen önem arz eden bir konu olmakla birlikte artık bu norm sorgulanmakta olup özellikle bu hususun kötüye kullanılması sorgulamayı artırmaktadır.

Çalışma boyunca ele aldığımız sorular arasında öne çıkan temalardan biri de karşı cinsle ilişkilerin boyutuyla ilgili olup aldatma, zina ve flört konuları gündeme

gelmiştir. Bu çerçevede aldatma bağlamında "o aldattı ben de aldattım" şeklinde karşılıklı intikam duygusuyla hareket edildiği görülmektedir. Aile içi mahremiyetin tamamıyla yok sayıldığı bu tarz bir anlayış aile birliğinde yıkıcı bir etki oluşturmaktadır. Yine bu başlık altında karşı cinsler arası ilişkilerdeki yakınlık ve bu yakınlığa sosyal medyanın etkisinden bahsedilmiştir. Cinsler arasındaki mesafenin azalmış olması, kamusal alanın birlikte paylaşılması, sosyal medya, iletişim olanakları ve bunun gibi etkenlerle mahremiyetin dönüşümüne yol açmıştır. Aile hayatında haz temelli seçimlerde bulunan bireyler, Türk aile yapısında hâkim olan sadakat ve aidiyet duygularını zayıflatmaktadır. Bu nedenle aile birlikteliklerinde ulaşamadıkları doyumlara aile dışı birlikteliklerde aramaları nedeniyle ortaya çıkan sonuçlarla yüzleşmek durumunda kalmakta; bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığından sorularına cevap ve sorunlarla mücadelede bir tür destek istemektedirler.

Nikâh ve nikâhlanmayla ilgili olarak ise dini nikâhın işlevi, gizli nikâh ve gizli nikâh nedeniyle yaşanan mağduriyetler öne çıkmıştır. Hacettepe Üniversitesinin 2015 yılında yaptığı aile içi şiddet araştırmasında Türkiye'de hem dini nikâh hem resmi nikâh kıyanların oranı %95 olarak tespit edilmiştir. Bu oranın yanı sıra sadece dini nikâhla yapılan evlilikler çoğunlukla ya 18 yaş altı (%63) ya da akrabaların kıydığı nikâhlarda(%10) evliliklerinde yapılmaktadır. Bu oranlara bakıldığında dini nikâh yapanların çoğunlukla gayri meşru nikâhlar yaptıklarına rastlanmaktadır. Halen resmi nikâh olmaksızın yapılan dini nikâhlara ceza gelse de bunun önüne geçilememektedir. Devlet tarafından dini nikâh yetkisinin müftülerde toplanması (müftülerin görevlendirdiği kişiler de dâhil) ve resmi kayıtlara işlenmesi gayrı meşru şekilde yapılan nikâhların önüne geçerek bir nebze de olsa bu oranları azaltmıştır. Müftülerin dini nikâh yetkisini sadece devlet memurlarında toplaması ve diğerlerinin kabul edilmemesi bir nebze de olsa bu oranları azaltmaktadır. Diyanet tarafından bize gelen sorulara bakıldığında da dini nikâhı ya aileden habersiz olarak yapmak isteyen iki kişi ya da sadece arkadaşlar tarafından bilinen şekliyle nikâh kıydırmak isteyen taraflar bulunmaktadır. Bunun sonucunda ise her iki tarafta(çoğunlukla kadın) mağdur olmaktadır. Dini nikâhın alenen bildirilmemesi durumunu Diyanet, "gizli nikâh" olarak

adlandırmaktadır. Bu nikâhı hem nikâhın verdiği yetkiyi kullanmak hem de yine nikâhın yüklediği sorumluluktan kaçmak isteyen bireyler kullanmaktadır.

Değişen ve değişmeyen normlara bakıldığında toplumda geçerliliğini koruyan iki kuraldan birinin diğerine nazaran mahremiyetin dönüşümü nedeniyle aşınmasından bahsedilmiştir. Bu çerçevede toplumsal olarak kabul edilen nikâh ve yine toplumca uygun bulunmayan zina konusu çalışmamızda yer almaktadır. Ancak araştırmamızda tespit edildiği üzere zina olgusu, bir taraftan yaşanırken diğer yandan diyanete yöneltilen zinanın nikâhı etkileyip etkilemediği konusunda sorulan sorular iki normdan(zinanın yasaklanmış olması ve meşru birliktelikler için nikâh şartının oluşu) birinin diğerine tercih edildiğini göstermektedir.

Çalışmamızda mahremiyetin dönüşümünün aile içi sorunlar çerçevesinde görmek mümkündür. Örneğin, ailede görülen sapkın cinsel yönelimler başlığında ensest ilişkiler, yakın akraba(eşin kız kardeşi, yeğeni) ile yaşanan aldatma durumları ve bunun yanı sıra ailedeki bireylerin farklı cinsel yönelimleri ele alınmaktadır. Aile içerisinde yaşanan bu tür olaylar mahremiyetin dönüşüme uğradığını ve bu dönüşümün aileye ne kadar büyük zarar verdiğini ortaya koymaktadır. Ensest ilişkiler dünyada olduğu gibi toplumumuzun da en büyük sıkıntılarından biridir. Giddens *mahremiyetin dönüşümü* adlı eserinde kendi toplumunda 18 yaş altı bireylerin % 5'nin enseste maruz kaldığını aktarmaktadır.

Diyanete yöneltilen sorularda öne çıkan temalardan bir diğeri mahremiyetin dönüşümü ve biyoetik sorunlar başlığında kürtaj, sperm donörlüğü, taşıyıcı annelik ve yumurta nakli sorularından oluşmaktadır. Sperm donörlüğü bizlere Türk toplumunun ve İslamiyet'in önemsediği değerlerden olan nesebin belli olması normuna dair toplumun bir kısmında yeni ve farklı yönelimlerin varlığına işaret etmektedir. Öyle ki bu sadece bize ulaşan sorularla da sınırlı olmayıp; Diyanet işleri Başkanlığı güncel dini meseleler ve istişare toplantılarında bu konuyu gündemine almıştır.

Evlilik konusunda gelen sorulara bakıldığında sadakat ve aidiyet temelli evliliklerin zaafa uğramakta olduğunu görmekteyiz. Eşin "başkasıyla olsan umurumda

değil, beni sevmiyor benden hoşlanan biriyle olabilir miyim?" gibi sorulara bakıldığında evlilik birliğinin getirdiği aile duygusundan uzak birliktelikler olduğu görülmektedir. Hâlbuki aile Türk toplumunun kalesi olarak bilinen ve kendisine "kutsiyet" ifade edilen bir kurumdur. Toplum olarak aile kurumuna büyük önem verirken ailenin bireylerin bireysel hazlarına kurban edilmesi aile için büyük problem arz etmektedir. Aslında bu modern insanın değer ve kıymet bilmeyip bastırılamayan tüketim isteğinin getirdiği bir problemdir.

Mahremiyetin dönüştüğü artık bilinen bir gerçektir. Ve aileye karşı olumsuz ve bozucu bir etkisi bulunmaktadır. Konuyla ilgili olarak devlet kurumları ve sivil toplum işbirliğiyle aileyi güçlendirme yönünde çalışmaların yapılması önemlidir. Özellikle aileyi koruyan sosyal politikalar, ilgili devlet kurumları tarafından Diyanet işleri başkanlığı ve sivil toplum örgütleri işbirliğiyle planlanmalı ve uygulanmalıdır. Yapılabilecek önleme faaliyetlerine bakıldığında mahremiyet eğitiminin okul öncesi eğitimde çocuklara öğretilmesi hakkında ilgili müfredatın düzenlenmesi, aile değeri bilincine müfredatta yer verilmesi, sperm donörlüğü ve taşıyıcı annelik konularında yasal düzenlemelerin ve denetimlerin arttırılması, Alo fetva hattı yanında ADBR'lerin faaliyet alanlarının geliştirilmesi ve ailelere yönelik farkındalık yaratmaya yönelik programlara ve iyileştirici aile çalışmalarına yer verilmesi gerekmektedir. Son zamanlarda gündeme gelen cinsiyet değiştirme operasyonlarıyla ilgili diyanetten bir açıklama beklenmektedir. ADBR'lerde görev yapan ilgili memurların yönlendirmekle kalmayıp alanında uzman kişiler olarak seçilmesi büyük önem taşımaktadır.

EKLER

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Müftülüğü

21 -03- 2017

Sayı : 60928694-204- 3674
Konu : Öğrenci İşleri

MARMARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
(Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı)

İlgi : a) 01/12/2016 tarihli ve 23464534-100-1600345255 sayılı yazınız.
b) Diyanet İşleri Başkanlığı (Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü)'nın 03/03/2017 tarihli ve 69097877-204-E.16157 sayılı yazısı.

Üniversiteniz Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi yüksek lisans öğrencisi Cemile ASAR'ın tez konusuyla ilgili Müftülüğümüz Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına yapılan başvurulara ait arşivleri veri olarak kullanması talebine ilişkin ilgi (a) yazı eki dilekçesi incelenmiştir.

Adı geçenin talebiyle ilgili yapılan inceleme neticesinde talebine ilişkin kullanılacak soruların tarafımızdan incelendikten sonra yalnız soruların kullanılması kaydıyla, çalışmaya izin verilmesi Müftülüğümüzce uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi arz ve rica ederim.

Prof. Dr. Hasan Kamil YILMAZ
İstanbul Müftüsü

Ek: İlgi (b) yazı (1 Sayfa)

Demirtaş Mahallesi Fetva Yokuşu Sk. No:36 34460 Süleymaniye-Fatih / İSTANBUL
Tel: (0 212) 512 23 20 Faks:(0 212) 512 32 52
e-posta : istanbul.dinhzmt@diyanet.gov.tr Elektronik Ağ: www.istanbulmuftulugu.gov.tr

Bilgi için: Rıza ATILGAN
V.H.K.İ
-187

arih ve Sayısı: 03/03/2017-E.16157

BEKV3AJL5
Pin: 72402

T.C.
BAŞBAKANLIK
Diyanet İşleri Başkanlığı

Sayı :69097877-204-
Konu :Cemile Asar

İSTANBUL VALİLİĞİNE
(İl Müftülüğü)

İlgi : 20/02/2017 tarihli ve 60928694 2397 sayılı yazı.

İlgi yazıda, Marmara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Din Sosyolojisi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Cemile ASAR'ın tez hazırlamak amacıyla İstanbul İl Müftülüğü Aile ve Dinî Rehberlik Bürolarına yapılan başvurulara ait arşivi veri olarak kullanması konusunda Başkanlığımızın görüşüne ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir.

Bu bağlamda, yalnız soruların kullanılması kaydıyla bu çalışmanın yürütülmesinin uygun olacağı değerlendirilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Doç. Dr. Yaşar YİĞİT
Başkan a.
Din Hizmetleri Genel Müdürü

64021

İl Müftülüğü
Vali A.
10 Mart 2017

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununa göre Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır. (PIN:72402)

KAYNAKÇA

Kitaplar

Altun F. (2011). *Modernleşme Kuramı / Eleştirel Bir Giriş.* 2. Basım. İstanbul: Küre Yayınları.

Atar F. (2007). "Nikah". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. C.33.Ankara https://islamansiklopedisi.org.tr/nikah.

Arslantürk Z Amman M. T. (2013). *Sosyoloji, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*. 3. Basım. İstanbul: Çamlıca Yayınları

Asagem. (2011). *"Tek Ebeveynli Aileler Araştırması".* Ankara: T. C. Başbakanlık Aile Ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları. Sayı 148.

Aydın M. A.(2009). *Türk Hukuk Tarihi*.7.Basın.İstanbul: Beta Yayınları.

Aytaç A. M. (2015). *Türkiye'de Ailenin Serancamı*. 1. Basım. Ankara: Dipnot Yayınevi.

Barbarosoğlu F.(2016). *Şov Ve Mahrem*.1. Basım, İstanbul: Profil Kitap Yayınları. 2016.

Bauman Z. (2003). *Yasa Koyucular İle Yorumcular*.(Çev.) Kemal Atakay 2. Basım.İstanbul: Metis Yayınları.

Bauman Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*.(Çev.) Yavuz Alogan. 1. Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman Z.(2009). *Akışkan Aşk*. (Çev.) Işık Ergüden. 1. Basım. İstanbul: Versus Kitap.

Caporal B. (1999). *Kemalizmde Ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını: 1919-1970*.(Çev.) Dr. Ercan Eyüpoğlu. 1. Basım. Ankara: Yenigün Yayıncılık.

Canatan K. (2018). *Aile Sosyolojisi*. 7. Basım. İstanbul: Açılım Yayınları.

Çaha Ö. (1996). *Sivil Kadın: Türkiye'de Sivil Toplum Ve Kadın*.(Çev.) Ertan Özensel. 1. Basım. Ankara: Vadi Yayınları.

Çelikoğlu N. (2008). *Mahremiyet; Kişiye Ait Özel Alanlar Tartışması*.1. Basım. İstanbul: İskenderiye Yayınları.

Duerr H. P. (1999). *Uygarlaşma Sürecinin Miti I: Çıplaklık Ve Utanç*.(Çev.) Tarhan Onur.1. Basım. Ankara: Dost Kitabevi.

Dolgun U. (2005). *İşte Büyük Birader*.1.Basım. İstanbul: Hayy Kitap.

Dolgun U. (2015). *Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu Küreselleşen Dünyada Gözetim; Toplumsal Denetim Ve İktidar İlişkileri*. 1. Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Doğan İ. (2009). *Dünden Bugüne Türk Ailesi*.1. Basım. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Döndüren H. (2016). *Delilleriyle Aile İlmihali*.2. Basım. İstanbul: Erkam Yayınları.

Dönmezer S. (1984). *Sosyoloji*.1. Basım. Ankara: Savaş Yayınları.

Erkal M. (2016). *Sosyoloji.* 16. Basım. İstanbul: Der Yayınları.

Fındıkoğlu Z. F. (1936). *Türklerde Aile İçtimaiyatı.* Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem (Ed.). Aile Yazıları. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, s.13-37.

Foucault M. (2015). *Hapishanenin doğuşu.* (Çev.) Mehmet Ali Kılıçbay. 8. Basım. Ankara: İmge Yayınevi.

Giddens A. (2000). *Siyaset. Sosyoloji Ve Toplumsal Teori*.1. Basım.İstanbul: Metis Yayınları.

Giddens A. (2008). *Sosyoloji*. (Çev.) Günseli Altaylar. 1.Basım, Ankara: Kırmızı Yayınevi.

Giddens A. (2014). *Modernliğin Sonuçları*. (Çev.) Ersin Kuşdil. 6. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddense A. (2014). *Mahremiyetin Dönüşümü: Modern Toplumlarda Cinsellik, Aşk Ve Erotizm.* 3. Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gökalp Z. (1976). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*.1. Basım. Ankara: Devlet Kitapları.

Göle N. (2016). *Modern Mahrem: Medeniyet Ve Örtünme*.13. Basım. İstanbul: Metis Yayınları.

Gökçe B. (2011). Türk Toplumunda Aile Yapısı, Aytül Kasapoğlu, Doç. Dr. Nadide Karkıner (Ed.), *Aile Sosyolojisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, s. 50-84.

Gökçe B. (1987). Aile Ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme, Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem(Ed.), *Aile Yazıları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, s. 205-223.

Gündüz O. (2015). "Toplumsal Değişme Ve Mahremiyet Algısı", *Din, Gelenek Ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, Ordu: Ordu İlahiyat Vakfı Yayınları, s. 307-319.

İbn Haldun. (2016*). Mukaddime*. 1. Basım, İstanbul: Dergah Yayınları.

İbnMace, Nikah, 20.

Karaman H., Dönmez İ.K., Çağrıcı M. Gümüş S., (2014). *Şuara Suresi Tefsiri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları

Kasapoğlu A. (2011). *Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları* Prof. Dr. Aytül Kasapoğlu, Doç. Dr. Nadide Karkıner (Ed.), *Aile Sosyolojisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, s. 2-26.

Kavaf S. A. (2010). *Türkiye Aile Değerleri Araştırması*. İstanbul: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü .https://aile toplum.aile.gov.tr/uploads/pages/ indirilebilir- yayınlar/-turkıyede-aile-degerleri.pdf.

Kenthel F. (2011). *Sosyal Paylaşım Mı? Değişim Dönüşüm Mü?*Sosyal Paylaşım Siteleri Soruşturması. İstanbul: UHİM.

Kitab-ı mukaddes, *Yeni Ahit*. 2000:155.

Kongar E. (1972). Türkiye'de Aile: Yapısı, Evrimi Ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem (Ed.), *Aile Yazıları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, s. 60-90.

Kurt A. (2006). Toplumsallaşma Sürecinde Din. Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu (Ed.), *Din Sosyolojisi*,1.Basım. Ankara: Grafiker Yayınları, s. 387-401.

Kur'an-ı kerim, *Nisa Suresi*. 34.

Lyotard J.F. (2014). Post-Modernizm-Post-Modernite. Martin Slattery (Ed.). Ümit Tatlıcan (Çev.). *Sosyolojide Temel Fikirler*. 6.Basım. İstanbul: Sentez Yayınları, s. 447-454.

Lyon D. (2006). *Gözetlenen Toplum Gündelik Hayatı Kontrol Etmek*.(Çev.) Gözde Soykan. 2.Basım. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Meriç N. (2004). *Fetva Sorularında Değişen Kadın Yaşamı*.1. Basım, İstanbul: Elest Yayınları.

Ortaylı İ. (2000). *Osmanlı Toplumunda Aile*. 1.Basım. İstanbul: Pan Yayıncılık

Orwell G. (2018). *1984*. (Çev.) Celal Üster. 1.Basım.İstanbul: Can Yayınları.

Ozankaya Ö. (1991). *Toplum Bilim*. 7. Basım, İstanbul: Cem Yayınevi.

Özen S. (1987). Aile Kurumuna Bazı Sosyolojik Yaklaşımlar, Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem(Ed.), *Aile Yazıları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, s. 391-403.

Özkalp E. (1993). Sosyolojinin Ortaya Çıkışı Ve Kuramsal Yaklaşımlar-Aile Kurumu. Prof. Dr. Enver Özkalp (Ed.). *Davranış Bilimlerine Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, s. 84-116.

Özen S. (1991). *Sanayi Kasabasında Yaşam Biçimi Ve Aile Yapısında Meydana Gelen Değişmeler: Soma Örneği*. 1. Basım. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.

Psikoloji Sözlüğü. (2009). *"Enssest.Transvestizm.Transeksüalite. Heteroseksüel. Fetişizm. Evlilik. Temel Güven*". 4. Basım, Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları.

Polat O. (2007). *Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı; Tanımlar*. 1. Basım.Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Roida R. (2012). *Rus Ve Azerbaycan Kaynaklarında Türk Modernleşmesi*. 1. Basım.İstanbul: Otorite Yayınevi.

Safi L. (2007). *Türkiye'de Muhafazakâr Siyaset Ve Yeni Arayışlar*. 2. Basım.Ankara: Lotus Yayınevi.

Sears D. O., Taylor S. E., Peplau L. A. (2016). *Sosyal Psikoloji*. (Çev.) Ali Dönmez. 4. Basım.İstanbul: İmge Yayınları.

Sennett R. (2018). *Karakter Aşınması*. (Çev.) Barış Yıldırım.13. Basım.İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Simmel G. (2014). *Paranın Felsefesi*. (Çev.) Yavuz Alagan. Öykü Didem Aydın. 2. Basım. İstanbul: İthaki Yayınları.

Sosyoloji Sözlüğü. (1999). (Çev.) Osman Akınhay. Derya Kömürcü. Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları.

Şeşen R. (2012). *İbn Fadlan Seyahatnamesi*. 3. Basım. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Taya. (2010). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler*. İstanbul: Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile Ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Taya. (2006). *Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler Ve Öneriler*. İstanbul: Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile Ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Tirmizi, *Nikah.* 6-15.

Turgut M. (2010). *T. C. Başbakanlık Aile Ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü; Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması*. Ankara: Manas Medya.

ÜLKEN H. Z. (1991). Aile. BeylüDikeçligil, Ahmet Çiğdem(Ed.), *Aile Yazıları*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, s.37-43.

Vincent D. (2017). *Mahremiyet; Kısa Bir Tarih*. 1. Basım. Ankara: Epos Yayınları.

Yaşar Tunç F. (2019). Mahremiyet Hayatın Sırları Ve Sınırları . (Ed.) Nazife Şişman. 1. Basım. İstanbul: İnsan Yayınları, s. 51-65.

Yavuz H. (2012). *Budalalığın Keşfi*. 1. Basım, İstanbul: Timaş Yayınları.

Yıldırım A. Şimşek H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 1. Basım.Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Walsh D.F., Thomas H. (2014). Modernlik-Postmodernlik. Chris Jenks (Ed.) İhsan Çapcıoğlu (Çev.). *Temel Sosyolojik Dikotomiler*. 2. Basım. Ankara: Atıf Yayınları, s. 492- 528.

Süreli Yayınlar

Aydın, M. (2011). “Ailenin Geleceği”.*Umran Dergisi*. Mayıs, s. 30-35.

Aydın, M. (2001). “Kadın”. Diyanet İslam Ansiklopedisi. Cilt 24, s.86-94.

Badur, E, Turan Başaran G. (2016). “Aile Hukukunda Sadakat Yükümlülüğü Ve İhlalinden Kaynaklanan Manevi Tazminat İstemi”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt 65. Sayı 1, s.104-106.

Bayer, A. (2013). “Değişen Toplumsal Yapıda Aile”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 4. Sayı 8,s.24-25.

Çatalbaş, S. Kaya B. (2017). “Gözetim Toplumu Ve Distopik Filmlerde Göz’ün İktidarı: TheLobster Ve Equilibrium Filmlerinin Analizi”. *OnlineAcademicJournal Of İnformationTechnology.* Cilt 8. Sayı 30, s. 25-41 https://www.ajit-e.org/download_pdf.php?id=284&f=284_rev1.pdf.

Çelik, C. (2009). “Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı Ve Din Paradigmatik Anlam Ve İşlev Farklılaşması”. *Karadeniz Dergisi*. Sonbahar. Sayı 2, s. 25-36.

Çiçek, Atıl C. Aydın S. Yağcı B. (2015). “Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt 6.Sayı 9, s. 275-277.

Dikeçligil, B. (2012). “Aileye Dair Kabullerin Ezber Bozumu”. *Muhafazakar Düşünce Dergisi.* Cilt 8. Sayı 31, s.22-53.

Diker, E. (2015). “Gazete Reklamlarında Kadın Ve Mahremiyet Anlayışı”. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. Cilt 3. Sayı 1. s.28-64.

Doğan, Ş. (2015). “Muhafazakârlık, Aile Ve Kadın (Çankırı Örneği)”.Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Cilt 17. Sayı 2, s.163-193.

Duman, Z. (2012). “Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi Ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı”. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*. Cilt 1. Sayı 4, s. 19-37.

Erkilet, A. (2012). “Mahremiyetin Dönüşümü: Değer, Taklit Ve Gösteriş Tüketimi Bağlamında “İslami” Moda Dergileri”. *Birey Ve Toplum Dergisi*. Cilt 2. Sayı 4, s. 27-41.

Erinç, M. S. (1994). “Postmodernizm’in Tanımı”. *Anadolu Sanat Dergisi*.Kasım. Sayı 2, s. 33-54.

Gözütok, T. (2011). “Modernizmin Kayıp Çocukları”.*Uluslar Arası Türk Dili Ve Edebiyatı Türkçesi Tarihi Dergisi.* Cilt 1. Sayı 6, s. 1167-1179.

Karataş, E. (2009). "Türkiye'de Kadın Hareketleri Ve Edebiyatımızda Kadın Sesleri". *Türkçe Çalışmaları Uluslar Arası Dil, Edebiyat Türk Ve Türkçesi Ve Tarihi Dergisi*. Cilt 4. Sayı 8, s. 1652-1674.

Kasapoğlu, A. (2003). "Ensest Tabusu Ve Egzogami Kuralını Kuran'daki Yansımaları". *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. Cilt 3. Sayı 1, s. 5-15.

Kaya, M. (2012). "Klasik Sosyolojik Perspektifte Modernleşme Tartışmaları". *Birey Ve Toplum Dergisi* . Cilt 2. Sayı 4, S. 121-125.

Kıraç, F. (2014). "Dindar Eşcinsel Bireyin Manevi Ve Cinsel Kimlik İkilemi; Müslüman Gay Ve Biseksüel Erkek Örneklem".*The Journal Of Internatıonal Social Research*. Cilt 7. Sayı 35, s. 464-474.

Kuzgun, Y. Seber S. A. (2004). "Kadınların Çalışmasına Karşı Tutum Ve Dini Yönelim Arasındaki İlişki". Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt 37, Sayı 1, s. 14-27.

Özdel, G. (2012). "Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği Ve "Panoptikon" İle "İktidarın Gözü" Göstergeleri". *Türk Online Tasarım, Sanat Ve İletişim Dergisi*. Cilt 2. Sayı 1, s. 22-30.

Özdemir, M. (2010). "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 11. Sayı 1, s. 323-344.

Öztekin, H. Öztekin A. (2010). "Modernleşme- Mahremiyet İlişkisi Ve Siber Mekânda Mahremiyetin Aleniyete Dönüşmesi". *Yeni Dünya Bilimleri Akademisi Dergisi*. Cilt 5. Sayı 4, s. 56-61.

Saygın, A. U (2016). "Anthont Giddens'ın Sosyolojisinde Modernliğin Boyutları".*Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*. Cilt 1. Sayı 2, s. 69-80.

Şahin Y. (2003). "Çatışma Kuramları Ve Kimlik Temelli Çatışmalar: Teorik Bir Giriş". *Barış Araştırmaları Ve Çatışma Çözümleri Dergisi*. Cilt 1. Sayı 1, s. 32-56.

Şen, C. (2016). "İslam Hukuku Açısından Mahremiyet- Zaman İlişkisine Mukayeseli Bir Bakış". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 7. Sayı 1, s. 927-946.

Taşar, M.A., Şahin F. (2012). "Cinsel İstismar Ve Ensest". *Türk Pediatri Araştırma Dergisi*. Cilt 47. Sayı 3, s. 159-164.

Tunca, Y. (2016). KURT Engin, "Temel Etik İlkeler Çerçevesinde Gebeliğin Sonlandırılmasındaki Etik İkilemlere Bir Bakış". *Haseki Tıp Bülteni*. Cilt 54. Sayı 1, s. 57-61.

Zeybekoğlu, Ö. (2013). "Günümüzde Erkeklerin Gözünden Babalık Ve Aile". *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*. Cilt 3. Sayı 2, s.42-50.

Yüksel, M. (2009). "Mahremiyet Hakkına Ve Bireysel Özgürlüklere Felsefi Yaklaşımlar". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. Cilt 64. Sayı 1, s. 17-52.

Yüksel, M. (2003). "Mahremiyet Hakkı Ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. Cilt 58. Sayı 1, s. 28-65.

Zhumagaziyeva, A. , Koç F. (2010). "Kültürel Etkileşimde Kadınların Giysi Alışkanlıklarındaki Değişimin Mahremiyet Açısından İncelenmesi(Kazakistan Ve Türkiye Örneği)". *Yeni Dünya Bilimleri Akademisi Dergisi*.Cilt 5. Sayı 2, s. 36-45.

Yayınlanmamış Tezler

Asman I.C. (2017). Witnessing Desire: New Media And Shifting Sexual Experiences (AmongYouth), *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Cangir Arı M. (2011). İslam Hukukuna Göre Nikâhta Aleniyet Ve İlan Şartı, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gürbüz E. (2016). Evlilik İçinde Aldatılan Bireylerin Affetmelerini Yordamada Bağlanma Stilleri Ve Psikolojik Sağlamlığın Rolü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Karagülle A. E. (2015). Günümüzde Değişen Mahremiyet Algısının Sosyal Ağlar Bağlamında İncelenmesi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi SBE.

Sankır H. (2010). Sembolik Etkileşimci Yaklaşım Çerçevesinde Plastik Sanatlarda Kadın Sanatçı Kimliği, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Simav E. (2009). Erzurum Ve Bursa İl Müftülüklerine Sorulan Sorular Işığında Türkiye'deki Aile Hayatının Sosyolojik Analizi, *Yayınlanmamış Yüksek LisansTezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi S.B.E. İlköğretim Din kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Anabilim Dalı.

İnternet Dokümanları

Danıştay. (2010).*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*.www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf.

Diyanet. (2018). Alo Fetva Hattı.https://fetva.diyanet.gov.tr/AloFetva190 erş trh. 01.04.2018.

Diyanet. (t.y.). *Aile Ve Dini Rehberlik Daire Başkanlığı Görevleri*.https://www2.diyanet.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/Sayfalar/Gorevler.aspx erş trh. 8.02.2019.

Diyanet. (2018). *Flört*.https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/794/nisanlilarin-rahat-gorusebilmek-icin-nikah-kiymalari-uygun-mudur- erş trh 07.01.2019.

Diyanet. (2002). *Estetik*.https://kurul.diyanet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/2945/estetik-ameliyat erş. trh. 08.03.2019.

Diyanet. (2018). *Süt Hısımlığının Oluşma Şartları Nelerdir?*https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/824/sut-haramliginin-delili-nedir--sut-akrabaliginin-olusma-sartlari-nelerdir- erş trh. 26.02.2019.

Diyanet .(2007). *Güncel Meseleler Ve İstişare Toplantısı II*.https://dosya.diyanet.gov.tr/DIYKDosya/YayinDosya/21a7faba-acc9-46c4-af69-35ab3621785d.pdf erş trh. 24.02.2019.

Cavlan E. (2014). *Türkiye Ensest Atlası Projesi. Yuvarlak Masa Uzmanlar Toplantısı*. İstanbul: TKDF.

Cnn Türk. (28.03.2018). *Kaynana Ve Damadın İlişkisi Ortaya Çıktı. Facia Yaşandı*. http://www.cnnturk.com/turkiye/kaynana-ve-damadın-iliskisi-ortya-cikti-facia-yasandi.

Bingöl Üniversitesi. (t.y.) *Araştırma Yöntemleri Ve Teknikleri*.http://www.bingol.edu.tr/media/205521/sayt-bolum9-Arastirma-Yontem-ve-Tekniklerinin-Secimi.pdf erş. trh. 22.10.2008.

Diyanet. (t.y.). *Kendileriyle Evlenilmesi Haram Olan Kadınlar Kimlerdir?*https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/797/kendileriyle-evlenilmesi-haram-olan-kadinlar-kimlerdir- erş. trh. 22.11.2018.

Diyanet. (t.y.). *Süt Hısımlığının Oluşma Şartları Nelerdir?*https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/824/sut-haramliginin-delili-nedir--sut-akrabaliginin-olusma-sartlari-nelerdir- erş. trh. 21.03.2019.

Dolgun U. (2006). Artık Hepimiz Her An İzleniyoruz.*Radikal*. 01.Mayıs.2006. s.10 http://www.radikal.com.tr/turkiye/artik-hepimiz-her-an-izleniyoruz-779110/.

E-Devlet. (2018). *Dini Soru Sor Uygulaması*.https://www.turkiye.gov.tr/diyanet-isleri-baskanligi erş. trh. 30.11.2018.

Economist Intelligence Unit. (t.y.) *Yüz Yüze İletişimin Gücü*. https://www.cisco.com/c/dam/global/tr_tr/assets/telepresence/visual-collaboration/pdf/inperson_infographic_tr.pdf.

Habertürk Gazetesi. (2018). Tıp Tarihinde Bir İlk ! Aynı Bebeğe Hamile Kaldılar ! .12.11.2018 https://www.haberturk.com/tip-tarihinde-bir-ilk-ayni-bebege-hamile-kaldilar-2203291 erş trh 17.03.2019.

Hürriyet Gazetesi. (2018). İki Babadan İkiz Bebek. 07.05.2018 http://www.hurriyet.com.tr/dunya/2-babadan-ikiz-bebek-8876800 erş trh 17.03.2019.

Göka E. 2018). Mahremiyetin Dönüşümü. [Electronic Version]*Yenişafak Gazetesi*, 04.10.2018, https://www.yenisafak.com/yazarlar/erolgoka/mahremiyetin-donusumu-2047563 erişim trh.10.12.2018.

İndigo Dergisi. (05.05.2018). *Yüz Yüze İletişim Eksikliği Sosyal Bağları Zayıflatıyor*.[Electronic Version]https://indigodergisi.com/2018/05/yuz-yuze-iletisim-eksikligi/ erş trh. 12.02.2019.

Keçe C. (2015). *Cinsel Haklar Temel ve Evrensel İnsan Haklarındandır*. CİSED Basın Açıklaması, https://www.cised.org.tr/basin/338/cinsel-haklar-temel-ve-evrensel-insan-haklarındandır erş trh. 15.03.2019.

Mucur Müftülüğü. (t.y.). *Alo Fetva Hattının İşlevleri*.http://www.mucurmuftulugu.gov.tr/?Syf=18&Hbr=306576&/DO%C4%9ERU-D%C4%B0N%C4%B0-B%C4%B0LG%C4%B0-%C4%B0%C3%87%C4%B0N-ALO-190# erş trh. 01.01.2019.

Mumcu A. (2014) *Yumurta Bağışı*.http://www.mumcu.com/yumurta-bagisi/yay.trh. 28 Mart 2014 erş trh. 26.10.2018.

Okuş Tezel F. (2014). *Evlilikte Aldatma Ve Aldatılma-Sadakat Ve Sadakatsizlik*. www.tavsiyeediyorum.com/makale_12542.htm erş trh. (01.12.2018).

Öğüt S. (2015). Mahrem. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.C.27.Ankara https://islamansiklopedisi.org.tr/mahrem.

Sağlam A. (2018). *Türkiye'de evlenme yaşı yükseliyor*.https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyede-evlenme-yasi-yukseliyor/1146168, erş trh. 21. 03. 2019.

Sayar K. (2017). "Doğunun Hikmeti İle Batının Aklı Birleşmeli" Konulu Görüşme (https://kemalsayar.com/basinda/dogunun-hikmeti-ile-batinin-akli-birlesmeli).

Subaşı N. (2002). "Toplumsal Değişme, Aile ve Yeni Risk Alanları", Çağımızda Sosyal Değişme Ve İslam Sempozyumu, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı,22-24 Mayıs 2002(http://necdetsubasi.com/bildiriler/11-toplumsal-degisme-aile-ve-yeni-risk-alanlari,%20(26) erişm trh. 25.11.2018.

ŞIPKA Ş. (2007). *Taşıyıcı Annelik Ve Getirdiği Hukuki Sorunlar*. https://www.turkhukuksitesi.com/makale_537.htm/ erişim trh. 12.09.2018.

Tarhan N. (2000). Kişisel Görüşme, https://www.nevzattarhan.com/evlilikte.html. erişim. Trh. 17.11.2018.

Tüik. (2016). Türkiye İstatistik Kurumu.*Aile Yapısı Araştırması*. Ankara. https://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=21869.

Tüik. (2006). Türkiye İstatistik Kurumu, *Aile Yapısı Araştırması. Ankara.*https://ailetoplum.aile.gov.tr./uploads/pages/arastirmalar/aileyapisi-2006.pdf

Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (t.y.). "*Mahremiyet*",www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MAHREMİYET (1

Ocak 2019).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (t.y.). "*Harem-Selamlık"*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_yanlis&view=yanlis&kelimez=174

Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (t.y.). "*Evlilik"*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c8bb129183812.83040077.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (t.y.) "Sadakat", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c8bb27a63b764.42292606.

Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması. (2011). Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. Ankara. https://aile toplum.aile.gov.tr/uploads/pages/ indirilebilir-yayınlar/61-turkıyede-aile-degerleri.pdf.

Yıldız C. Kartal B. D. (2018). Tiryaki B. .*Yardımcı Üreme Teknikleri Raporu*, http://genchukukcular.org.tr,12.11.2018.

İnternet Video Kayıtları

Bauman Z. (2015). Akışkan Modernite Ve Belirsizlik Üzerine. 2 dak. 4 sn.https://www.youtube.com/watch?v=PQYO2m04zbM erş. trh. 22.01.2019.

Boyunduruk ve pranga. (2018). 2 sa.02 dk. 04 sn. Bersay İletişim Grubu http://www.bersay.com.tr/tr/felsefe-seminerleri-ducane-cundioglu erş. trh.10.2.2019.

Çöpür S. (Moderatör) (18 Şubat 2019). İnsanlık Hali. İstanbul: TRT.

.